

N O R D E N S B A R B A R E R

GALLERE OG GERMANERE SOM EKSEMPLER PÅ ROMERNES FORHOLD TIL FREMMEDE

INNHALDSFORTEGNELSE

Takk

KAPITTEL 1: INNLEDNING	1
Siviliserte og barbarer.....	1
Kulturens dobbelthet.....	3
Problemstilling, kilder og avgrensing.....	4
 KAPITTEL 2: DE NORDLIGE BARBARENE I ROMERSK LITTERATUR	6
Poseidonios.....	6
Skriftlige kilder til keltere og germanere.....	7
Kelterne – et grovt riss.....	8
Cæsars vridning av kelterbildet	11
Germanerne: Langt, langt borte, men likevel så nær.....	13
Enda større og villere	15
Politisk, religiøs, økonomisk og sosial struktur.....	17
Familieliv og kjønnsroller hos barbarer.....	18
Grensen mellom gallere og germanere	19
Eller rett og slett barbarer?	23
Topoi	23
Standardbarbaren	25
 KAPITTEL 3: PUBLICA MONUMENTA: BILLEDLIGE KILDER	27
Kunsten som oppdragelse	27
Kildematerialet	28
Hva er romersk kunst?.....	29
Republikanske visuelle kilder	32
Keiserens evige følgesvenn: Barbaren i billedlige kilder fra imperiet	33
Mynter	34
Statuer	35
Sarkofager	37
Triumfbuer og andre relieffer	38
Søyler	42
Victor omnium gentium	44
Hvorfor endringer?	46
 KAPITTEL 4: KLIMA OG KULTUR: HVORFOR FOLK ER ULIKE	48
Klima og geografi.....	48
Kulturspredningsmodell	51
The Roman's Burden?	55
 KAPITTEL 5: GRUNNLAGET FOR BARBARBILDET. INNFLYTELSEN	
FRA POLITISKE OG KULTURELLE FORHOLD I OG UTENFOR ROMA	58
Langvarige forhold og strukturer	58
Historiske og geografiske forhold	58
Den romerske samfunnsstrukturen	59

Den litterære tradisjonen og synet på historie	60
Kortvarige forhold: Opportunisme og politisk instrumentalisering	63
Ideologi og synet på tingenes tilstand	66
KAPITTEL 6: HVA ENDRET BARBARBILDET?	1
Kjennskap til barbarene, og barbarenes faktiske forandring	1
Romernes tillokkende laster	1
Germanerne: Fremdeles ville	1
Går trenden i en bestemt retning?	1
Romernes forandring	1
KAPITTEL 7: TROLLSPEILET	1
Sivilisasjonens janusansikt	1
Devota morti pectora libera: Barbarene som forbilledlig motsetning til romerne.....	1
Barbarene som det romerne kunne være glade for at de ikke var	1
Tilfredshet eller misnøye med eget samfunn	1
KAPITTEL 8: KONKLUSJON	1
Barbarbildets tre funksjoner	1
KILDER OG LITTERATUR	1
Forkortelser	1
A. Skriftlige kilder	1
B. Litteratur	1
C. Billedlige kilder	1

Kapittel 1: INNLEDNING

Ingen mennesker kan leve sitt liv som rene kulturelle vesener, uten å forholde seg til det fysiske miljøet. Heller ikke kan noen leve helt «naturlig» så lenge man lever i et samfunn med andre mennesker. Kulturelle konstruksjoner vil alltid påvirke hvordan man oppfatter og bruker naturen. Kulturens idealer om forholdet mellom natur og kultur kan imidlertid spenne vidt: fra en søken «tilbake til naturen» til et ønske om en stadig mer raffinert kultur.

Denne motsetningen går tilbake til et grunnleggende syn på menneskenaturen. Dersom mennesket er grunnleggende godt og lykkelig som naturlig vesen, er det ønskelig å søke tilbake til en tilstand som er uspolert av kulturens fiksfakseri og forvanskning av virkeligheten. Denne idealtilstanden trer gjerne frem som en Gullalder eller et Paradis — som er langt borte i tid eller sted. Frykter man derimot det grusomme og bestialske hos mennesket, er en utviklet *kultur* nødvendig for å temme dyret i oss.

Avhengig av synet på menneskenaturen vil både samfunn og enkeltpersoner utvikle en generell utviklingsoptimisme eller -pessimisme med hensyn til kulturell og teknologisk nyvinning. Dersom man ser på menneskets opprinnelige natur som god og lykkelig, vil man stride mot en utvikling som fjerner menneskene fra det «naturlige». Man blir altså utviklingspessimist (eller kulturpessimist). Og omvendt vil en som ser mer negativt på det «opprinnelige» mennesket, være glad for en utvikling bort fra dette ukultiverte stadium. Slik blir barbarene en personifisering av naturen. Når barbaren blir en mytisk figur, blir barbarens natur et eksempel på hvordan man ser på det opprinnelige mennesket, altså til sjunde og sist på hvordan *menneskets natur* er. Slik blir bildet av barbaren et speil for hvordan en oppfatter seg selv. Dette speilet kaller jeg for *trollspeilet*.

Siviliserte og barbarer

Hva er en barbar? Ordets opprinnelse er grekernes herming etter utlendingers babling: «bar-bar-bar» som ble til ordet «*bárbaros*». En barbar var altså opprinnelig en som talte uforståelig, en som ikke talte gresk. Ordet fikk raskt en negativ klang, da de «uartikulerte» menneskene også fremsto som ufullstendige.

Barbarbegrepet var utelukkende negativt definert, da alle ikke-hellenere per definisjon var barbarer, selv om de ikke nødvendigvis hadde noe til felles utover dette. Det bipolare begrepsparet hellener-barbar var assymetrisk fordi grekerne var en bestemt gruppe, men «*bárbaroi*» bare var en samlekategori.¹ Dette samlebegrepet «*bárbaroi*» som motsetning til «*éllenes*» forutsetter en «vi»-bevissthet hos grekerne som vi først møter hos Herodot. Grekerne var i evig krig med barbarene rundt seg, og Platon og Aristoteles anså

¹ Lund 1993, 13

dem for å være *physei polémioi*, naturlige fiender. Det var først og fremst perserne som utgjorde hellenernes fiende- og barbarbilde.¹

Ettersom ordet oppsto hos hellenerne, var også romerne barbarer. I egen språkbruk var romerne imidlertid snare til å ekskludere seg selv fra dette begrepet, da de etter hvert fremsto som den ledende makt i Middelhavsområdet. Grekerne fortsatte å betrakte romerne som barbarer, mens romerne arvet grekernes myter og forestillinger om barbariske folk — og også overførte dem på nye folkeslag.² Både romere og grekere så seg selv i verdens sentrum, og definisjonen av «barbar» var svært enkel: Alle som ikke var romere eller grekere, var barbarer.

Muligens så romerne med mildere øyne på andre nasjoner enn det grekerne gjorde. I alle fall var de mer åpne for at sivilisasjon kunne spres også til barbarer, for bare på denne måten kunne romerne også inkludere seg selv i sivilisasjonen. Romerne oppfattet seg etter hvert som en kategori *ved siden av* grekerne blant de siviliserte. De vred om på begrepet *barbar*, slik at etikken var det utslagsgivende, ikke språket. Kriteriet gikk altså fra *lingua* til *mores*. Cicero skriver:

Hvis det virkelig forholder seg slik som grekerne sier, at menneskeheten lar seg dele inn i grekere og barbarer, da er jeg redd Romulus hersket over barbarer. Hvis barbar derimot sikter til atferden og ikke språket, da er grekerne etter min mening minst like mye barbarer som romerne.³

Ut fra dette skulle ikke etnisk tilhørighet være det utslagsgivende for å bli kalt barbar, og det kunne finnes både romerske og ikke-romerske barbarer.⁴ Et eksempel på at usivilisert oppførsel kunne bringe en romer inn i denne kategorien, har vi i en indignert innskrift fra Pompeii: «Lucius Istacidius! Hos ham blir man aldri invitert til middag. Han er en barbar.»⁵

Som oftest ble begrepet likevel brukt hos romerne på samme måte som grekerne brukte det, for å karakterisere fremmede folkeslag. Både romere og grekere benyttet seg også av begrepet «halvville». Man kunne altså være delvis sivilisert.⁶ Men det at todelingen er mindre skarp hos romerne — at de har et *etisk* mer enn et *etnisk* barbarbegrep — åpner muligheten for å *spre* sivilisasjonen. Dette skal vi se nærmere på i kapittel 4.

¹ Lund 1993, 13

² Torresin 1993: Dette var ikke noen prinsipiell nasjonal motsetning mellom grekere og romere.

³ Cicero, *De re publica*, I 58. Sitert fra Lund 1993

⁴ Lund 1993, 16

⁵ Fra basilikaen i Pompeii. CIL

⁶ Sveton skriver (*Jul. DXXV 5*) at Cæsar tok opp «halvville gallere» i senatet.

Senere kan vi hos romerne skille mellom et litterært og et juridisk barbarbegrep. I den romerske litteraturen ble både lingvistiske og andre kulturelle kriterier brukt for å definere hvem som var barbarer. Den juridiske definisjonen brukte politiske kriterier: Folk som ikke var underlagt romersk styre eller bundet til Roma ved hjelp av en traktat, var barbarer.¹ Ut fra denne definisjonen kunne det *ikke* finnes interne barbarer i Romerriket, og *alle* naboer var barbarer. Denne ordbruken kommer nær til den greske bruken, hadde det ikke vært for at den romerske juridiske definisjonen av barbarer ikke trengte å betegne et fiendtlig forhold til vedkommende folkegruppe. Det er imidlertid all grunn til å tro at denne juridiske bruken skiller seg fra daglig romersk bruk. Arven fra den lærde greske tradisjonen ble inkorporert i det romerske politiske systemet, og i bruken av ordet barbar ligger en følelse av en overlegen kultur som, når det kommer til stykket, vil oppsluke den barbariske verden. Begrepet barbar blir altså like negativt definert som synet på egen kultur er positivt.

Kulturens dobbelthet

Hvor går egentlig grensen mellom menneske og dyr? Begynte gråsonen allerede ved skillet mellom fri og slave i det romerske samfunnet? Oppfatningen av mennesket som dyr er blitt fremtredende i vår kultur etter Darwin. Det er mulig at antikkens mennesker oppfattet skillet mellom mennesker og dyr annerledes enn det som er vanlig i dag. Oppfinnelsen av merkverdige mellomformer mellom mennesker og dyr, som ble sagt å bebo verdens ytterpunkter, kan tyde på dette. Tanken om mennesket som en del av dyreriket var heller ikke ukjent i antikken.² Å omtale usiviliserte mennesker som «dyriske» var i hvert fall ikke utenkelig.³ Utviklingen bort fra det dyriske var bra, noe som er et kjennetegn på utviklingsoptimisme.

Men dersom man var romer og utviklingspessimist, og mente det gikk jamt nedover med verden, ville man plassere barbarene på et tidligere og dermed bedre utviklingsstadium enn romerne, nærmere den såkalte «Gullalderen». Dette begrepet går igjen i mye av antikkens historieskrivning, og innebærer et lineært (om ikke nødvendigvis unilineært) utviklingsbegrep, der man gjennom kulturens skadelige innvirkning beveger seg lengre og lengre bort fra den opprinnelige lykkelige tilstand.

Samtidig var det selvsagt mange romerne som var glade for at de selv sto på kulturens høyeste punkt. Denne følelsen kan vi kalle et utslag av kulturoptimisme. En

¹ Dette er en definisjon fra senantikken: *Codex Theodisianus* og *Codex Justinianus*. Litteratur: Sven Rugullius: *Die Barbaren in den spätrömischen Gesetzen. Eine untersuchung der Terminus Barbarus*. Frankfurt etc. 1992.

² Sallust (*Catilina* X): mennesket består av kropp og ånd. I kroppen har vi fellesskap med dyrene, men i ånden har vi fellesskap med gudene, eller de styrende prinsipper.

³ Livius bruker dyr som metaforer i beskrivelsen av barbarene.

blanding, kanskje ubevisst, av disse to oppfatningene, var også mulig: Kulturen og pengeøkonomien hadde, og har, et janusansikt: På den ene siden kultivert, på den andre degenerert.

Er denne doble tenkemåten noe universelt? Jeg kan ikke besvare et så komplisert spørsmål i løpet av en hovedoppgave. Men det er interessant som bakgrunn for problemstillingene i oppgaven. Også nåtidens moderne mennesker har både positive og negative barbarforestillinger. Idealsamfunnet bebodd av «edle ville» er alltid langt borte, det være seg enten i tid eller sted. Samtidig ser man gjerne på sin egen kultur som den sentrale, og jo fjernere andre folk er fra denne kulturen, jo mer barbariske er de. Det underliggende behovet for å konstruere slike figurer er godt uttrykt hos Henrik Tvarnø, som kaller barbaren en metafysisk størrelse.¹

Problemstilling, kilder og avgrensning

I løpet av det 1. århundre e.Kr. kom ordet «verden» til å bety *Imperium Romanum*, og «sivilisasjon» til å bety *Pax Romana*. Barbarer bodde i *alter orbis*, en annen verden. I denne oppgaven skal vi konsentrere oss om barbarene som bodde nord på det europeiske kontinentet, nemlig keltere (gallere) og germanere. Hvordan så romerne på disse folkene, og hvordan kom det til uttrykk? Er det ulikheter mellom de forskjellige kildetyperne? Vi skal undersøke hva som formet bildet av «Nordens barbarer», og hvilke mønstre og utviklingslinjer som avtegner seg.

Bildet av barbarene kan synes kaotisk ved første blick. Grensene mellom keltere, germanere og andre folk er uklare den dag i dag, og det er vanskelig å fastslå hvem som egentlig var hvem, og hvor de befant seg. Germanerne er spesielt problematiske, noe som har avspeilet seg i mer eller mindre seriøs forskning og helt opp til våre dager. Det avgjørende for problemstillingen i denne oppgaven er ikke hvordan nordboerne egentlig var, men hvordan romerne oppfattet dem. Men på tross av at det er den romerske fremstillingen og bruksmåtene vi er på jakt etter, må vi ta også høyde for det reelle innholdet i beskrivelsen av barbarene. Kanskje de *var* slik som romerne beskrev dem? Spørsmålene om de reelle forhold må tas opp, for å få et inntrykk av i hvor stor grad de faktiske forhold ble forvrengt gjennom *interpretatio Romana*, og hvilke bevisste kalkulasjoner og ubevisste forestillinger som lå bak utsagn om barbarfolkene der oppe i nord. Slike spørsmål vil imidlertid bare bli behandlet i svært begrenset grad.

Ofte er det i moderne litteratur kun germanerne som blir behandlet under kategorien «Nordens barbarer», men det er naturlig å diskutere romernes syn på keltere og germanere sammen, da skillet mellom disse folkene først ble gjengs på Cæsars tid. Tidligere oppfattet

¹ Hedeager og Tvarnø 1991, 40

romerne nordboerne enten som keltere (i vest) eller som skytere (i øst), etter den gamle greske inndelingen. Dermed ble stereotypier hengende igjen etter det gamle kelterbildet (og skyterbildet) selv etter at man hadde begynt å kalle keltere og germanere ved forskjellige navn. Som vi skal se gikk en del forestillinger i arv fra keltere til germanere da kelterne sluttet å være eksotiske og ble inkorporert i det romerske riket.

Problemstillingen går på de fremmede folk i sitt eget miljø, ikke på innflyttere og raseforhold i byen Roma. Ansiktskontakt vil tross alt kunne bryte ned myter på en annen måte enn det som skjer med folk som er bekvemmelig langt borte.

Vi skal bruke kilder fra et vidt tidsrom: ca. 200 f.Kr. - ca. 200 e.Kr., samt ta en liten utflukt til 400-tallet etter Kristus. Dette lange tidsspennet er nødvendig og ønskelig både for å få nok kildemateriale, og for å se på eventuelle endringer over lang tid, i tillegg til det mer kortsiktige politiske perspektivet.¹

Av skriftlige kilder finnes verk av en rekke kjente romerske og gresk-romerske juridiske, politiske, historiske, geografiske og etnografiske skribenter, som Polybios, Strabon, Cicero, Cæsar, Livius, Vitruvius, og Tacitus, og mindre kjente forfattere som den mye senere Salvian.² Som bakgrunn for mange av disse forfatterne ligger gresk-syreren Poseidonios' verk «Historien», som vi bare kjenner indirekte. Poseidonios, som ofte blir regnet som en slags stamfar til de senere etnografer, representerer en ny trend med interesse for etnografiske detaljer.

Barbarer er også fremstilt i en rekke billedlige kilder: Statuer, monumenter, mynter etc. Jeg har valgt å sammenstille bilder/statuer og litteratur i jakten på «bildet av barbarene». Utgangspunktet mitt er en litterær analyse, men billedkunsten har en viktig funksjon som illustrasjon, dokumentasjon og sammenligningsgrunnlag. Jeg vil sammenholde utvalgte monumenter, mynter etc. med det skriftlige materialet, og se hvordan det passer eller ikke passer sammen. Oldtidens kunst var gjerne litterært basert: Ofte hadde nok kunstnerne heller ikke sett barbarene, i alle fall ikke de fjerneste av dem. Slik er vi på like fot.

Problemet med at det er *offisielle* fremstillinger vi kjenner, er det samme for de billedlige som for de skriftlige kildene. Det er et snevert sjikt av samfunnet vi får innblikk i: den maskuline, offentlige sfære. Våre kilder er produsert av «disse forbavsende få mænd» som hadde *imperiet* som sin horisont. Det var disse som så barbarene som «de

¹ Det finnes innvendinger mot en slik tilnæringsmåte. Jeg kan nevne Per-Bjarne Ravnås argumenter som han fremfører i innledningen til sin doktoravhandling (som ennå er under arbeid): «Man søker etter eksempler som kan bekrefte ens egne teorier, uten å ta hensyn til at eksemplenes opprinnelse i tid, sted og kontekst kan være svært forskjellig. Man risikerer å sette sammen eksempler som skriver seg fra grunnleggende forskjellige aspekter av den historiske virkelighet.» Jeg har imidlertid prøvd å unngå disse fellene ved å vise forfatternes tvetydighet, deres plassering i tid, og ved å legge vekt på grunnene til at forfatterne skrev som de gjorde.

² En kristen forfatter fra Marseille, som levde på 400-tallet etter Kristus.

andre».¹ Konklusjonene vi kommer frem til, kan derfor logisk sett bare sies å gjelde for denne sfæren. Hvorvidt deres oppfattelse kan sies å være «romernes oppfattelse», er et for grunnleggende ideologisk spørsmål til at jeg kan diskutere det i dybden her. Det er imidlertid all grunn til å tro at den offisielle fremstillingen har påvirket menigmanns oppfattelse. Det var gjerne nettopp det som var poenget med både skriftlige og visuelle fremstillinger.

Jeg har valgt en tematisk fremstilling, både for de skriftlige og de billedlige kildenes del. Innen hvert tema er ordningen likevel noenlunde kronologisk. I kapittel 2 gjennomgår de skriftlige kildene, og i kapittel 3 de billedlige. Kapittel 4 viser romernes egen forklaringer på hvorfor folkeslag var som de var. I kapittel 5 ser vi på forfatterens motiver for beskrivelsene, og i kapittel 6 på endringer i barbarbildet, og hva som kan ha forårsaket slike endringer. Kapittel 7 handler om konstruksjonen av fremmedebilder generelt, og hvilke funksjoner gallere og germanere har hatt for romerne som del av et slikt fremmedebilde. I kapittel 8 skal vi samle alle disse trådene igjen, og trekke en konklusjon.

¹ Andre horisonter er familien og byen. Ørsted 1993, 202

Kapittel 2: DE NORDLIGE BARBARENE I ROMERSK LITTERATUR

Derfor blir alle de folkeslagene som vokser opp i nord enormt store, med lys hud, stridt rødblondt hår, blå øyne, og er fulle av blod, som følge av fuktigheten og den kalde luften. (...) De nordlige folkeslag blir, på grunn av den tykke atmosfæren, luften sperrer nemlig for solens stråler, avkjølte av fuktigheten og derfor tregere i tankegangen. (...) På den annen side er menn født i kalde regioner mer innstilt på våpenkamp (enn de sydligere folkeslag). I kraft av sin tapperhet er de nemlig fryktløse, men som følge av sine sløve sinn styrter de gjerne avgårde uten omtanke, og motarbeider derved sine egne planer.¹

Antikk etnografi, som for det meste består av etnografiske passasjer (ekskurser) i bøker av andre sjangere, dreier seg om både om det enkelte folks *karakter*, og om fysiske egenskaper, som i sitatet over. Det er hentet fra arkitekten og ingeniøren Vitruvius' bok *Om arkitektur*, fra første halvdel av 1. århundre e.Kr. Som vi skal se senere, er Vitruvius' etnografiske avsnitt et typisk eksempel på romerks etnografi. Som oftest skjer presentasjonen ved sammenlikning med forfatterens eget samfunn, eller som noen forfattere foretrekker å si det, «i motsetning til alle andre folkeslag».

Det fantes faste emner, såkalte *topoi*, som skulle være med i etnografiske skildringer. Her skulle — i tillegg til skildringer av naturforholdene — befolkningens fysiske fremtreden, styreform og skikker beskrives. De mest populære temaene med hensyn til levevis var, som alltid, sex, nakenhet og vold, temaer som har allmennmenneskelig relevans.

Poseidonios

For å legge merke særpreget hos den enkelte forfatter, må man kjenne regelen. Altså må vi, for å forstå hvordan den enkelte fremstillingen tar seg ut, først prøve å forstå hva som var «normalen». Derfor har mange forskere lagt et stort arbeid ned i å plassere forfattere i forhold til tradisjonen etter den gresk-syriske etnografen Poseidonios, som levde fra 135 til ca 50 f.Kr.²

Men Poseidonios kan være overvurdert som grunnlegger av en etnografisk tradisjon. Det vi kjenner fra hans skrifter, var sannsynligvis alminnelige oppfatninger hos lærde i hans tid. Men tradisjonen som Poseidonios representerte, er uansett blitt stående som en standard, og han er referert direkte eller indirekte hos flere viktige forfattere. Poseidonios-tradisjonen legger vekt på levemåte mer enn mentalitet.³ En av Poseidonios'

¹ *De arch.*, VI 1,4; VI 1,9-10. Min egen norske tekst, etter dansk oversettelse i Lund 1993.

² Tierney 1960,

³ Kremer 1994, 79

elever var Cicero. Av «våre» forfattere er også Cæsar og Tacitus, samt Strabon og Vitruvius, i denne tradisjonen.

Poseidonios mente at jo fjernere et folk var fra sivilisasjon (og dermed korrupsjon), jo nærmere var det Gullalderen, eller «Gudsriket»¹, der det var de vise som styrte. Dette riket var en opprinnelig, god tilstand, mens nåtiden var en «jernalder». På den måten kunne nåværende usiviliserte folk sies å tilsvare stadier som de siviliserte hadde vært på før. De reflekterte «the original stage of culture of those now civilized».²

Skriftlige kilder til keltere og germanere

En av våre viktigste kilder til både keltere og germanere er Caius Julius Caesar (100-44 f.Kr.). Cæsar skrev sannsynligvis sitt største verk *Gallerkrigene* vinteren 51/52 f.Kr., mens han var i ferd med å avslutte sitt store okkupasjonsforetagende i Gallia. Cæsar var stattholder i provinsene Gallia Cisalpina, Illyricum og Gallia Narbonensis, og bøkene ble skrevet for å forsvare at han gikk ut over de maktbeføyelsene senatet ga ham. Krigene i Gallia ble ført i 8 år, fra 58 til 50 f.Kr., og Cæsar nådde ikke å skrive beretningen om krigens siste år. Dette prosjektet tok hans general Aulus Hirtius opp etter at Cæsar var blitt myrdet, og 8. bok ble ferdig år 43 f.Kr. I tillegg til de skildringene vi får gjennom referatene fra krigshandlingene og forhandlingene, finner vi i *Gallerkrigene* etnografiske digresjoner som både har greske forelegg og som bygger på romerske forestillinger om barbarers liv i sin alminnelighet. Men Cæsar hadde også sine egne grunner til å legge vekt på bestemte trekk.

Fig. 1: Den guddommelige Julius Cæsar, den fremste av alle historikere

Historikeren Titus Livius (59 f.Kr.-17 e.Kr.) skrev på keiser Augustus' tid et omfattende historisk verk (142 bøker) om Romas historie, der han også la inn etnografiske og geografiske digresjoner. Cæsar kan ha vært en av kildene Livius brukte til det kelterbildet han utmaler i *Ab urbe condita* (Fra byens grunnleggelse), som historieverket heter. Andre forelegg var fra Timagenes og Poseidonios, verk som nå er tapt.

Sitatet som innleder dette kapitlet, er hentet fra «10 bøker om arkitektur», som ble skrevet av arkitekten og ingeniøren Vitruvius i løpet av årene 33-27 f.Kr. Vitruvius, som man vanligvis antar bygger på Poseidonios, har tatt med denne beskrivelsen av nordlige folkeslag som ledd i en bredere gjennomgang av klimatiske forhold. Hans bøker er altså

¹ Dette uttrykket må forstås ut fra en stoisk filosofi der *fornuften* er Gud. I Gullalderen var det filosofene som styrte. Ifølge *The Oxford Classical Dictionary* støttet Poseidonius Imperium Romanum fordi det reflekterte det opprinnelige Riket. Men han var imot romersk undertrykking og maktmisbruk, og var kulturpessimist med hensyn til korrupsjon, grådighet og degenerasjon.

² *The Oxford Classical Dictionary*

tekniske skrifter som med dette har fått inn et element av etnografi. Dette har sammenheng med at antikkens arkitekter var en slags universal-vitenskapsmenn. Vi kommer tilbake til Vitruvius og sammenhengen mellom klima og menneskelige særtrekk i kapittel 3.

Som kilder til kelterne kommer vi også til å bruke historikeren Polybios (203-120 f.Kr.) og geografen Strabon (64 f.Kr.-23 e.Kr.), som får være med selv om de ikke egentlig var romere. De skrev på gresk, men var integrerte medlemmer av imperiet. De står som sådanne i en tradisjon som også de øvrige forfatterne våre er medlemmer i, og brukte i stor grad romerske kilder, på samme måte som romerne brukte greske kilder.

Cicero (Marcus Tullius Cicero, 106-43 f.Kr.) har skildret kelterne i kraftige ordelag. Stoikeren Seneca (Lucius Annaeus Seneca, 4-65 e.Kr.) filosoferer bl.a. om sammenhengen mellom klima og mennesketyper, og for oss er han en kilde til oppfattelsen av germanerne. Tacitus (Publius eller Gaius Cornelius Tacitus, ca. 55-120 e.Kr.) er mest kjent for sine skildringer av germanerne. Han har også beskrevet kelterne, som på hans tid dog ikke var særlig eksotiske for romerne. For å vise hvordan forskjellige situasjoner ga forskjellige beskrivelser, skal vi også kaste et blikk på den kristne forfatteren Salvianus, som levde på 400-tallet e.Kr., og hans fremstilling av germanske stammer.

Kelterne — et grovt riss

Kelterne var velkjente for romerne, om ikke i detaljer, så i hvert fall som fenomen. Helt fra en keltisk stamme herjet Roma 387 f.Kr. var kelterne en del av romersk myte og folkløse.

Selv det finnes forskjellige inndelinger i antikk litteratur, setter vi her i oppgaven likhetstegn mellom keltere og gallere, som er henholdsvis det greske og det latinske ordet for samme folkegruppe, og har samme etymologisk opprinnelse. Disse to ordene kan altså brukes om hverandre, og inkluderer alle innbyggerne i Gallia. I tillegg kommer kelterne i Britannia, Lilleasia og på Po-sletta, som også er objekter for denne oppgaven. I første omgang skal vi ikke bry oss for mye om antikke skillelinjer innen denne gruppen.¹ Forskjellene *mellom* de keltiske stammene kommer vi tilbake til i kapittel 4 og 5.

To ting som vanligvis nevnes om kelternes utseende, ofte for å latterliggjøre dem, er langt hår og bukser. Herav betegnelsene «Gallia Comata» og «Gallia Bracata» om det «ville» Gallia. Ifølge Livius, som beskriver kelterne i sin store Roma-historie, avspeiles

¹ Cæsar regner heller ikke britene som gallere, men det var kanskje fordi det passet bedre in i hans «Cæsar har erobret alle gallerne»-propaganda å regne dem som en egen gruppe. Dessuten var han glad i håndfaste, geografiske grenser mellom folkeslag. *Vi* regner britene som en del av keltisk kultur. Britene er ifølge Cæsar en opprinnelig befolkning, i motsetning til andre stammer (belgere) som har vandret inn i Britannia. De mest siviliserte britene (i Cantium) lever på samme måte som gallerne. Resten er primitive og lever av jakt og februk. Dessuten har de felles koner og og driver med incest. Alle har langt hår og skjegg og maler seg blå med vaid. Men Cæsar skriver også at druidenes lære ble oppfunnet i Britannia og siden spredd til Gallia, noe som er et tegn på felles kultur. *BG* V 12,1 - V 14,5

deres forfengelighet, *vanitas*, i iøynefallende klær og mye gull. De har store sverd og skjold, med skrekkinngytende utsmykning.

Men først og fremst var kelterne, sett med romernes øyne, store og sterke. Ifølge Strabon lå styrken både i at de var store og at de var mange. Gallerne var bevisste sin egen kroppslige overlegenhet, og denne bevisstheten gjorde dem overmodige. Cæsar skriver at «gallerne som selv er meget høye, pleier som regel å forakte romerne fordi de er så små».¹ Men ofte var den fysiske styrken bare en «fasade» som viste seg å sprekke fordi romernes *virtus* var større, og da fordampet *ostentatio Gallica* (brautingen) fort.

I *Ab urbe condita* lar Livius generalen Cn. Manlius Volso holde en tale til sine soldater før de skal slåss mot galaterne i Lilleasia i 189 f.Kr. Han beskriver galaterne slik: De er tapre og ville, har langt, rødblondt hår, bærer store skjold og sverd, og lager et forferdelig bråk når de angriper.² Men romerne vet av erfaring at dersom man motstår deres første stormløp, siger de sammen og orker ikke å slåss mer. De har «bløte kropp og bløte sinn»³, og er blitt mildnet på grunn av Lilleasias klima. Romernes forfedre har til og med motstått *ekte* gallere. Da kan vel Manlius' soldater bekjempe disse galaterne, eller gallo-grekerne, som er bastarder og degenerte på grunn av «omplantningen» fra sitt naturlige jordsmonn.⁴

Kelternes krigerskhet var så velkjent blant romerne at den nevnes som en ren kjensgjerning. For eksempel skriver biografen Sallust følgende (om Catilina-sammensvergelsen, som vi skal få Ciceros versjon av i kapittel 5): «Lentulus trodde at fordi allobrogene var knuget av en stor gjeldsbyrde både privat og offentlig *og ellers var krigeriske av natur, slik som alle gallere*, ville det bli lett å overtale dem til dette.»⁵

Livius var en virkelig kelterhater, og står som representant for republikkens negative kelterbilde. Han står i en historisk tradisjon fra det 3. århundre f.Kr., men er mer negativ enn sine forgjengere. Alt ved kelterne er uttrykk for karaktermangel: De har et sterkt ytre, men et svakt indre. Livius legger mer vekt på mentaliteten enn det rent etnografiske. Han karakteriserer kelterne generelt som bråsinne, ukontrollerte mennesker uten noen form for disiplin. Å miste kontrollen var for romerne en stor synd.⁶ Vi kommer tilbake til dette i kapittel 7, om barbarene som skremmebilde. Kelterne er også korrupte og

¹ Atuatukerne gjør narr av de småvokste romerne i *BG* II 30. De de ler av romernes forberedelser til beleiring, og roper spydigheter. «Men da de så at tårnet beveget seg og nærmet seg muren, ble de redde. Noe slikt hadde de ikke sett før.»

² Tacitus nevner forresten flere ganger i *Annales* at *romerne* gjør hærskrig - så dette er ikke noe som er spesielt for kelterne.

³ *Ab urb.* XXXVIII 17,2-17

⁴ Om klimatiske og rasemessige vilkår for menneskelige egenskaper, se kapittel 4.

⁵ Sallust, *Catilina* XXXX. Min utheving.

⁶ Wikander 1991

havesyke, troløse og svikefulle, noe Cicero bekrefter, for eksempel i sin tale *Pro Fonteio*. Livius har en antitetisk skrivemåte: alt han skriver om keltere står i kontrast til romerne. Han poengterer at de negative egenskapene er iboende, ikke situasjonsbetingede.

Fig. 0: Marcus Tullius Cicero

For Cæsar var det viktig å fremheve gallernes vankelmot og omskiftelighet, *mobilitas et levitas*. Kelterne er lidenskapelige og impulsive, og dermed totalt uberegnelige. De elsker det som er nytt og spennende, *studium rerum novarum*, og begir seg ut på nye eventyr uten hensyn til om det de gjør er rett og riktig. Manglende rettsbevissthet er altså karakteristisk.

Som tidsfordriv har kelterne etter vanlig romersk oppfattelse slåssing, herjing og plyndring, som de utfører med dyrisk villhet. Ordet *feritas*, raseri, som er vanlig i beskrivelser av både keltere og germanere, har sin rot nettopp i *fera*, villdyr. Motsetningen, *humanitas*, kommer fra *homo*, menneske.¹ På grunn av villheten utgjør kelterne en stor fare for alle i omgivelsene. Og slik som de formerer seg, er det ikke lett å være naboer. Kelterne er nemlig i besittelse av en voldsom fruktbarhet, ifølge blant andre Livius og Strabon. Dessuten er de drikkfeldige.² Livius tillegger gallerne et voldsomt hat til romerne. Men heldigvis for romerne er de også lite utholdende i kamp (Cæsar, Polybios, Livius, Cassius Dio), og lette å beleire.³

Når kelterne ikke slåss og plyndrer, driver de ofte med andre grusomheter. *Menneskeofring* hos kelterne er nevnt hos alle forfattere, og det samme gjelder stort sett for hodejakt. Men dette finnes ikke hos Cæsar, som er en av de viktigste kildene.⁴ Menneskeofringen og hodejakten er uttrykk for barbarenes *crudelitas*, grusomhet. Denne grusomheten vises dog også hos Cæsar, som henviser til kannibalisme, tortur og romerhat.⁵

Gallernes liv er, ifølge Cæsar, preget av mangel på frihet, *libertas*. De er underlagt riddernes og druidenes fanatiske styre. Den jevne befolkningen regnes nærmest som slaver.⁶ Også i en mye senere beskrivelse av keltere trer druidene frem, nemlig i Tacitus'

¹ Om dyr som metaforer hos Livius: Kremer 1994, 50. Ordet *feritas*, som hører til i Livius' grunnleggende vokabular angående kelterne, bruker Cæsar bare om nervierne.

² Dette er et vanlig topos med hensyn til keltere. Cæsar bryter med dette i skildringen av nervierne. De forbyr vin av frykt for å svekkes.

³ Et typisk gjennomgangstema. Tacitus sier det samme om germanerne.

⁴ Romerne satte også hoder på stake.

⁵ Kannibalismen blir riktignok ikke utført, bare foreslått, men det er selvfølgelig ille nok. *BG* V 56,2; V 8,77 Kannibalisme finnes også hos de germanske usipierne som gjør mytteri og blir røvere i Tac. *Agr.* XXVIII, men heller ikke her er det institusjonalisert, bare en nødshandling.

⁶ *BG* VI 13,1

Annaler. Tacitus (55-120 e.Kr.) skrev sine årbøker rundt år 115 e.Kr. Dette avsnittet fra Annalene skildrer den romerske ilandstigningen på Anglesey i år ca. år 60 e.Kr.:

Fremme på stranden hadde fiendens slagrekke bredt seg utover, tett i tett av væpnede menn; kvinner trengte seg imellom her og der, på furiers vis bar de fakler i hendene, kledd i sørgedrakt og med utslått hår. Rundt omkring sto druidene som med hendene løftet mot himmelen utstøtte gruvekkende forbannelser. Det uvante syn lamslo først våre soldater så at de uten å røre seg utsatte sine lemmer for sår. Men da så feltherren ansportet dem og de selv innbyrdes egget hverandre til å ikke la seg skremme av en skare kvinnfolk og galninger, rykket de frem, slo ned dem som gjorde motstand og drev dem inn i deres egen fakkellid. Det ble lagt en besetning hos de beseirede øyfolk, og lundene, som var viet til avskyelig avgudsdyrkelse, ble ødelagt; for de mente at hellig rett forlangte at alterne skulle ryke av krigsfangers blod og gudene rådspørres ved hjelp av menneskeinnvoller.¹

Romerne la gjerne overdrevet vekt på druidenes styre, og vekten på det strenge (terror-) styret står i motsetning til «uregjerlighet» og «mangel på disiplin», som er vanlige oppfatninger om nordlige barbarer. Gallerne er ifølge Cæsar sterkt religiøse, og deres guder er de samme som romernes.² Men druidene er et særegnet element for kelterne. De er prester, lærere og dommere, de lærer om sjelevandring og driver med menneskeofring.³

With the propensity of the ancients for hasty generalizations, the Druids could appear simultaneously as the most bloodthirsty and the most wise of priesthoods, although all the evidence implies that their rituals and beliefs were banality itself.⁴

Men *den poseidonianske tradisjonen* (Cicero, Cæsar, Tacitus, Strabon, Vitruvius) er ifølge Piggott forbløffende objektiv i beskrivelsene av druidene og den keltiske kulturen generelt. Mye av opplysningene fra disse forfatterne faller sammen med det vi får vite gjennom senere irske kilder, og med arkeologiske funn. Polybios, som sto i den romerske annalistiske tradisjonen, hadde også et rimelig nøkternt og differensiert kelterbilde. Men kelterne er edlere og mer uspolerte jo lengre vekk de kommer fra Polybios' egen samtid.⁵ Hovedsynden til forfatterne var å gjøre nordboerne mer primitive enn de var i virkeligheten.

Strabon (ca. 64/63 f.Kr. - 23/24 e.Kr.) skrev 17-binds-verket *Geografien* en gang i begynnelsen av det 1. århundre e.Kr. Han gir en nedlatende, men overbærende beskrivelse,

¹ Tac. *Ann.* XIV 30

² *BG* VI 14,3; VI 16,1; VI 17,1. Forskjellige folk hadde etter romernes mening de samme gudene, bare under forskjellige navn. Derfor kunne man oversette gudenes navn.

³ *BG* VI 13,4

⁴ Camille Jullian sitert i Piggott 1968, 101. Druidismen ble forbudt ved lov under keiser Claudius.

⁵ Bekker-Nielsen 1985

som om det var barn han omtalte. «Den befolkningen som man nå kaller den galliske eller galatiske, er tvers igjennom krigersk, aggressiv og har lett til kamp, men er ellers harmløs og ikke ondsinnet.»¹ Stabons meninger er ofte de samme som Cæsars: Gallerne er dårlige taktikere, men de kan tilegne seg dannelse og litterære kunnskaper. De er store, og de er mange. Strabon betegner dem som innbyrdes solidariske, og som fredelige og pasifiserte nå som de er erobret.

Cæsars vridning av kelterbildet

Cæsar står i tradisjonen til det overleverte kelterbildet med trusler, skryt og krigerskhet, men modifierer det til eget bruk. Cæsar nevner ikke krigersk lynne hos gallerne i ekskursen (bok 6) der han sammenlikner gallere og germanere. Dette er en endring fra tradisjonell etnografi. Gerhard Kremer² konkluderer dermed med at Cæsar i stor grad vil bryte med barbar-/fiende-bildet for kelternes del.

En del keltere er romernes allierte³, underordnet romerne som provinsboere, eller i tjeneste hos romerne, for eksempel som leiesoldater⁴. På grunn av sin kontakt med gallerne overfører Cæsar heller de mest barbariske trekkene til germanerne.

Men som sagt er det viktig for Cæsar å legge vekt på gallerne tankeløshet og upålitelighet. Som når noen gallerstammer har kontakt med de forhatte germanerne:

Cæsar stolte ikke på gallerne, for han visste at de stadig har revolusjon i tankene, og at de ofte forandrer mening. Gallerne tvinger nemlig ofte reisende til å stanse, og spør dem ut. I byene blir handelsmenn omringet av en folkemengde og tvunget til å fortelle hvor de kommer fra og hvor de har hørt det. Ofte lar gallerne sine viktigste planer bestemme av slike rykter som de blindt aksepterer. Ofrene for deres spørretrang finner svært ofte på svar som stemmer med det gallerne ønsker å høre, og gallerne må ofte angre på at de har hørt på grunnløse rykter. Cæsar hadde kjennskap til denne karaktersvakhet hos gallerne. For ikke å måtte stå overfor en alvorligere krig, reiste han til hæren tidligere enn han pleide. Da han kom frem, fikk han vite at det han hadde hatt mistanke om virkelig hadde skjedd.⁵

Selv ikke de gallerne som Cæsar har alliert seg med, er fullt betrodde. Og selv om Cæsar i ekskursen ikke legger spesiell vekt på kelternes hang til å krige, gjør han det andre steder i beretningen når det passer ham. Det er enkelte grupper av keltere som utmerker seg ved å være grunnleggende krigerske, spesielt helvetierne. For Cæsar skiller mellom de galliske

¹ *Geo.* IV 4,2. Min norske tekst etter dansk oversettelse i Lund 1993.

² Kremer 1994,

³ Men hvor mye kan disse allierte stole på Cæsar? Ariovist argumenterer i *BG* I 44,9-10 med at romerne har sviktet hæduerne.

⁴ *BG* I 42,5. Strabon *Geo.* 4,4,2: «romernes beste rytteri kommer faktisk fra dem».

⁵ *BG* IV 5 - IV 6,2

stammene (se kapittel 4 om kulturspredningsmodellen, og kapittel 5 om hvilke motiver Cæsar hadde for disse skildringene). Differensieringen ser vi både gjennom skildringen av krigshandlingene, og i den etnografiske ekskursen. Ett av kriteriene er nettopp graden av påvirkning fra germanske stammer.

Når det trengs, benytter altså Cæsar republikkens negative kelterbilde i kombinasjon med et *germanermotiv* — for å fremheve «fryktinngydenheten» hos de galliske stammene som er mest truende. Ellers forklares gjerne trekk som ikke passer inn i Cæsars generelle bilde som trekk ved enkeltpersoner. Det er i slike tilfeller de ikke-barbariske trekkene, som listighet og kløkt, som gjør enkelte personer virkelig farlige. Arvernerne med *Vercingetorix* i spissen står i en særstilling, som drakraft i opprør mot romerne. Vercingetorix er en ny og slu type galler som kombinerer grusomhet med kløkt.¹ Cæsar fremstiller Vercingetorix' overlegninger som saklig-rasjonalistiske, og i forsvarstalen han holder til sitt eget folk bruker Vercingetorix selv keltertopoi. Blant annet beskylder han sine undersåtter for manglende utholdenhet, og Vercingetorix er den eneste, ikke bare etter egen mening, men også i Cæsars skildring, som ikke har denne karaktermangelen.²

Cæsars berømte åpningsord i *Gallerkrigene*, «Gallia est omnis divisa in partes tres», «Gallia består i alt av tre deler», henviser til akvitanere, gallere og belgere. Likevel omtaler han senere alle i Gallia under ett, og vi har til nå foretrukket å ikke henge oss for mye opp i denne inndelingen, og heller se på det generelle kelterbildet. Men det er betydningsfullt at Cæsar skiller mellom innbyggerne i Gallia. Før Cæsars tid var kelterne en anonym, udifferensiert negativ masse som sto i kontrast til den romerske vesensart.³ Etter ham er skillelinjene dem imellom — reelle eller fiktive — blitt tydeligere etter hvert som romerne fikk bedre kjennskap til kelterne. I likhet med Cæsar ser vi at den mye senere Tacitus heller ikke skjærer alle keltere over en kam: I *Agricola*, som et apropos til beskrivelsen av sin svigerfars sivilisering av britene, nevner han at britenes evner er bedre enn gallernes.⁴ *Agricola* kommer vi tilbake til i kapittel 4, som omhandler forklaringer på forskjellige folkeslags egenskaper, og i kapittel 6, der vi skal diskutere *endringer* i barbarbildet. Dette verket er en slags mellomting mellom en biografi over Agricola og et historisk/etnografisk verk. Tacitus skriver — med falsk beskjedenhet? — at han ikke tror han har så mye bedre evner til å beskrive Britannia enn dem som har gjort det før ham, men at det først nå kan gjøres skikkelig, fordi det ble endelig overvunnet under Agricola.

¹ Jamfør med avsnittet om «standardbarbaren».

² Se Kremer 1994, 185-8

³ Kremer 1994, 220-221

⁴ «Agricola satte britenes medfødte begavelse over gallernes flid.» Tac. *Agr.* XXI

Ifølge Cæsar er altså hovedtrekkene ved gallerne — i tillegg til størrelse, styrke, overmot og upålitelighet — følgende: at de er splittet i partier som minner om clientela, at makten ligger hos druider og riddere, at de kan lese og skrive, at deres religion dreier seg om sjelevandring og romersklignende guder.¹ Han prøvde altså å vise at de tross sine farlige sider var egnet for innlemmelse i Imperium Romanum. Dette skjedde som kjent også, og etter hvert oppfattet romerne kelterne som mindre og mindre truende.

Germanere: Langt, langt borte, men likevel så nær...

Germanerne var lenger borte fra Romerriket, og dermed villere enn kelterne, i alle fall i romernes oppfattelse. De ble gjerne gjort mye mer primitive enn de virkelig var, slik at romerne skulle få dem til å passe sin med sine egne ideer om utemmede nordboere.

Historiens første germaner er høvdingen Ariovist, som i Cæsars skildring er grusomheten i egen person. Han terroriserer den galliske befolkningen, og gallerne må be Cæsar om hjelp. Situasjonen er, påstår Cæsar, så kritisk at gallerne sier alle germanere vil komme over Rhinen, og alle gallere bli fordrevet fra Gallia!² Cæsar skildrer gjennom hele *Gallerkrigene* hvordan germanerne stadig presser vestover, mot Gallia og de romerske lydombådene. Ariovist og hans germanere terroriserer hæduerne, får helvetierne til å flytte, og så videre. Gallerne spør Cæsar om hjelp, noe som i seg selv er et bevis på hvor farlige germanerne er. Cæsar tar saken — og prøver å få senatets forståelse for hvorfor han siden må handle som han gjør.

Det som var mest vanærende både for ham selv og for romerfolket, var at hæduerne, som ofte var blitt hilst som brødre og blodsfrender, var germanernes slaver, og at deres gisler befant seg hos Ariovist og sekvanerne. Han innså også hvor farlig det var for romerfolket at germanerne i stadig større antall satte over Rhinen og slo seg ned i Gallia. Så ville og barbariske folk ville sikkert ikke nøye seg med å ta Gallia, men gå inn i provinsen og derfra marsjere mot Italia, slik kimbrier og teutoner før dem hadde gjort.³

Dette er en rettfærdiggjørelse fra Cæsars side for å ha angrepet en «konge» og «venn av romerfolket» — tiltler som Ariovist i 59 fikk på Cæsars begjæring — uten å ha innhentet samtykke til krigen fra folk eller senat. Allerede Dio Cassius hevder at Cæsar bare ønsket en provokasjon fra Ariovists side for så å kunne gå til en krig som ville skaffe ham stort ry, uten å bli mistenkt for på forhånd å ha planlagt et angrep på germanerkongen. På tross av æresbevisningene og gaver er Ariovist utakknemlig, arrogant og provoserende i møtet med

¹ Samt menneskeofring, som ikke passer like godt inn i Cæsars bilde. *BG* VI 11,2-5; VI 13,3; VI 14,3; VI 15,2; VI 16.

² *BG* I 31

³ *BG* I 33. Kimbrier og teutoner er et mye brukt historisk skremsel.

Cæsar.¹ Han er også upålitelig. En av Cæsars menn, en romanisert galler, er gjestevenn med Ariovist. Han og en annen utsending blir likevel tatt til fange når de oppsøker Ariovist for å føre forhandlinger mellom ham og Cæsar. Ariovist er grusom: Gisler blir torturert, og utsendingen unngår så vidt å brennes levende, fordi loddkastene (varsler) taler i hans favør.² Han er, som alle germanere, irrasjonell: Både dette tilfellet og et avgjørende slag som ble utsatt, skyldes loddkasting og varsler. Dette er latterlig for romerne, på tross av at de selv trodde fullt og fast på varsler. Grusom, brautende, selvsikker, arrogant, upålitelig og irrasjonell: Ariovist er alle negative germaneregenskaper (barbaregenskaper) samlet i én person.³

Cæsar er den første som bruker navnet «germaner» systematisk om en hel folkegruppe. Betegnelsen har også vært i bruk tidligere, men da mer sporadisk om enkeltstammer.⁴ Folkegruppen germanere er delt opp i mange stammer. Én stamme har vi allerede møtt under ledelse av Ariovist. En annen er sveberne, som Cæsar gir en etnografisk skisse av i sin fjerde bok. Sveberne representerer for Cæsar villmannslivet og urkommunalismen:

Men privat eiendomsrett til jorden har de ikke, og de får ikke bo mer enn ett år på samme sted. De lever særlig av melk og kjøtt, ikke så meget av korn. Og de er ivrige jegere. Både deres kosthold og den daglige kroppsøvelse og det frie liv styrker deres krefter og skaper menn av veldig kroppsvekst. Fra guttedagene har de ikke noen plikter, vennes ikke til noen disiplin, og de gjør ikke noe de ikke vil. Og de trener seg opptil å tåle kulde — selv på de kaldeste steder har de ikke andre klær enn huder som er så knappe at mesteparten av kroppen er udekket. Bading i elvene inngår også i deres trening. Når de gir kjøpmenn adgang, er det mere for at det skal være noen til å kjøpe deres krigsbytte enn for å importere noe. (...) Vin tillater de overhodet ikke importert, da de mener at vinen svekker folk og gjør dem mindre utholdende til å greie anstrengelser.⁵

I bok VI legger Cæsar inn en avdeling (11-28) der han beskriver «skikker i Gallia og Germania». Dette er den lengste av de etnografiske skildringene i Gallerkrigene, og her behandler han folkegruppene under ett. Mye av poenget med denne sammenlikningen er å vise hvor ekstremt primitive germanerne er. Cæsar bruker ikke de samme kriteriene for germanere og keltere. Kelterne er på hans tid mer velkjente, mens han for germanerne går

¹ *BG* I 46, 4

² *BG* I 47, 4; I 53, 7

³ Han er også umandig og lite ærefull, i det hans to koner og en av hans døtre blir drept under flukt, en datter blir tatt til fange, mens Ariovist selv redder seg over Rhinen. (*BG* I 53, 3-4)

⁴ Da romerne slo en keltisk stamme i Po-dalen i 222 f.Kr. ble dette for eksempel feiret som en «seier over germanerne».

⁵ *BG* IV 1-2

gjennom de tradisjonelle etnografiske emnene som skal være med i beskrivelser av fremmede folk.

Egenskapene som tillegges germanerne generelt, er stort sett de samme som vi allerede har sett i sveberekursen. Cæsars germanere levde i en (ideell) naturtilstand. Helst ser de ingen andre stammer rundt seg, de har ingen felles øvrighet unntatt i krig, og de elsker å dra på røvertokter, selv om de viser ekstrem gjestfrihet mot fremmede. For Cæsar er det svært viktig med et skille mellom germanere og gallere. Germanerne er et nemlig et skremmebilde, og det er de i kraft av sin nærhet til naturen.¹

Vi har allerede nevnt Tacitus' *Annaler*, men det er *Germania* eller *De origine et situ Germanorum liber*, som han skrev i år 98 e.Kr., som er det mest kjente verket om germanerne og deres land. Det er en av de få rene etnografiske skildringene man kjenner fra antikken.

I første del går Tacitus gjennom det som er felles for alle germanere, og skisserer «germaneren» som type. I andre del beskriver han de spesielle trekkene ved stammer som avviker fra typen, og skriver dessuten en selvstendig etnografi over sveberne.

Fig. 3: Tacitus, slik den danske tegneren Claus Deleuran ser ham.

Germania er riktignok idealiserende, men ikke så totalt idealiserende som det gjerne blir fremstilt. Dette betyr ikke at det saklige innholdet har så mye for seg: det er først og fremst litterært arvegods. Men Tacitus brukte samtidige muntlige kilder (germanske krigsfanger, soldater, romerske kjøpmenn og reisende) i tillegg til litteraturen (Poseidonios, Strabon, Cæsar og Plinius den eldre). De mange likhetene mellom Tacitus og Cæsar skyldes både at Tacitus brukte Cæsar som kilde, og at de sto i samme litterære tradisjon.

Germanerne er, skriver Tacitus, de opprinnelige beboerne av sitt område. Gjennom den geografiske isolasjonen, som skyldtes vanskelighetene med sjøreiser, har de unngått degenerasjon gjennom bastardisering.

Og rent bortsett fra de farer som truer på et vilt og ukjent hav — hvem ville vel forlate Asia, Afrika eller Italia for å dra til Germania, et land med en heslig natur og et hårdt klima, dersom det ikke var ens fedreland?²

Germanerne er et produkt av naturen, og kultur er dem fremmed. De kjennetegnes av sin enfoldighet, manglende utholdenhet og frihetstrang — eller uregjerlighet.

¹ *BG* VI 23,1; VI 23,5; VI 23,6; VI 23,9

² Tac. *Germ.* II 1. Germania er preget av «fæle skoger og vederstyggelige sumper». (Tac. *Germ.* V 1,2)

Enda større og villere

I likhet med kelterne er germanerne *store*. Strabon skrev at germanerne er villere, høyere og blondere enn gallerne, mens de ellers er like i skikker og levevis.¹

Også hos Tacitus er den fysiske størrelsen viktig. Han skriver om «...disse grovlemmede kroppene som vi beundrer».² Manddomskraften sprudler hos germanerne, og begge kjønn er høyreiste. Ellers har germanerne, som gallerne, bistre blå øyne, langt rød-blondt hår og kraftig kroppsbygning.

Men det er bare i angrepet at de er sterke, de har ikke den samme utholdenhet når det spørres om anstrengende arbeid, og bare i liten grad tåler de tørst og hete, mens de derimot har vennet seg til å døye sult og kulde på grunn av klimaet og jordsmonnet.³

Cæsar skriver:

De bader sammen i elvene og bruker bare små plagg av skinn, slik at størstedelen av kroppen er naken, så de gjør ingen hemmelighet ut av forskjellene mellom kjønnene.⁴

Også Tacitus' germanere bærer skinnklær av type unisex, noe som ikke stemmer med de arkeologiske funnene, men derimot godt med det romerske bildet av «naturfolk». Kvinnenes klær, som de beskrives av Tacitus, ville vært utekkelige etter romersk standard. De kler seg som menn, bortsett fra at deres ytterplagg er av lin, og mennenes av skinn. Germanske menn bærer alltid våpen. Dette sier Tacitus er sammenlignbart med romernes mannstoga⁵, men vi skal huske på at mens togaen er en fredsdrakt, symboliserer våpnene en evig stridstilstand.⁶

Personlig uavhengighet gjør at germanere aldri møter frem punktlig, skriver Tacitus, og lager dermed en slags positiv vri på germanernes notoriske upålitelighet.⁷ Dette står i motsetning til upåliteligheten i Cæsars skildring (for eksempel hos erke-germaneren Ariovist), som er mer graverende, og som har farlige konsekvenser for dem som omgås germanerne.⁸ Tacitus skildrer dem derimot som frie for list og renker, og de viser en ordholdenhet som rent går over i det ekstreme.⁹

¹ *Geo.* VII 1,2

² *Tac. Germ.* XX

³ *Tac. Germ.* IV

⁴ *BG* VI 21,5

⁵ *Germ.* VI 1

⁶ Betydningen av å være ubevæpnet gjenspeiler seg i ordet *sivilisasjon*.

⁷ *Tac. Germ.* XI 1

⁸ *BG* I 47,6

⁹ *Tac. Germ.* XXIV

I sin barnslighet er germanerne overdrevent selskapelige.¹ Tacitus legger ikke skjul på deres drukkenskap, dovenskap og splid. Det er bred enighet om at germanerne, i likhet med gallerne, er lite utholdende. Derimot er de modige og oppofrende, og ifølge Tacitus skal ingen overleve høvdingen i krig.²

En annen ting som de fleste observatørene er enige om, er at germanerne er oppfarende og sinte. Den stoiske filosofen Lucius Annaeus Seneca (4-65 e.Kr.) har i sin bok *De Ira (Om sinne)* fremstilt germanerne som den personifiserte aggressivitet. «Den varme natur er spesielt aggressivt anlagt,» forklarer han nemlig, og germanerne har en varm natur på grunn av det kalde og fuktige miljøet de lever i.³ Seneca bygger blant annet på Poseidonios og Aristoteles, og har selv vært et av foreleggene til Tacitus' *Germania*.

Den naturgitte stridbarheten fører til indre strid mellom de germanske stammer. «Det er min bønn at barbarfolkene nu og i all fremtid vil være fylt, om ikke av kjærlighet til oss, så iallfall av hat til hverandre,» skriver Tacitus.⁴

Politisk, religiøs, økonomisk og sosial struktur

Cæsar legger stor vekt på at germanerne har helt andre seder og skikker enn gallerne. I dette primitive, halvnomadiske og egalitære samfunnet finnes ikke privat eiendomsrett til jord. «Hele livet består av jakt og krigsøvelser.»⁵ Landbruk bryr germanerne seg lite om, og det hersker økonomisk likhet. Makt har ingen sammenheng med eiendom, og man har heller ikke noe partivesen, i motsetning til hos gallerne.⁶

Germanerne bor ikke i byer, ikke engang i samlet i grupper, men hver for seg langt fra andre folk. Åger er ukjent. Feet er deres eneste og kjæreste rikdom, og de er ikke opptatt av gull og sølv (unntatt de som bor nær Rhinen og driver med handel.)⁷ Ifølge Tacitus setter ikke germanerne pris på fredelige tilstander, og de anser at jordbruk er veikt. Jorden veksler innen stammene, men det er kvinner og gamle som må dyrke den.⁸

Konger velges etter edel byrd, og hærførere etter tapperhet, skriver Tacitus. Men kongene har ikke uinnskrenket makt. Viktige avgjørelser tas i allmøter, og høvdingene fremstilles som en slags eksekutivmakt. De har innflytelse etter verdighet: «folkets oppmerksomhet skyldes mer vekten av talerens råd enn hans myndighet til å befale». På samme måte bygger hærførernes autoritet på deres gode eksempel og den beundring

¹ Tac. *Germ.* XXI

² Tac. *Germ.* XIV

³ Seneca, *Om vrede* II 19,1. Vi kommer nærmere inn på denne teorien i kapittel 4.

⁴ Tac. *Germ.* XXXIII

⁵ *BG* VI 21,3

⁶ *BG* VI 22. Jamfør denne kontrasten med «Grensen mellom gallere og germanere»

⁷ Tac. *Germ.* V 1-2. Tac. *Germ.* XV: «Nå har vi også lært dem å ta imot pengegaver.»

⁸ Tac. *Germ.* XV. Se også Pomponius Mela (46-120 e.Kr), *Geo.* III 24; III 32, sitert i Lund 1993.

soldatene har for dem.¹ Germanerne lever i et egalitært samfunn.² Slavene er noe i retning av leilendinger, og frie og ufrie barn vokser opp sammen. Men frigivne er underordnet de virkelige borgerne, noe som gir de sistnevnte den posisjon de skal ha.

På det religiøse området drev germanerne med spådommer, orakelsvar etc., som alle andre. Det blir ikke desto mindre sett som overtro av romerne. Cæsar og Tacitus er enige om at germanerne ikke har personifiserte guder.³ De tilber bare elementgudene, Sol, Ild og Måne.⁴ Germanerne har som følge av sin enkle religion ingen druider eller ofringer. De har heller ikke templer, men gjennomfører sine seremonier ute i lunder i skogen.⁵

En mye senere kilde som tar opp «germanerspørsmålet», er Salvian, en kristen forfatter som ga ut *De gubernatione Dei* i åtte bøker ca. 440 e.Kr. Der setter han Guds vilje opp mot tidens umoral. Romerriket blir ifølge Salvian angrepet av germanerne fordi de styrende ikke er gode kristne, bare i navnet. Folket blir behandlet ukristelig, og de svake i samfunnet må bære børen for de sterke. Gotere og vandaler er dermed straffende redskaper i Guds hånd. Salvian tar parti mot de romerske styresmaktene og «for» germanerne, selv om han er forankret i antikkens negative syn på germanerne.⁶ Men beskrivelsene er ikke egentlig ment som skildringer av germanerne i og for seg, bare som kontraster til det skakkjørte romerske systemet:

Do we think we are unworthy of the punishment of divine severity when we thus constantly punish the poor? Do we think, when we are constantly wicked, that God should not exercise His justice against all of us? Where or in whom are evils so great except our own? The Franks are ignorant of this crime of injustice. The Huns are immune to these crimes. There are no wrongs among the Vandals and none among the Goths. So far are the barbarians from tolerating these injustices among the Goths, that not even the Romans who live among them suffer them.⁷

Familieliv og kjønnsroller hos barbarer

Hvordan så romerne på kjønnsroller hos barbarene? Er det et tema? Kvinner er sjeldent objekt, og aldri subjekt, i antikk etnografi. I det hele tatt er svært lite bevart av kvinnelige

¹ Tac. *Germ.* VII, XI og XV

² Ordet *egalitært* hadde ikke nødvendigvis noen positiv klang for en romer: Rettferdighet var at hver skulle behandles etter sin stand.

³ *BG* VI 21

⁴ *BG* VI 21,1-2

⁵ Tac. *Germ.* IX-X

⁶ Hedeager og Tvarnø 1991, 32-34

⁷ Sitert etter: Salvian. 1962. *The Presbyter writings*. Trans. Jeremiah F. O'Sullivan. Washington: The Catholic University of America Press, 140.

forfattere fra antikken. Skribentene er menn, og skriver om den mannlige sfæren, og om den offentlige delen av denne. Dermed er det mannlige egenskaper vi får se. Skribenter innen politikk, jus og historie skriver helst om det som for dem var viktige tema: Politikk og krig, som stort sett var mennenes arena. Men det hender også at det dukker opp dronninger og andre kvinnelige lederskikkelser, som briedronningen Boudicca. «Når det gjelder førere, gjør de (britene) nemlig ingen forskjell på kjønnene,» påstår Tacitus.¹

Men interessen for familiære forhold finnes, og beskrivelsene kommer an på sjangeren. Tacitus' *Germania*, som er et etnografisk verk, kommer en del inn på det private området, og dermed på familielivet. «Hos germanerne betyr gode seder mer enn gode lover i andre land,» fremholder Tacitus.² Germanerne er de eneste monogame av de barbariske folk, og driver ikke med barnebegrensning eller spebarnsdrap. Fremstillingen av germanernes strenge syn på ekteskapet er en indirekte kritikk av romerske forhold fra Tacitus' side. Germanske kvinner blir ikke ødelagt gjennom teaterbesøk, gjestebud eller erotisk brevveksling. Derimot viser mennene ærefrykt for kvinnene, fordi det finnes noe hellig og fremsynt hos dem, uten at det går over i «gudinne»-dyrkelse og andre romerske latterligheter. Men det er kvinnene, sammen med de gamle og svake, som blir satt til det slitsomme arbeidet med å dyrke jorda.³

Seksuallivet hos Nordens barbarer veksler mellom langvarig kyskheter — som romerne trodde styrket menn og gjorde dem større av vekst — og mer promiskuøse omgangsformer. Både Cæsar og Tacitus mener at hos germanerne er seksuell avholdenhet en dyd, men kjønnene kan som nevnt likevel omgås hverandre i naturlig nakenhet for eksempel når de bader.⁴

Også i forholdet til kjønnsroller kan man ikke unngå å forholde seg til *Interpretatio Romana*: Romerne hadde vanskelig for å beskrive forholdene med andre termer enn dem som de brukte for sitt eget samfunn. I noen tilfeller er alt snudd på hodet (mundus inversus), for eksempel med sterke kvinner som ligner menn.⁵ Men helst skulle «barbarkvinnene» vise veien tilbake til det moralsk riktige, som en projeksjon av forfatterens egne kvinneidealer. Fruktbare kvinner, et vanlig topos, er naturlige kvinner. Hos nordboerne er mennene mandige og kvinnene kvinnelige, selv om de er store og

¹ Tac. *Agr.* XVI. Boudicca er også beskrevet i Dio Cassius' *Romerske historie*. Boudiccas tale til britene (år 61) omhandler romernes laster og britenes dyder: Krigeriskhet, hardbarkethet og kommunalisme.

² Tac. *Germ.* XX

³ Tac. *Germ.* XV

⁴ *BG* VI 21,4-5

⁵ Mandige kvinner og feminine menn var i større grad et tema når det gjaldt «sydlige barbarer» (som Herodot beskriver egypterne). Et markant unntak er amasonene, krigerkvinnene som vi skal se nærmere på i kapittel 3. Ellers i kunsten er kvinner avbildet på sammen måte som mennene. Så er de jo også i samme situasjon som fanger. Men kvinneskikkelser har også en funksjon som symboler for besirede land og lydige provinser.

sterke. Men likevel ble kvinner helst nevnt ved navn og beundret når de tedde seg «som menn».¹

Et interessant aspekt, som jeg av tids- og plasshensyn dessverre ikke kan gå nærmere inn på i denne oppgaven, er likheten mellom kvinner og barbarer. Begge grupper var «nærmere» naturen enn siviliserte menn, men måtte herskes over og passes på fordi de, ifølge den romerske mann, var i sine drifters vold.

Grensen mellom gallere og germanere

Enkelte historiske episoder hadde ført til en skrekk for den galliske fare, *metus Gallicus*, i den romerske bevissthet. Den viktigste av disse var plyndringen av Roma ved en gallisk stamme ca. 390 f.Kr. Kelterne var det første utenomitaliske folket romerne kom i kamp med, og det satte dype psykologiske spor.² Også kimbrernes og teutonenes invasjon av Gallia Transalpina 109-101 f.Kr. ga næring til denne frykten. De sistnevnte var riktig nok germanske og ikke keltiske folkeslag, uten at dette ser ut til å ha trøstet romerne (jf den senere diskusjonen om klassifiseringen av kimbrer og teutoner). Skillet mellom de forskjellige typer barbarer er ikke alltid så tydelig i de romerske kildene, og begrepet «germanere» var heller ikke vanlig i systematisk bruk før Cæsar. Senere ser vi at *metus Gallicus* blusset opp igjen etter at germanere og sarmatere gikk over Donau og inn i Italia i 166-168 e.Kr.

I og med at det var gallerne som i alle fall opprinnelig var hovedfienden, ble de også innbegrepet av alt ikke-romersk og dermed barbarisk: «die Barbarei par excellence»³. Romerske talere og forfattere utnyttet gjerne *metus Gallicus* for å fremme sine egne idéer eller planer.

Men for Cæsar går det en viktig skillelinje mellom gallere og germanere. Gallerne bor i byer, er alfabetiserte og kjenner til luksusvarer, mens germanerne lever et villere liv. Når Cæsar skal skille mellom galliske stammer, er det — i tillegg til avstanden fra sivilisasjonen — graden av kontakt med germanerne, i form av avstamning eller i form av krigserfaring, som er det viktigste kriteriet. De germanske stammene som — og det er svært viktig — bor på andre siden av Rhinen, er ifølge Cæsar krigerske, halv-nomadiske folk som ikke aksepterer noen sentral styring unntatt i krig. (I motsetning til kelterne som er underlagt et strengt regime av riddere og druider.) Også på religionens område

¹ I romersk sammenheng skal vi ikke tenke for mye på normer av den typen som for eksempel vises i Perikles gravtale, som sier at det var til ære for kvinnene å bli nevnt minst mulig. Denne typen tankegang preget nok tankengangen om kjønnsrollene i hele antikken, men mye mindre hos romerne enn hos atenerne. Også romerske kvinner kunne roses for sin høyverdighet dersom de i krisetilfelle kunne ta over en militær kommando. Se Tacitus' beskrivelse av Agrippina i *Ann.* I 69. Dette var imidlertid unntaksvis og i krisetilfelle.

² Kremer 1994, 62

³ Kremer 1994, 67

dominerer forskjellene: Mens gallerne under druidenes styre tilber Merkur, Apollon, Mars, Jupiter og Minerva¹, har germanerne som nevnt verken druider eller ofringer, men utøver sin primitive tilbedelse av himmellegemene under åpen himmel.

Mens germanernes halv-nomadiske liv er innrettet på krig, har Merkur, handelens gud, seiret over krigsguden Mars hos «de nye kelterne». Ifølge Cæsar var gallerne en gang sterkere enn germanerne.² Men «...mens gallerne, som bor nær de romerske provinser og har lært å kjenne oversjøiske varer» har blitt siviliserte, og dermed har degenerert, har germanerne samme «fattige, usle og nøysomme» levevis som den gang. Det viktigste (for Cæsar og Tacitus) er germanernes *opprinnelige* natur.

Er skillet ved Rhinen, mellom gallere og germanere, noe Cæsar har «oppdaget» eller «oppfunnet»? Betegnelsen «germanere» ble brukt i litteraturen før Cæsars tid, men mye tyder på det er Cæsar selv som innfører skillet ved Rhinen. Det er ikke noe som tyder på at det har vært noe skille mellom keltere og germanere i det hele tatt i etnografen Poseidonios' (135-51 f.Kr.) verk. Poseidonios nevner germanerne, men vi vet ikke om han betrakter dem som en stamme eller som et eget folk. Sannsynligvis ser han dem som en gruppe keltere (som Diodor Siculus og Plutark gjorde etter ham).

Grekerne delte nemlig stammene i nord opp i hovedgruppene *keltere* og *skytere*, og eventuelle «mellomfolk» var bastarder (kelto-skytere) og ikke folk i verdi av seg selv. Etter at Cæsar «oppdaget» germanerne, ble imidlertid den vanlige romerske inndelingen av nordeuropeerne *keltere-germanere-skytere*.

Men selve betegnelsen Germania skal være av sen dato; den skriver seg først fra en nyere tid, og bakgrunnen for dette skal være at de stammer som først gikk over Rhinen og drev gallerne unna (..) på den tid ble kalt germanere. Altså var det ikke navnet på et folk, men bare på en enkelt stamme. (...) Disse stammene (...) kalte seg germanere da navnet først var oppfunnet.³

Det er nok mest av bekvemmelighetsgrunner at Cæsar (og andre etter ham) har holdt fast på at skillet gikk akkurat ved Rhinen. Selv om elver er lette å forholde seg til (og romerne derfor var glad i å ha dem som grenser), vet vi fra historien at seilbare floder sjelden er grensesettende i virkeligheten. Men i alle fall griper Cæsar begjærlig ideen om Rhinen som grense mellom en gallisk og en germansk kultur. Han har ett bestemt siktemål med dette skarpe skillet: Å rettfærdiggjøre erobringen av Gallia ved å definere det som en buffersone for å beskytte riket mot germanerne, representert ved sekvanerne og Ariovist. Slik får han fastsatt Rhinen som det naturlige stedet å gjøre holdt.

¹ BG VI 17

² BG VI 24,1

³ Tac. *Germ.* II 3

Implisitt hos Cæsar ligger også at det fins germanere på «feil» side av Rhinen (*germani Cisrhenani*), og at det kunne finnes blandingskulturer. Den germanske faren blir imidlertid bare sterkere ved det nære slektskapet mellom enkelte keltiske stammer (belgere, helvetiere) og germanerne. Dette slektskapet kunne være avstamning i bokstavelig forstand, et emne som ble tillagt stor vekt i antikk etnografi, eller likheter som oppsto ved nær kontakt (stadig kriging). Her baker Cæsar altså et *germanermotiv* inn i kelterbildet, på tross av det skillet han så sterkt påpeker mellom disse folkene. Germanerfaren ble naturligvis også større av at gallerne av natur var upålitelige og krigerske.

Skillet ved Rhinen blir etter hvert vanlig, og muligens også mer reelt. Tacitus bruker denne delelinjen, og henviser til Cæsar:

Den guddommelige Julius Cæsar, den fremste av alle historikere, forteller at gallerne fordom var mektigere enn germanerne, og derfor er det trolig at gallerne også trengte inn i germanernes land. En elv dannet jo bare en ubetydelig hindring for en stamme som hadde vokset seg sterk...¹

Etter hvert utgjorde Rhinen og Donau den aksepterte nordlige grensen mellom sivilisasjon og barbarer. Strabon, som befinner seg tidsmessig mellom Cæsar og Tacitus, bruker også denne grensen. Men han skriver også at gallere og germanere ligner hverandre og er beslektet, selv om de skilles av Rhinen.² Elven er ikke noe sterkt skille, og folkevandringer finner lett sted. Det er likevel forskjeller både mellom og innen folkegruppene, og de nordligste germanerne er de mest krigerske. Imidlertid er det mer gradsforskjeller enn vesensforskjeller mellom gallere og germanere. (Jmfør kap. 4 om kulturstadier og kulturspredning.) Som sitt bidrag til forvirringen utlegger Strabon ordet *germani* som «ekte gallere».³ Han forblir imidlertid noe spesiell på dette området: Gallere og germanere blir etter Cæsars tid for det meste sett på som forskjellige folk med forskjellig opprinnelse. Sammenlikner vi med Strabon, Cæsar og Tacitus, kommer de med så å si de samme opplysningene. Men Strabon og senere Tacitus legger mindre vekt på skillet ved Rhinen, og større på slektskapet, enn det Cæsar gjør.

Det kunne ligge strategi bak hvilke grenser forfatterne valgte å trekke opp. Cicero holder for eksempel kimbrer og teutoner for gallere. Som vi skal se i kapittel 5, hadde han sine egne hensikter med dette, men det er også i tråd med den gamle greske inndelingen som bare kjenner folkene keltere og skytere. Cæsar, derimot, holder kimbrerne for germanere,

¹ Tac. *Germ.* XXVIII. Legg merke til kontrasten til Cæsar når det gjelder betydningen av Rhinen som grense.

² *Geo.* IV 4,2

³ *Geo.* VII 1,2

og i deres kontrast til og innflytelse på gallerne utnytter han germanermotivet dobbelt opp.¹ I tradisjonen etter Cæsar er det vanlig å regne kimbrer og teutoner som germanere (f.eks. Strabon Geo. 7,2,4) Det er først etter Cæsar at «germaner» har kommet i bruk som overordnet betegnelse.

I tillegg til nyttebetraktningene er differensieringen avhengig av hvor mye i beretningene som er basert på faktiske opplysninger, og hvor mye som er stereotyper. Vi vet ikke, på grunn av mangelen på kilder, om de romerske betegnelse motsvarer noen subjektiv følelse av etnisitet hos de folkene det gjelder, altså i hvor stor grad de oppfattet seg selv som «gallere» og «germanere». For germanernes del er nok denne betegnelsen helst en ytre merkelapp. Hos Cæsar er også «germanere» mer et geografisk og kulturelt begrep enn et etnisk. Vi vet heller ikke om gallere og germanere oppfattet hverandre som «de andre», på samme vis som Cæsar stiller dem opp som motsetninger til hverandre.²

Hvordan stemmer fremstillingene med det vi vet om barbarene? Kriterier for å skille mellom kulturer er språk, samfunnsstruktur, bosetningsmønster og forskjellige funn av graver og utstyr. Arkeologiske kilder kan si oss mye, men ikke alt, om gallisk og germansk kultur. Det *fant* et skille mellom den keltiske (la Tène) kulturen og den germanske kulturen. Romernes erobring i Germania måtte jo gis opp fordi bosetningsmønsteret var så annerledes enn det de var vant til. I de keltiske områdene var en stamme overvunnet og ville søke fred når deres *oppidum* (bysenter) var inntatt eller beleiret. I Germania måtte man derimot belage seg på en utmattende geriljakrig. Den keltiske oppidabebyggelsen sto i motsetning til, og ble fortrent av, den germanske (svebiske) landbrukskulturen med mer spredt bebyggelse. Men germanerne var ikke på et så tidlig kulturnivå (gjeter-nomader) som romerne ønsket å tro. Faktisk var de jordbruksfolk. Hvor grensen mellom de germanske og de keltiske kulturområdene gikk, er vanskelig å fastslå helt nøyaktig ut fra arkeologiske funn. Men at skillet skulle ha gått akkurat ved Rhinen, hvor Cæsar ønsket å plassere det, er det lite som taler for.

Generelt er bildet av germanerne mer «diffust» enn det av gallerne, da romerne ikke hadde like mye kontakt med dem. Derfor er det nok også lettere å tillegge dem den positive rollen som edle ville, som Tacitus gjør i *Germania*. Men uklarheten omkring germanerne, og om skillelinjene mellom dem og kelterne, gjorde det også lettere å bruke dem som ekstra krydder for å forsterke gallerskrekken når man trengte det. I

¹ Først utnytter han germanerangsten med hensyn til belgerne: De er halvt germanere, og er skremmende fordi de til og med har slått kimbrere og teutoner. Siden bruker Cæsar germanermotivet på motsatt vis: romerne kan slå germanerne fordi de (Marius) en gang har slått kimbrere og teutonere (*BG* I 40,5).

² I det hele tatt er det mye som kunne vært interessant å undersøke om forholdet mellom gallere og germanere. Ifølge Deleuran i *Illustreret Danmarkshistorie*, 11 fikk germanerne nasjonal bevissthet ved å delta i kimbrertoget og siden frigjøre seg fra både keltere og romere. Tac. *Agr.* 15: Britene ble inspirert av at Germania hadde «kastet åket».

gallerskildringene trengte altså *germanermotivet* inn, både som kontrast og som påvirkningskilde.

Eller rett og slett barbarer?

Vi diskuterer beskrivelsen av barbarer, men bruker forfatterne selv begrepet *barbar* om sine objekter? Cæsar gjør det i liten grad om gallerne, men derimot om germanere (og briter). Også Cassius Dio, som skrev Romas historie fra begynnelsen og frem til 229 e.Kr., bruker ofte ordet barbar om britene.

Vi har sett hvordan Vitruvius (bok VI, kapittel I) beskrev nordboere, som store, dumme, utålmodige og tapre. Uten at Vitruvius bruker ordet «barbar», er dette det romerske bildet av «nordlige barbarer» i et nøtteskall. Skildringen står i motsetning til «sørlige barbarer» eller asiater, som har de motsatte egenskaper: De er intelligente, men feige og underkuede. Beskrivelse av nordboere versus sørboere ender opp med romerne i midten, som naturligvis har den perfekte blandingen av egenskaper. De naturgitte grunnene til at det er slik, kommer vi tilbake til i kapittel 3.

Hvilket grunnlag hadde så en romersk forfatter for å uttale seg om gallisk og germansk fysikk, klesdrakt, levevis, krigføring og religion? Hvilke kilder kunne han hente opplysninger fra? Tradisjonen bygger på overleverte, «vitenskapelige» teorier, og på *topoi* og vandrehistorier (se neste underkapittel). Men egen erfaring lå i bunnen av beretningen for enkelte. Forfatterne hadde selv besøkt områdene de beskrev, gjerne som offiserer, som Julius Cæsar. Cæsar kriget mot gallerne i åtte år, og vi kan derfor ikke nekte ham statusen som øyenvitne til det han beskriver. Men vi vet ikke hvor mye av det han skriver som er sant, hva som er rene overleveringer hentet fra andre forfattere, og hvor mye han vrir om til egen fordel.

Cæsar har sine siktemål med det meste han skriver. Hans skildringer av folkeslag skal gjerne legitimere hans egen inngripen og oppførsel overfor disse folkene. Likevel gir han oss et mer differensiert kelterbilde enn for eksempel Cicero, ofte nettopp på grunn av behovet for å forsvare sine handlinger og skiftende allianser, samtidig som han måtte overbevise senatet om hvordan den nye provinsen Gallia skulle kunne fungere.

Topoi

Det er blitt hevdet at *geografiske* og *etnografiske* verk var mer «naturvitenskapelige», i betydningen mer empiriske og objektive, enn de *historiske* og *politiske*.¹ Men det er vanskelig å trekke en slik konklusjon, da vi har så få rene geografiske eller etnografiske verk bevart. Det meste av etnografien var jo del av historiske eller geografiske verker. *Germania* er et sjeldent verk fordi det bare er viet til etnografi. Ellers kom etnografiske

¹ Piggott 1968, 17

beskrivelser gjerne som innskudd i de andre beretningene. Mange forfattere var universalister, og skrev i en skjønnlitterær stil.

Strabon, som skrev sin bok om geografi rundt Kristi fødsel, var i likhet med mange av de andre forfatterne aldri selv i Gallia eller de andre områdene de beskrev. Hvordan visste de da noe om landet og dets innbyggere? Denne kunnskapen fikk de på samme måte som de fleste skribenter får sin kunnskap den dag i dag: Ut fra andres erfaring og muntlige kilder, romerske eller barbariske, skriftlige kilder (som historiske og geografiske skrifter) og kunstverk, kunne også den som var igjen i Roma danne seg et bilde av gallere og andre barbarer.

I Cæsars *Gallerkrigene* finner vi også elementer som ikke kan stamme fra Cæsars egen erfaring. Og hvorfor legger han inn en lang etnografisk og geografisk passasje midt i beskrivelsen av et felttog mot Germania? I tillegg til at han kan ha ønsket å lede vekk oppmerksomheten fra sin ikke helt vellykkede germanerjakt, må vi også se på hvilke standarder som gjaldt for historiske og geografiske verk i antikken for å forstå dette oppsettet. Både historie og geografi ble nemlig regnet til skjønnlitteraturen, noe som påvirket både motiver og stil. I tillegg til forfatterens personlige mål og ambisjoner la nemlig også sjangrene selv føringer på forfatterne, gjennom stilidealer og *topoi*, faste sett av emner som skulle være med. Disse var gjerne basert på gjengse oppfatninger og eldre kilder.

Gjengse *topoi*, eller på latin *loci communes*, var: Landets form, fauna, og *mirabilia* (underverk).¹ Så kom opplysninger om folkets opprinnelse, slektsforholdet mellom stammer, folkekarakteren og folkenes fysiske egenskaper. (Disse kunne forklares gjennom kulturell påvirkning eller klimatiske forhold, se kapittel 3.) *Mores* (skikker), styreform, gudetro, eder, begravelsesritualer, ofringer, ekteskap og seksualliv skulle også være med. Det sammen gjaldt våpen, klær, bolig, mat og drikke.

Topoi skulle generelt sett vise *annerledesheten* hos det folket man beskriver, og når vi kommer over typiske *topoi*, har vi ofte å gjøre med overføringer av myter fra ett folkeslag til et annet (vandremotiver). Dette har for eksempel skjedd ved overtakelse av opplysninger fra greske kilder.² Siden grekerne skilte mellom skytere (øst) og keltere (vest) i nordområdene, mens romerne altså innførte en tredje gruppe, germanerne, ble germanerne tillagt greske forestillinger som før hadde versert om kelterne eller skyterne.

Cæsar mangler en del av de faste *topoi*. Han nevner mange slike tema, men ikke systematisk, og bare der han har nytte av det i beretningen. Men mange arvede oppfatninger har han med, og også en del kuriositeter (*mirabilia*) som var en del av

¹ For eksempel Cæsars enhjørning, elg og urokse: *BG VI 26-28*

² Et eksempel på direkte inspirasjon fra greske kilder er at Herodot er et etnografisk og historisk forbilde for Tacitus, og Alexander kanskje for Cæsars ekskurser.

standardpakken. Han representerer også den romerske tendensen til «*interpretatio Romana*, å benevne fremmede institusjoner ved tilsvarende — eller, og her ligger problemet, kanskje ikke så tilsvarende — navn.¹

Standardbarbaren

Hva er de faste oppfatningene om barbarer? Livius' beskrivelse av keltere er som en sammenfatning av nordboerbildet generelt: *impetus* (stormløp, bråsinne), *ira* (vrede, manglende disiplin), *perfidia* (uærlighet, troløshet, svik), *populans* (herjing, plyndring), *ferocia/feritas* (dyrisk villhet). Disse keltertopoi som Livius setter opp, utgjør egentlig et «Gesamtbarbarenschema».² De er et godt sammendrag av de tema som ser ut til å ha vært alminnelige i romerske avhandlinger om keltere og germanere.

Germanerne kan stort sett kalles en forsterket utgave av kelterne. Er kelterne store, er germanerne enda større. Er kelterne aggressive, har germanerne en stridslyst av en annen verden. Og slik kunne vi fortsette. Men til tross for det felles skjemaet er det store ulikheter, både med hensyn til hvilke egenskaper man legger vekt på, og hvilken verdi man gir den enkelte egenskap. Selv om enkelte trekk ofte fremstilles som felles for gruppen «nordlige barbarer», og det (derfor) ofte er likheter mellom keltere og germanere, ser andre trekk ut til å brukes spesifikt om én av gruppene. Vanitas, for eksempel, kjennetegner gallerne, spesielt hos Livius, men nevnes ikke om germanerne hos noen av forfatterne. Tacitus legger spesiell vekt på mangelen på gulltørst hos germanerne.³ Dette kan skyldes faktiske forskjeller (Livius skriver om keltere og Tacitus om germanere), men mer sannsynlig er det at det skyldes forfatterne og deres tendens til å gjøre germanerne til et motbilde til Roma. Det samme gjelder barbarenes ærlighet og troskap. *Fides* i motsetning til uærlighet (*perfidia*), er en av de mest gjengse romerske forestillingene om motsetningen mellom romere og barbarer. Det er nesten bare Tacitus' germanere som er ærlige, og slik skiller de seg ut fra bildet av «standardbarbaren».

Et annet brudd med den gjengse oppfatningen er Cæsars opplysning om at nervierne forbød import av vin. Vanligvis ble kelterne, i tråd med mangelen på selvkontroll på andre områder også, karakterisert som drikkfeldige. (For eksempel hos Diodor Sicilus og Tacitus.) Dette kan kanskje forklares med at importforbudet nettopp tyder på stor drikkfeldighet, som gjør forbudet nødvendig.⁴ Men helst er det nok en inspirasjon fra de germanske svebernes strenge skikker.⁵

¹ Lund 1978, 17

² Kremer 1994, 43

³ Tac. *Germ.* XVII og XXXVIII. Dog er germanerne rovgriske i Tac. *Ann.* I 68.

⁴ En viss «drikkfeldighet» var kanskje ikke nødvendigvis negativt? Det finnes tradisjon for at menn drikker og tar avgjørelser sammen. Germanerne mener det «gjør sinnet klar for oppriktige tanker». (Tac. *Germ.* XXII) Jamfør med det greske symposium.

⁵ Denne opplysningen gir Cæsar om sveberne i *BG* I 2,1, og om nervierne i II 15,3.

Oppfatningen av «de usiviliserte» befinner seg på en skala fra edle ville til skrekkinngydende barbarer, fra forbilde til skremmebilde. Samme egenskap kan være positiv eller negativ alt etter forfatterens holdning: Det som er mot for én er dumdristighet for en annen.

Av og til kan det doble bildet av barbarene vises i én og samme person: Eksempler på dette er gallerhøvdingen Vercingetorix og briedronningen Boudicca.¹ Vercingetorix var, som vi har sett, samtidig en blodtørstig barbar og en rasjonell og utholdende leder. Boudicca viste også ufattelig blodtørst, og grusomhetene var mange i opprøret hun ledet i år 61 e.Kr. Men hennes raseri var berettiget, da hun var blitt forferdelig behandlet av romerne. Hun selv var blitt pisket, og hennes døtre voldtatt, på tross av at icenerkongen, hennes avdøde mann, hadde testamentert penger til den romerske keiseren for å kjøpe dem godvilje. Boudicca holder i flere overleveringer en «noble savage speech», en yndet mulighet for forfatterne til å legge inn egne idealer og kritikk av romerne.² Figuren Boudicca er også relevant for kvinnesynet og synet på kjønnsrollene, da hun er en av de få kvinnene som spiller en fremtredende rolle i denne type skildringer. Men så er hun da også, ifølge Cassius Dio, mer intelligent enn det kvinner vanligvis er.

Vercingetorix og Boudicca viser oss dobbeltheten i de mange faste og generelle forestillinger om barbarer, som kom igjen i de fleste fremstillinger — med negativt eller positivt fortegn. Disse forestillingene gikk inn i et fast barbarskjema, og ofte ble gallere og germanere behandlet under ett som representanter for kategorien «nordlige barbarer». Romerne opererte med flere forklaringsmodeller på forskjeller mellom folkeslag, først og fremst klimateorien og kulturspredningsmodellen, som vi skal gå nærmere inn på i kapittel 3. Dersom forfatteren legger stor vekt på klima som forklarende faktor, vil også alle «nordboere» være mer eller mindre like. Ved bruken av en kulturspredningsmodell, eller hvis forfatterens egeninteresse tilsier at han skal legge vekt på ulikheter, blir forskjellene naturligvis større mellom barbarene.

Forklaringene på den romerske fremstillingen av keltere og germanere kan søkes på forskjellige nivåer. For det første, i aktuelle politiske og andre forhold. Her har jeg bare nevnt eksempler fra noen av kildene, men i kapittel 4 skal vi komme nærmere inn på den enkelte forfatters motiver for å skrive som han gjorde. For det andre, i historiske hendelser som hadde satt sine spor i romernes sinn. Spor som ble ettertrykkelig gått opp på ny av politikere som Cicero og Cæsar, for å tjene deres egne formål. For det tredje, i tradisjonen

¹ Andre eksempler er germanerne Ariovist og Arminius. De blir farlige i kraft av sine ikke-barbariske trekk, som klar tankegang og evne til planlegging. Ikke desto mindre er de bloddryppene forferdelige i sin vandel. Denne dobbelheten må eksistere for at romerne i det hele tatt skal kunne forklare suksessfulle barbarer.

² Se Tac. *Ann.* XIV 35.

som la føringer på forfatterne. Og for det fjerde, på et mye mer generelt nivå, de grunnleggende strukturene i samfunnet som fører til konstruksjonen av fremmedebilder.

Forklaringen for hver enkelt fremstilling må være en kombinasjon av disse nivåene. Det første punktet (politiske forhold) forklarer endringer i fremstillingen. De andre faktorene (historiske hendelser, litterære tradisjoner og generelle bilder av fremmede) forklarer derimot trekk som er konstante. Det siste punktet er det vanskelig å få konkret kunnskap om, men det kan avdekke elementer som er konstante også i vår og andre kulturer.

Kapittel 3: PUBLICA MONUMENTA: BILLEDIGE KILDER

Den antikke kulturen var en visuell kultur. Informasjonen om, og oppfattelsen av, omverdenen var mer bundet opp til bilder enn i vår litterære eller skriftlige kultur. Billedkunsten var *kommunikasjon* fra avsender til mottaker. Der er den naturligvis i dag også, men ikke like allment og offisielt. I tillegg til at kulturen var visuell, la den også stor vekt også på muntlig formidling. Kunsten i slike samfunn må skille seg drastisk fra kunsten i skriftorienterte samfunn:

Og i slike orale samfunn har bilder en annen form og funksjon enn i skriftkulturens - en funksjon som ikke er så ulik tegneseriens og TV'ens, fordi de er mer tale enn bilde.¹

Det synet på kunst som råder i dag, er en relativt ny oppfinnelse. Den antikke oppfattelsen var så annerledes enn den som har rådd grunnen i Vesten de siste hundre år eller så, at den bare kan forstås ut fra en annen oppfattelse av individets plass i samfunnet. I antikken finner vi ikke vår tids tro på kunstnerisk «genialitet», originalitet eller på individuelle kunstneriske uttrykk. Å lage god kunst var å følge bestemte kunstneriske regler best mulig. Disse reglene bygget på anerkjente idealer og på verker av store mestere. Muligens fører dette kunstsynet til at man i større grad kan si noe om samfunnet ut fra kunsten, siden den enkelte kunstner ikke bare representerte seg selv. I alle fall eksisterte det større enighet om hva som var bra kunst. Og den offisielle kunsten viser oss hvordan makthaverne ønsket at samfunnet skulle fremstå.

Kunsten som oppdragelse

Mye av kunsten, i alle fall den som var monumental og offentlig nok til å ha overlevd frem til våre dager, var utført på oppdrag fra styresmaktene eller styrende personer i samfunnet. Man trengte utsmykning av templer og andre offentlige bygninger, statuer til fora, og ikke minst triumfbuer og andre monumenter som skulle markere militære seire. I tillegg kom kunstverk som var laget til eller på oppdrag fra privatpersoner, men som likevel hadde en offentlig funksjon. Skillet mellom privat og offentlig økonomi var ikke så sterkt² — stormenn satte gjerne opp offentlige bygg for å vinne innflytelse. Og i keisertiden kunne keiseren prøve å kjøpe seg popularitet på samme måte. Det er altså offisiell kunst vi kjenner, kunst som representerer et snevert sjikt av samfunnet. Det er imidlertid all grunn til å tro at den offisielle kunsten har påvirket både det ledende sjikt og menigmanns oppfattelse. Ofte var det vel nettopp det som var meningen med kunsten. Den offisielle kunsten viser oss hvordan makthaverne (eller det styrende sjikt) oppfattet at samfunnet var, eller kanskje retttere hvordan

¹ Gunnar Danbolt (om middelalderen): «Da fremtiden forsvant», i Siri Meyer (red.) *Estetikk og historisitet*, Bergen 1990.

² I motsetning til det juridiske skillet mellom privat (familie) og offentlig, som var meget sterkt.

de ønsket at samfunnet fremstå. Kunsten var både deskriptiv og normativ. I stor grad var monumenter en form for oppdragelse av folket. Niels Hannestad sier det på denne måten:

...hovedparten av de frembringelser, vi i gængs forstand rubricerer under begrepet kunst indenfor den romerske periode, kan opfattes som mere eller mindre direkte propagandamanifestationer, således at forstå at de primært tjente til at styrke betaleren og/eller ordregiverens magt og anseelse.¹

Billedkunsten var offisiell i større grad enn litteraturen, som, på tross av at også den var unnfanget i den herskende klassen, var preget av sprikende interesser. Kravet til «korrekthet» og de sterke konvensjonene i kunstnerisk fremstilling kan kanskje sammenlignes med kommunistisk og fascistisk kunst. Dette er en vanskelig sammenligning, men den gir interessante perspektiver. Dersom vi sammenholder dette med Platons kunstsyn, med vekt på oppdragelse og fokusering på statens beste, så går det godt i hop. Det understreker poenget om at det ikke var den enkelte kunstners uttrykkstrang som skulle utfolde seg.²

Platon ville drive propaganda for Det Gode. Den romerske herskende klassen ville drive propaganda for seg selv. Men da må vi ikke forstå ordet «propaganda» utelukkende i dets moderne betydning, som påvirkning av folket for eksempel for å få dem til å velge en av flere konkurrerende ideologier. Vi må legge *forherligelse av makten* til propagandabegrepet, ofte med makthaverne selv som målgruppe. I tillegg kommer *legitimering*, av regimet og av kriger som regimet fører eller kommer til å føre.

Kildematerialet

Hva kjenner vi av romersk monumentalkunst i dag, som kan brukes som relevante visuelle kilder til romernes syn på Nordens barbarer? De billedlige kildene vi kjenner, er overveiende fra den siste delen av det tidsrommet denne oppgaven skal dreie seg om, fra keisertiden. Spesielt i det 2. århundre e.Kr. ble det skapt mange avbildninger av fremmede som eksisterer den dag i dag. De skriftlige kildene er både fra republikk og keisertid, grovt sett fra 100 f.Kr. til 100 e.Kr.³

På grunn av bevaringsmessige forhold er det mest arbeider i stein vi har fått overlevert, og ikke malerier eller kunstverk i andre materialer. Det er derfor ikke lett å si hvorvidt fremstillingen kan ha vært en annen i malerkunsten enn den var i skulptur. Det nære samspillet mellom skulpturer og *mynter* kan imidlertid gi oss en pekepinn om at kunsten hadde en del

¹ Hannestad 1976, 7

² Platon så på kunsten som en viktig del av oppdragelsen for å skape det gode samfunn. For eksempel skulle man gjennom årlige teaterforestillinger gi borgerne en idé om *ondskap* — slik at de skulle bli i stand til å velge det motsatte. Men i henhold til antikkens forestilling om kunst som *mimesis/imitatio*, blir idealiserende skulpturer mer naturtro enn teateret, fordi de er tro til ideen. Slik kan man si at det ikke eksisterer noen motsetning mellom mimesis og propaganda.

³ Unntakene er Dio Cassius, som skrev t.o.m. 219 e.Kr., og Salvian som skrev på 400-tallet e.Kr.

felles temaer og uttrykksmåter. Men selv om de utgjør en stor andel av det billedlige materialet, kan det ikke legges så svært stor vekt på mynter i denne gjennomgangen av kunstnerisk fremstilling av barbarene. Dette har for det meste plassmessige årsaker. Et annet billedspråk gjør det dessuten problematisk å tolke dem på samme måte som bilder og skulptur. Likevel er myntene nyttige kilder, ikke minst som en *nøkkel til andre monumenter*.¹

Kontakten med fremmede folk var sjelden bare fredelig, et faktum som selvsagt avspeiler seg i fremstillingen av disse folkene. Skulpturer og relieffer viser ofte slagscener mellom fremmede folk og grekere eller romere, og såkalte barbarer ble også avbildet som slagne og tilfangetatte på seiersmonumenter. For romerne var ekspansjon og erobring et ubetinget gode.² Seieren i krig ga prestisje, også for etterkommerne av seierherren, og derfor måtte den minnes behørig i form av monumenter. Når krig er utgangspunktet, er premissene for fremstillingen i stor grad lagt. De fremmede er fiender, og det er romerne (eller grekerne) som vinner slaget.³ Barbarene som blir vist frem i triumf er per definisjon slått, og dermed underlegne romerne.

Hva er romersk kunst?

Brorparten av de romerske monumentene vi kjenner i dag, spesielt de som er relevante for vår problemstilling, er altså triumfmonumenter fra keisertiden. Det dreier seg gjerne om statuer, relieffer og mynter som forherliget keiserens militære seire over fremmede folk. Disse verkene har imidlertid lett påviselige forgjengere fra før keisertiden. Skulpturell fremstilling av slagne folk hadde lange tradisjoner i antikken.

Kampen mot, og seieren over, barbarer var et gjennomgangstema i antikk kunst. Attalos Is (den hellenistiske kongen av Pergamon, 241-197 f.Kr) fikk etter sin seier mot galaterne en gang før 230 e.Kr. satt opp et stort seiersmonument. Dette inneholdt en rekke barbarstatuer av bronse, som vi kjenner enkelte av gjennom romerske marmorkopier. Til disse hører «Den døende galler», eller mer korrekt «Den døende galater», som er betegnelsen på en kelter i Lilleasia (fig. 4). Det samme gjelder «Galateren som dreper sin kone og seg selv» (fig. 5).

Fig. 4: Den døende galater. Både mustasjen, det lange håret, halsringen og våpnene stemmer med de litterære beskrivelsene av gallere, og med arkeologiske funn. Det samme gjelder krigerens nakenhet.

Fig. 5 Galateren som dreper sin kone og seg selv. Også romerne så på selvmordet som

¹ Mynter er grundig behandlet i Levi 1952 og Hannestad 1976.

² Hannestad 1993, 102

³ Jeg har aldri sett noe monument der romere slåss mot grekere. Følelsen av å være grekernes arvtakere var nok for sterk.

*beundringsverdig, et tegn på verdighet og stolthet.*¹

Attalos' etterkommere satte opp Pergamonfrisen (Zevsalteret) 180-160 e.Kr., også denne som minne over seire mot galaterne.² Galatiske våpen ble i triumf satt opp ved dette monumentet. Selve frisen avbilder imidlertid ikke galatere, men det mytologiske slaget mellom guder og giganter. Vi ser her et storslått forsøk på å sette seg selv inn i en gloriøs seierstradisjon. Det var imponerende, men noe forhastet, da galaterne på ingen måte var endelig slått. Pergamonkongenes monumenter, som også omfattet statuer i Aten, viste denne rekken av minneverdige slag: Guder mot giganter, grekere mot amasoner, grekere mot persere, pergamenere mot galatere. Disse monumentene hadde enorm innflytelse på senere skulptur.

Vi kan se «Den døende galater» og hans kamerater som et eksempel på en tradisjon av idealtyper som også romerne sto i.³ Men er den romerske kopien av galateren et hellenistisk eller romersk kunstverk? Her kommer vi inn på en viktig problemstilling: Hva er egentlig romersk kunst? Den kunsten som betraktes som originalt eller spesielt romersk, er nemlig ikke nødvendigvis den som er mest representativ for romerne. Mesteparten av den kunsten romerne omga seg med, var tvert imot enten importert, laget av hellenistiske kunstnere, eller kopier og tolkninger av gresk og hellenistisk kunst. «Skapt av greske kunstnere» er et uttrykk som gjerne blir brukt om kunst fra den romerske perioden så lenge kvaliteten er på topp. Men:

Bedre er det at tale om hellenistisk kunst indtil Augustus og romersk herefter. For nu er det Rom, der bliver centrum også i kunstnerisk henseende, og den kunst, som stadig skabes i de gamle, græsktalende områder med forbilleder i tidligere tiders klassiske eller hellenistiske kunst, må ligesom den kunst, der f.eks. skabes i Gallien og er påvirket af den keltiske fortid, rubriceres som værende provinsiel.⁴

Romerne tok til seg den klassiske og hellenistiske kunsten, og inkorporerte den i sin egen kultur. Dette gjaldt både import av originaler og av kunstneriske fremgangsmåter og idealer. De romerske kopiene hører til to verdener, både til den hellenistiske verden der de først ble skapt, og til den romerske der de ble inkorporert. I Roma var kopiering og bearbeiding egne kunstarter. Denne kunsten hadde sin funksjon innen den romerske kulturen, en funksjon som det er verdt å studere som et emne i seg selv. Det blir derfor urettferdig å betrakte de romerske kopiene bare som midler til å finne ut av hvordan de greske og hellenistiske originalene har vært. De må betraktes som monumenter i sin egen rett, og derfor kan vi betrakte for eksempel «Den døende galater» som et stykke *romersk* kunst.

I tillegg til at de kopierte grekerne, skapte romerne også nye ting innen kunsten. De utviklet det realistiske portrettet til et høydepunkt, og ga romerne kunsten et nytt innhold ved

¹ Tac. *Agr.* XXXVIII 5. Se også Ramage 1991.

² Omtalt i Ramage 1991, 48 ff.

³ Romerne arvet faktisk Pergamon i 133 f.Kr., og deler av territoriet ble gjort til provinsen Asia i 129 f.Kr.

⁴ Hannestad 1976, 92-93

at den ble mer direkte belærende og propagandistisk. Gresk kunst var «abstrakt» og perfektionerende, mens romersk kunst i større grad var konkret fortelling og «grum realisme».

Fig. 6: Et eksempel på romersk «grum realisme». Sergius Silus, en av heltene fra 2. punerkrig, med et avhugget gallerhode. Mynt fra 115 f.Kr.

Barbarfremstillingene hadde en politisk hensikt hos både grekere og hos romere. Men romerne gjorde mer pragmatisk og politisk bruk av kunsten. Et eksempel på dette er at den greske «Spydbæreren», som viser menneskekroppens ideelle skjønnhet, blir gjort om til Augustus (fra Prima Porta, fig. 6) som en konkret, mektig hersker. Her er idealproporsjonene forvrent for å skape et mer levende bilde av herskerens ekspressive, bydende kraft.¹

Fig. 7: Prima Porta-statuen. Abstrakt skjønnhet har blitt konkret makt.

Det har blitt påstått at man finner en mer negativ eller nedlatende holdning til barbarene i romersk enn i hellenistisk kunst. Mange er uenige i dette — de hevder at det finnes for stor kontinuitet til at dette kan stemme, spesielt for den perioden vi tar for oss her.² De noble barbarene finnes nemlig også i romersk kunst. Spesielt når vi regner romerske kopier av greske statuer som romersk kunst, blir kontinuiteten en selvfølge. Det er mest i den tidlige perioden at kontinuiteten er påfallende. Sammenligner vi hellenistisk kunst med monumenter fra sen keisertid, kan det nok synes å være noe mer i påstanden om at romerne var mer nedlatende. (Men sen keisertid er ikke *vår* epoke.) Under imperiet smeltet greske og romerske elementer sammen, men etter hvert fjernet den romerske kunsten seg mer fra de klassiske forbildene. Dette kan ses som en original romersk tradisjon som kommer opp «til overflaten», eller som orientalsk påvirkning. Disse utviklingstrekkene kommer vi tilbake til senere i kapitlet.

Republikanske visuelle kilder

Dessverre er det billedlige kildematerialet fra republikken ganske sparsomt. Med unntak av portretter ble det ikke laget skulptur i Roma før på 100-tallet f.Kr.³ En annen grunn til at så lite er bevart, er keisertidens manglende vørnad for republikkens arkitektoniske og kunstneriske prestasjoner.⁴ Det skjedde mye hardhendt «restaurering» av bygninger og utskifting av statuer i keisertiden.

¹ Romerne kunne være mer pragmatiske fordi de hadde færre tradisjoner å ta hensyn til. Prima Porta-statuen er et uttrykk for det nye herskerbegrepet som ble introdusert av Augustus.

² Se for eksempel Ridgway 1982, 101

³*The Oxford Classical Dictionary*

⁴ Hannestad 1976, 30

En god del statuer og friser er vanskelige å tids- og stedsbestemme helt eksakt. Slike dateringsproblemer støter vi ofte på, «...al den stund de gamle hverken kendte endsige rettede sig efter våre stilistiske kriterier».¹ Det finnes flere verk som enten kan være romerske kopier av hellenistiske originaler, eller kunstverk skapt av romerne selv.² Ett eksempel er «Galateren som dreper sin kone og seg selv» (fig. 5). Denne statuen blir, som tidligere fortalt, vanligvis regnet som en romersk kopi av en hellenistisk original. En ny tolkning går ut på at statuen kan være romersk nyskaping i hellenistisk stil, og ikke en kopi.³ Men dette er for det første tvilsomt, og som enkelt-eksempel vil det heller ikke ha de helt store konsekvenser for kunstforståelsen.

Men usikkerheten om klassifisering som hellenistisk eller romersk gjelder også en hodeløs statue fra ca. 100 f. Kr., og to hoder fra ca. 60 f.Kr., som alle er funnet på Delos. Vi vet heller ikke sikkert om disse skal forestille gallere eller «generic warriors», altså generelle representanter for kategorien «krigere». Statuen, hvis den er en galler, kan være minnemonument over Marius' seire over kimbrere og teutoner⁴. I så tilfelle tar romerne også her opp linjer fra Pergamonmonumentene i form av allusjoner.⁵

Fra Milet kjenner vi en våpenfrise som er et eksempel på at romerske monumenter bruker ikonografi av Pergamontypen. Frisen viser en blanding av gallisk utrustning og amasonenes karakteristiske måneskjold.⁶ Vi skal senere se hvordan amasonene, disse mytologiske kvinnelige krigerne, har blitt brukt som generelle barbarer og som «stedfortredere» for andre fiender i billedfriser. Mytologiske og historiske scener kan sees som allusjoner til samtidige kriger. Romerne ønsket å plassere seg selv i en seierstradisjon, på samme måte som de hellenistiske Pergamon-kongene. Romerne spilte bevisst på slike mytiske tradisjoner, som de gjerne ville være en del av.

En figur som helt sikkert er en galler finnes på denaren som ble slått av Cæsar i år 49 f.Kr. (fig. 8). Galleren kan sågar være høvdingen Vercingetorix, som Cæsar hadde beseiret året før. Han har langt, ruskete hår og skjegg, og sitter bakbundet foran et trofé.

Fig. 8: Vercingetorix? Mynt slått av Cæsar 49 f.Kr.

Keiserens evige følgesvenn: Barbaren i billedlige kilder fra imperiet

Under Augustus ble en ny type romersk kunst skapt. Denne kunsten skulle glorifisere Romas

¹ Hannestad 1976, 133

² Se Ridgway 1982, 95

³ Ridgway 1982, 98

⁴ De germanske folkeslagene kimbrere og teutoner ble gjerne regnet som keltere frem til skillet mellom germanere og keltere ble klarere fra Cæsars tid.

⁵ Se Ridgway 1982, 94

⁶ Rekonstruksjon avbildet i A.W. Lawrence, *Greek Architecture* (Harmondsworth 1957), 145

rolle som verdensmakt, og peker hen mot utviklingen av en romersk «nasjonalstat». Dette er et anakronistisk uttrykk, men det beskriver sammensveisingen under én stat og én ideologi, som var spesielt sterk fra Augustus' tid.

Seiersmonumentene utgjør en stor del av billedmaterialet fra imperiet. Særlig i de gode tidene under adoptivkeiserne ble det produsert et overveldende antall monumenter. Under Trajan og Hadrian nådde riket sin største makt og velstand. Utbredelsen av triumfbuer og andre seiersmonumenter viser både provinsenes økende betydning, og standardiseringen av kunsten. Det er vanlig å ha med fremstillinger av de overvunde barbarene, troféer bestående av våpen og rustninger eller utstyr som viser hvilket folkeslag det er snakk om, og eventuelt seierherren, keiseren eller en guddom som representerer denne.

Både i relieff og skulptur viser romerne etnografisk kjennskap til sine barbariske naboer, noe som i stor grad skyldes den direkte kontakten man fikk med dem gjennom krig og konflikt. Billedhuggerne som laget Trajans dakerstatuer visste nok godt hvordan dakere så ut, både med hensyn til kroppsbygning, ansiktstrekk, klesdrakt, skjegg etc. Mange romere hadde sett barbarer, for eksempel i romerske triumftog, og mange kjennetegn var allment kjent. Triumftogene var imidlertid mer en demonstrasjon av bestemte roller enn en form for kunnskapsformidling om dem som gikk der. En del av kjennetegnene ble til standardiserte symboler for disse folkene, som gallernes bukser (nordlige barbarer) og frygernes luer (østlige barbarer).

Rekvisittene viser altså *hvem* det er vi ser på bildene. Men hvilke *egenskaper* er det man vil fremheve? For å finne ut av dette må vi se på plassering av barbarene i forhold til romere, hvilke attributter de er utstyrt med og hvilken kroppsstilling eller posisjon de innehar. Som oftest er barbarene fremstilt overvunnet, enten på krigsskueplassen (fallende, døende eller døde), eller som fanger. Konfliktmotivet og temaet om romersk overlegenhet som uttrykkes på denne måten, blir stadig sterkere i løpet av perioden.

Mynter

Mynter var et av myndighetenes beste propagandamedier. Vi har tilgang til mynter fra hele den epoken vi skal ta for oss her. Dermed er myntene en kontinuerlig kilde, som representerer makthavernes (under republikken myntutstedernes) offisielt formulerte standpunkter.¹

Det er grunn til å tro at mange mynter kan være en slags reproduksjoner av monumenter, med de begrensninger som ligger i utformingen av myntene. Teorien er at nye mynttyper er avbildninger av nye monumenter.² Siden vil man, frem til nye monumenttyper dukker opp, fortsette å kopiere disse myntene igjen, i samme sjanger og med samme motiv.

¹ Hannestad 1976, 41

² En annen mulighet er at både skulpturer og mynter kan ha en felles prototype: Triumfmaleriet. Dette er mye diskutert, men man vet lite om det. Triumfmaleriet blir behandlet i Hannestad 1976, 34-37. Det er blitt funnet ett triumfmaleri i Roma, på en grav på Esquilin. Dette er muligens fra andre sannitterkrig.

Dermed blir myntene en nøkkel til identifiseringen av monumenter, personer, provinsrepresentasjoner etc.

Beseirede barbarer er et motiv som går igjen på mynter i hele keisertiden. Keiseren er alltid den seirende, barbarene er alltid ydmyket, beseirede, fanger. I tidlig keisertid var det vanlig med episodiske scener av fortellende karakter. Siden blir beskrivelsen mindre spesifikk og detaljrikt. Fra Marcus Aurelius og Commodus til Konstantin er scenene på myntene mer symbolske, og medaljonger får scener som inneholder flere personer. Ut fra teorien om at myntene viser utviklingen i den offisielle skulpturkunsten, kan vi si at kontinuitet eller endringer i mynter viser tilsvarende kontinuitet eller endringer i skulptur. Men det er vesensforskjeller mellom dem og den monumentale skulpturkunsten. Plassmangel og format gjør at motivet må være enklere på myntene. På en måte kan vi si at myntene gir oss et *ekstrakt* av de mer kompliserte fremstillingene i billedkunsten. Men mynter har et annet billedspråk enn skulptur. De er mindre detaljerte, og det er vanskeligere å se særtrekk ved personer som fremstilles der. Derfor må vi gå til andre former for billedkunst for å få detaljerte beskrivelser av barbarene.

Fig. 9: Mynt som viser keiser Trajan med figurer som symboliserer undertvungne områder.

Statuer

Det finnes én type barbarstatuer som viser enkeltstående barbarer. Her er de etnografiske særtrekkene tydelige, og barbarene er aldri karikerte. Eksempler på denne gruppen er Trajans dakerstatuer (fig. 10). Selv om de ikke er gallere eller germanere er de et godt eksempel på fremstillingen av «nordlige barbarer» innen kunsten. De er også med som et sammenligningsgrunnlag for de galler- og germanerbildene som finnes, og fordi fremstillingen av dakerne og seieren over dem påvirket den senere triumfalkunsten.

Fig. 10: Slike statuer av dakiske krigsfanger sto opprinnelig på muren rundt Trajans forum, som ble bygget for krigsbyttet fra Dakia.

Trajan var den keiseren som etterlot seg flest og størst seiersmonumenter, på grunn av hans store erobringer og pengene han tjente på dette. Fra Dakia hentet han inntekter både fra gruvedrift og fra det direkte krigsbyttet, ikke minst fra salg av slaver.

Etter dakerkrigene og de enorme mengdene med krigsfanger som ble tatt der, ble bundne dakere en fast del av repertoaret for den romerske propagandakunsten. Trajans dakerstatuer sto opprinnelig på hans forum, som ble innviet i 113 e.Kr. Nå står noen av dem på Konstantinbuen. Det var vanlig at statuer sto slik, oppe på triumfbuer, både på attikaen, slik

dakerne nå står på Konstantinbuen, og oppe på taket.¹

Fig. 11: Constantinbuen.

Selv om de ikke i like ekstrem grad som «Den døende galater» og «Galleren som dreper sin kone og seg selv» viser *dignitas* og *stoisisme*, er Trajans dakere verdige og rolige. Vi har også et eksempel på en barbarekvinne som ikke er så ulik dakerststatuene (fig. 12).

Fig. 12: Denne statuen av en barbarekvinne sies å være av Thusnelda, som sammen med sin bror Segimuntus og sin treårige sønn ble ført i (Drusus?) Germanicus den yngres triumftog (år x). Thusnelda var gift med Arminius, som var ansvarlig for den beryktede nedslaktingen av romerske soldater i «Varus-slaget» (se kapittel 5). Thusneldas og Segimuntus' far, Segestes, hadde før Germanicus' seier gått over til romerne, og var æresgjest ved triumfen der hans familie ble ydmyket. (Strabon, Geo. VII 1,4)

En annen statuetype fremstiller barbaren sammen med romerske autoritetspersoner, som en keiser eller guddom, eller med andre symboler for den romerske statens makt. Fremstillingene kan vise interaksjon, og da forestiller de gjerne en konkret hendelse, som romernes seier i en bestemt konflikt. Et slikt tilfelle av samhandling ser vi på brystpanseret på den Augustusstatuen vi allerede har nevnt (fig. 13). Her ser vi ikke bare en handling, nemlig den parthiske tilbakeleveringen av romerske felttegn i år 22 f.Kr., men også to personifiserte provinser. Den ene kvinnen er provinsen Hispania, den andre er muligens Gallia.² Slike *provincia capta*-figurer skal vi se flere av når vi kommer til gjennomgangen av relieffer.

Fig. 13: Brystpanseret på Prima Porta-statuen. Partherkongen Phraates IV er lett å identifisere på grunn av påkledning, bevæpning, langt hår, skjegg og kongediadem. Han overleverer felttegnene (som ble tapt av Crassus 33 år tidligere) til Tiberius. Å miste felttegn var en stor ydmykelse, og tilbakeleveringen var en viktig seier for Augustus.

Since the barbarian is the almost constant companion of nearly every emperor, it can be said that he really becomes an attribute of the emperor and his special goddess, Victory.³

Til nå har vi sett enkeltstående barbarer, eller barbarer i situasjoner som visert til bestemte hendelser. Når barbaren er blitt redusert til en attributt, fungerer han mer som et generelt romersk seierssymbol enn som symbol for seieren over et bestemt folk. Barbaren er da liten, og blir tråkket på, dradd etter håret e.l. Statuen av Hadrian fra Hierapytna (fig. 14) er av denne

¹ Se Levi 1952, 41. Statuene viste barbarer, gjerne ved foten av et trofé. Dette er dokumentert av avbildninger på mynter. Også fremstillinger på sarkofager, statuetter og relieffer viser ofte barbarer ved foten av et trofé eller felttegn.

² Se Hannestad 1976, 60

³ Levi 1952, 28

typen. Keiseren er iført et praktpanser, og trår på nakken til en liggende eller krypende barbar som ikke er nærmere identifisert. En slik statue er ikke typisk for Hadrian, som oppførte få krigsmonumenter, men desto flere provinsrepresentasjoner. Når triumfmonumenter fra Hadrians tid finnes, er de gjerne av allmenn karakter for å understreke Romas makt rent generelt, og Hierapytnastatuen er et eksempel på dette. Den representerer også et ekko av den trajanske triumfalkunsten som utviklet seg med bakgrunn i dakerkrigene.

Fig. 14 Hierapytnastatuen

Barbarer som attributt kunne man også føye til rytterstatuer av keisere: I likhet med den kolossale rytterstatuen på Trajans forum, som viste Trajan som støtte lansens i en fallende daker, kan rytterstatuen av Marcus Aurelius på Capitol også ha hatt en barbar under hoven.¹

Grupper med små barbarer kalles gjerne «orientalske», men det er ikke nødvendigvis noen tilknytning til Orienten i disse motivene. Også i klassisk gresk kunst har man eksempler på størrelse etter rang, «betydningsperspektiv». Både guddommer og keisere fremstilles på romerske statuetter med små barbarer under føttene. Disse statuettene stammer fra statuer i full størrelse.² Her har vi eksempler på at barbaren som konstant attributt *overføres* fra keiseren til også å gjelde guddommer. Victoria står i en særstilling i så måte, fordi hun alltid er assosiert med keiseren. Jupiter, Mars og Minerva fremstilles også med barbarattributter, men ikke like ofte. Denne påvirkningen fra triumfkunst til mytologiske emner skal vi også se i de romerske amasonemonumentene.

Sarkofager

Selv om sarkofager kan sies å være mer privat- enn statskunst, har de likevel et offisielt preg, i og med at de var utfomet som offentlige monumenter. Relieffsmykkede sarkofager, etter gresk forbilde, vant innpass i Roma fra ca. 130 e.Kr. Dette har sammenheng med at begravelse ble mer og mer vanlig, i stedet for kremasjon.

På den nevnte frisen fra Milet kunne man se sidestillingen mellom mytologi, i form av amasoner, og aktuell virkelighet, og dette er et tema som går igjen også på mange sarkofager. Amasonetradisjonen stammer også fra Hellas. Amasonene, som ifølge mytologien hjalp trojanerne mot hellenerne, kjempet mot Herakles og gjorde innfall i Attika, var grekernes «standardbarbarer» eller symboler på barbarer.³ Også hos romerne er de populære som dekor, og som stedfortredere for andre fiender. De tidligste romerske slagsarkofagene er fra den

¹ Ifølge *Mirabilia Urbis Roma*, referert i Ridgway 1982, 34. Hannestad mener at denne barbaren ikke var originalt antikk.

² Levi 1952, 32

³ Amasoner brukt i stedet for andre barbarer, som var de virkelige motstanderne i den konflikten monumentene henviser til. Ifølge Hannestad (1993) er slike symbolske fiender i amasoneform et gresk trekk. Men de fins også hos romerne, i likhet med andre allegoriske figurer, på tross av romernes tendens til «grum realisme».

hadrianske perioden. På samme måte som mytologien påvirket fremstillingen av samtidige emner, påvirket triumfkunsten fremstillingen av mytologien.¹ For eksempel ble de sene amasonebildene (på sarkofager) påvirket av Marcus Aurelius' krigsmonumenter.

Fig. 15: Detalj fra Amasonesarkofag (Capitolmuseet).

Amasonene er lett gjenkjennelige som unge, kraftige kvinner i korte klær, væpnet med dobbeltøks eller pil og bue, samt et karakteristisk skjold. Ifølge Levi skjedde det et skifte i de romerske amasonefremstillingene ganske sent i vår periode. Bildet ble mer positivt, og hun knytter dette til keiser Commodus (180-192 e.Kr.). Commodus kalte seg ifølge Dio Cassius *Amazonius*, og fikk reist mange amasonemonumenter.² Men også før dette ble amasonene, og krigskledde amasoneaktige figurer, gjerne avbildet med positivt fortegn. Amasonene var hele tiden de «generiske barbarer» i en edel versjon.

These Amazonomachies are not simply a retelling of mythological stories. They are also allusions to contemporary wars — and we have noted already the Romans' tendency to symbolize their own battles through allusions to the mythological and historical past of the Greeks.³

I likhet med amasonene er også andre kampscener fra mytologien egentlig allusjoner til romernes krigerske samtid. Seierstradisjonene skulle utgjøre paralleller til romernes egne mer aktuelle kriger. Inn i en slik kobling til grekernes heroiske tradisjon kan vi tolke sarkofagen fra 2. århundre e.Kr. som viser kamp mellom grekere og galatere (fig. 16). Denne har likhetstrekk med den omtrent samtidige sarkofagen som skal vise romersk kamp mot gallere (fig. 17).

Fig. 16: Grekere versus galatere

Fig. 17: Romere versus gallere

Fig. 18: Den kjente Ludovisisarkofagen, som vanligvis regnes å være fra ca. 250 e.Kr.⁴ Den viser en keiser i kamp med standardbarbarer.

¹ Levi 1952, 36

² Andre med slike tilnavn fikk dem gjerne etter fiender de hadde beseiret, som Trajans navn Germanicus, Dacicus, Parthicus. Den stormannsgale Commodus hadde naturligvis ikke beseiret noen amasoner, men ville gjerne være like vill og modig som disse. Dio Cassius (LXXIII) forteller hånlig om keiserens opptredener som galdiator (!), og om ropet som riddere og senatorer måtte hilse keiseren med: «Du er både hersker og først og lykkeligst af alle. Du sejrer, sejre skal du! Fra tidernes morgen sejrer du, Amazonelignende» (Sitert fra Hannestad s. 230)

Det gikk siden inflasjon i slike hedersnavn, og på 200-tallet er også tillegget «Maximus» blitt standardbenevnelse for enhver keiser.

³ Ridgway 1982, 100

⁴ A.C. Levi mener denne sarkofagen kan være fra tidlig 300-tall. Se også Ramage 1991, 240 ff og 250-1.

Triumfbuer og andre relieffer

Triumfbuen dukket opp omtrent samtidig med principatet. Den lignet allerede eksisterende monumentalbuer, som porter og andre inngangsbuer — men hadde som oftest ingen praktisk funksjon. Ideen med triumfbuer var sprunget ut av selve triumftoget, og det meningen av man skulle gå under dem, som et åk. De var opprinnelig fundament for statuer, men etter hvert fikk de større betydning som monument i seg selv, og utsmykning av selve buen i form av relieffer ble vanlig.¹ Ifølge Plinius var buer som fundament for statuer «nylig innført» i hans tid. De fleste triumfbuer, i alle fall de i Roma og Italia, var dekorert med *både* relieffer og statuer av barbarer.

Beneventbuen ble satt opp av Trajan som en «triumf» over Via Appias utbygging fra Benevent til Brindisi, men relieffene viser Trajans politiske program. Blant annet ser vi pasifiseringen av Germania i år 98 e.Kr., og diverse dakiske motiver. *Septimus Severus-buen*, som står på Forum Romanum, ble bygget til feiringen av Severus' 10-årsjubileum som keiser i 203 e.Kr. Buen hadde både barbarstatuer på taket og relieffer. Relieffene er fremdeles bevart. De er forunderlig smått skåret, og viser parthiske triumfer.

Konstantinbuen (316 e.Kr.) faller egentlig utenfor vår epoke, men mange av skulpturene og relieffene som pryder den, er eldre enn buen selv. Denne buen kan nesten sies å være et kunsthistorisk referat av keisertidens barbarfremstillinger. Konstantin den store hentet nemlig de fleste av dekorasjonene fra andre og tidligere monumenter, «resirkulerte» dem og fikk dem til å vise til egne bedrifter.

På kortsiden av attikaen og på siden av den mellomste gjennomgangsbuen finnes en trajansk frise. Vi vet ikke hvilket monument denne stammer fra, men den viser bl.a. en seirende Trajan til hest, midt i en kaotisk slagummel med beseirede og døende barbarer.

Fig. 19: Trajan til hest i slag. Frise fra Konstantinbuen

På andre trajanske monumenter er imidlertid barbarene rolige, og fremstilt i en helt annen stil. Vi har eksempler på dette på den samme buen, nemlig dakerstatuene på arkitravene (fig.). Av en eller annen grunn er det altså forskjeller i fremstillingen mellom statuer og relieffer. Den trajanske kunsten er mangfoldig. Frisen på Konstantinbuen skiller seg også sterkt fra relieffene på Trajansøylen, som vi kommer tilbake til senere. Her (på buerelieffet, fig. 19) er romerne absolutt og unyansert overlegne, og keiseren er i større grad guddommelig. Fremstillingen er ikke realistisk, da den viser Trajan, rikets overordnede general, som deltaker i slaget.

På denne frisen er konfliktmotivet, og temaet om romersk overlegenhet, sterkt

¹ Hannestad 1976, 34

poengtert. Dette blir etter hvert en fremherskende trend. Det vanlige motivet med fanger ved foten av et romersk trofé stemmer med en slik tendens. Slike bilder finnes på flere triumfbuer. Men på frisene på kort- og langsiden av buen, som er fra Konstantins egen tid, er keiseren ikke særlig opphøyd fra massen annet enn ved overdreven størrelse.

De åtte medaljongene på Konstantinbuen er fra Hadrians tid (117-138 e.Kr.), mens åtte relieffer langs taket av buen stammer fra Marcus Aurelius (161-180 e.Kr.).¹ Disse bildene viser Marcus Aurelius med germanske fanger, og er egentlig en blanding av allegoriske, historiske og standardscener. På fig. 20 ser vi germanere som må underkaste seg keiseren. Fangene er tydelig opprørte og ville. Deres barbariske sinn klarer ikke beholde fatningen i en slik situasjon. Keiseren, som mottar deres underkastelse, er derimot rolig og litt fraværende, noe som viser hans opphøyde posisjon.

Fig. 20: Bilde av Marcus Aurelius og germanske barbarer

Fig. 21-23: På to statuebaser som nå finnes i Museo della Civiltà Romana ser vi avbildninger av fanger, troféer og en seiersgudinne. Disse figurene stammer fra Diokletians eller Aurelians regjeringstid, altså slutten av 200-tallet. På tross av at de er fra et såpass sent tidpunkt, er barbarene ikke diminutive.

Tidligere har vi sett to små sørgende kvinnefigurer som skulle personifisere provinser på Augustus' brystpanser på Prima Porta-statuen. Dette er *provinciae captae*, den tradisjonelle fremstillingen av overvundne eller pasifiserte provinser.

Et annet slikt *sørgende Gallia* finner vi på basen som nå står i borggården på Capitolmuseene, under statuen av gudinnen Roma (fig. 24). Som gruppe, med base, statue og med to barbarer (dakere) på siden, er denne først satt sammen i renessansen. Selve basen er egentlig en sluttstein fra en triumfbue, muligens fra Trajans tid. Relieffet på forsiden viser en sørgende kvinne, mens våpen og utstyr er avbildet på siderelieffene.

Fig. 24: Roma Cesi med sørgende Gallia.

Hadrian var provinsenes keiser, og den største samlingen av provinsrepresentasjoner stammer fra Hadrianum (Divus Hadrianus-templet), som ble innviet av Antoninus Pius i 145 e.Kr. Det finnes 20 av disse relieffene, fordelt på diverse statlige museer. I borggården på Konservatoriepallasset står personifiseringer av provinsene Gallia, Germania, Bithynia, Moesia (eller Thrakia), Achaia og Mauretania, vekslende med våpendekorasjoner.² (Fig. 25 og 26.)

¹ Tre andre slike Marcus Aurelius-relieffer finnes i Konservatorpalasset, Capitolmuseene. Se beskrivelse i Hannestad 1976, 215-223.

² Det er vanskelig å identifisere alle provinsene, fordi en del har mistet attributter. De som bærer rustning er sannsynligvis grenseprovinser som deltar i forsvaret av Imperiet.

Nå er provinsene ikke lenger sørgende provincia capta-typer, men likestilte og fri deltakere av samfunnet. Når de fremmede folkene er underlagt romerne i provinser, er bildet av dem et annet enn når de er fiendtlige eller nettopp slått. Provinsene har underordnet seg *Pax Romana*, og er nå Romas trofaste medlemmer.

Fig. 25 og 26: Provinsrepresentasjoner. Gallia (eget bilde 10 eller 11) og Germania (12).

Det finnes tre typer av slike provinsrepresentasjoner: Enkle liggende eller stående som de fra Hadrianum, provinser som restitueres av keiseren, og provinser som feirer keiserens ankomst. Disse bildene representerer utjevningsprosessen mellom Italia og provinsene — med mer eller mindre reelt likeverd — som kulminerer med at alle undersåtter blir romerske borgere i 212 e.Kr.

Søylar

Trajansøylen ble innviet av Trajan i år 113 e.Kr. Den 30 meter høye søylen var en original nyskaping. Den ble, i likhet med dakerstatuene som alt er nevnt, reist på Trajans forum som et seiersmonument over krigene mot dakerne noen år tidligere (101-102 og 105-107 e.Kr.). Søylen, som siden skulle bli hans gravkammer, hadde en statue av Trajan på toppen. Et lavt relieff på basen viser dakiske våpen, og det går en lang «relieff-tegneserie» 23 ganger i spiral rundt søylen. Denne billedserien har 155 scener, og var som en bokrull i stein der den sto mellom Trajans to biblioteker. (Fig. 27)

Fig. 27: Trajansøylen.

Som nevnt skiller Trajansøylen seg fra både enkeltstatuene av dakere, og fra andre trajanske relieffer. Denne realistiske fremstillingen viser etniske detaljer hos dakere og deres hjelpere. Kjennetegn på dakerne er luer, kapper, bukser, skjegg, og krumkniver eller sabler. Men vi ser også romerske personer i bukser, og noen romere har skjegg.¹

Fysisk sett blir ikke dakerne fremstilt som underlegne romerne. Men motsatt romerne oppfører de seg rått og usivilisert. Likevel går det frem at de er mer utviklede og taprere enn andre nordlige barbarer: De er verdige motstandere. De har for eksempel artilleri og befestede byer. Men de taper krigen, og dette vises jo i deres posisjoner i bildene. *Submissio*-scener (overgivelse), som her blir introdusert, blir vanlig i statskunsten fra denne perioden. Først og fremst er det selvfølgelig den romerske keiseren og hans hær som skal lovprises. *Virtus*, *ratio*, *disciplina* og *labor* gjør dem overlegne.

¹ Skjegg var ikke akseptabelt for pene romere før under Hadrian, men kunne bli båret av soldater av praktiske grunner. Om hjelpetropper — inkludert gallere og germanere — se Hannestad 1993, 116.

Fig. 28: Gallisk soldat på Trajansøylen: Han kjennetegnes av bukser, bart og et gallisk skjold. En tidligere barbar hjelper romerne med å overvinne andre barbarer.

*Fig. 29: Krigsfangene på begge sider (Trajansøylen). Dakiske fanger står pent ordnet i en romersk leir, mens romerske soldater blir torturert av dakiske kvinner. Dette er et eksempel på rettferdiggjørelse, et bevis på at krigen fra romernes side er en «bellum iustum».*¹

The artists who carved this milestone in Roman sculpture concentrated on a style that would make the narrative clear enough; but even more important than historical accuracy was their aim of extolling the virtues of the army and their emperor. In fact, details of events were often reduced to stock scenes that could be repeated, without historical basis, as long as the viewer was kept constantly aware of the greatness of the Roman state through its chief citizen and leader. Thus, the propaganda message took precedence over accurate details, and the Column of Trajan exemplifies in its greatest form what Roman historical relief is all about.²

Marcus Aurelius-søylen på Marsmarken ble gjort ferdig under Marcus Aurelius' sønn Commodus.³ Den viser kamper og seire mot markomannere, kvadere og sarmater i årene 171-175 e.Kr., i krigene som ble kalt *Bellum Germanicum* og *Bellum Sarmaticum*. Sammenlignet med Trajansøylen er den mindre historisk stringent, mindre streng i komposisjonen, og med en mer skjematisk fremstilling av begivenhetene. Men den er mer realistisk (i betydningen «grum realisme») enn Marcus Aurelius' egne relieffer fra Konstantinbuen.

På sitt vis er forskjellen mellom Marcus Aurelius-søjlens relieffer og de store paneler den samme som mellom Trajansøylens og den trajanske frise på Konstantinbuen. Reliefferne i stort format (de på buen) viser begivenhederne set med keiserens øjne mens de små i høyere grad avspeiler virkeligheten.⁴

Fig. 30: Germanere som må halshogge andre germanere. Marcus Aurelius-søylen.

Disse to søylene kan sees som eksempler på at barbarene får en lavere posisjon i fremstillingen ved slutten av det 2. århundre. På Marcus Aurelius-søylen er fiendene komplett knust, og keiserens majestet større vektlagt enn på Trajansøylen.⁵ Marcus Aurelius-søylen gir en råere fremstilling av barbarene enn den tidligere Trajansøylen, men også av den romerske

¹ Se Hannestad 1993, 102-103

² Ramage 1991, 161. På tross av at søylen er mer et propagandamonument enn en historisk beretning, ser vi lite til guder og allegoriske scener, og keiseren blir fremstilt på linje med de andre deltakerne.

³ Se beskrivelse i Ramage 1991, 208 ff. Se også Hannestad 1976, 224-228.

⁴ Hannestad 1976, 226

⁵ Denne utviklingen har sin parallell i ustmykningen av myntene fra samme epoke.

soldat «...som ikke er meget bedre enn barbarene — hvis han da ikke selv er barbar.»¹ Denne kyniske fremstillingen speiler tidens usikkerhet og angst. For i større grad enn før var romerne virkelig truet av barbarene.

Victor omnium gentium

Med romernes seier over barbarene som utgangspunkt, er mange av de kunstverkene vi ser overraskende «snille» mot barbarene. Særlig de tidlige kunstverkene viser verdige og fattede personer, som ikke er forvrenget eller ydmykede. Slik kan man si at skulpturen er mer saklig enn litteraturen. Som vi skal se, er det sjelden tilløp til karikaturer, i hvert fall innen den tidsrammen som denne oppgaven omhandler.

Man skulle tro at kunsten gjennom hele perioden ville vise mer av barbarenes grusomhet, for å vise hvordan romerne har vært tvunget til å ta opp kampen mot dem, at krigen er en «*bellum iustum*». Dette idealet innebærer jo at krigen bør rettferdiggjøres, og det kan skje gjennom vekt på motstandernes negative sider. Allikevel er det få tegn på grusomhet å spore i barbarfremstillingene.² Kanskje har avbildningene av barbarene i seg selv vært nok. De tilhørende historiene kan ha blitt kjent på annet vis. Men den viktigste grunnen til den «pene» fremstillingen er nok ønsket om at de skulle fremstå som *verdige motstandere*. Det vil høyne den romerske seierherrens egen ære dersom fienden først fremstår som sterk og solid, for deretter å bli knust av romerne likevel.

Men det er et viktig utviklingstrekk at barbaren får en mer underordnet posisjon på mynter fra slutten av 100-tallet e.Kr. Forverringen av barbarenes posisjon i løpet av keisertiden vises ved at det blir vanlig med fremstillinger av keiseren eller seiersgudinnen Victoria som trår på en barbar. Vi ser også at fremstillingene av barbarene etter hvert blir mindre spesifikke, og inneholder færre identifiserende detaljer. Men disse «små barbarene» blir først vanlige fra slutten av andre århundre e.Kr.³

Det viktigste utviklingstrekket er at barbaren går fra å være et symbol på et folk som romerne nettopp har slått, til et mer generelt symbol på keiserens seier. Dette er parallelt til et skifte i begrepet *triumf*: Triumfer ble ikke lenger feiret for bestemte hendelser, men periodisk. I slike triumftog måtte all slags barbarer være med som symboler for keiserens seiersdyktighet. Man feiret triumfer som ikke var relatert til seier i et bestemt slag eller

¹ Hannestad 1976, 226

² Vi har unntak på Trajansøylen og Marcussøylen, som viser selve krigssituasjonen og dermed mer vold.

³ Senere øker «liten barbar»-mynter i antall, og trenden varer helt til de siste vestlige keiserne. Etter Konstantin viser både mynter og medaljonger utelukkende symbolske figurer. Slike figurer er attributter til hovedpersonen i fremstillingen. Det fins tre typer: Barbaren ved keiserens føtter, keiseren eller guddommen som trækker på barbaren, eller rir over ham, og keiser eller gud som går og drar fienden etter håret. At barbaren er «tilbehør», går frem både av den lille størrelsen (symboliserer undertrykkelse eller mindreverd) og av mangelen på samspill. Hovedpersonen legger nesten ikke merke til at barbaren er der.

felttog.¹

Etter hvert blir det vanskeligere og vanskeligere å finne konkrete forelegg for de barbarene som brukes i relieffkunsten. Dersom vi igjen skal gripe til myntene som speilbilde av den skulpturelle utviklingen, kan vi peke på at det fra Marcus Aurelius' tid, og spesielt fra andre halvdel av hans styre, nesten bare er den tradisjonelle og *symbolske* barbartyper som blir brukt på mynter. Denne tendensen kan sies å være en allmenn trend: «The tendency towards abstract and symbolical representations in the later empire is certainly general.»²

Men i Marcus Aurelius' tid, som er på slutten av vår epoke, har denne trenden fremdeles ikke tatt helt over. Det viser seg også her at man må være forsiktig med å trekke direkte linjer fra mynter til monumenter. Barbarene i Marcus Aurelius' monumenter er nemlig ikke like generelle som de på myntene, og de kan identifiseres som representanter for bestemte folkeslag. «Umenneskeliggjøringen» har ennå ikke begynt innen skulptur og relieff. Tvert imot ser vi i triumfrelieffene over germanere og sarmatere direkte følelsesladde og medlidende scener.³ Barbarene er underlegne, men ikke fremstilt som mindreverdige mennesker. Men trenden mot symbolske barbarer er altså startet.

Keisernes *generelle* seiersdyktighet vises også ved å avbilde barbarer fra flere «raser» i samme monument:

The tendency to represent both Northern and Oriental barbarians on the same monument is apparent in the later empire, as, for instance in the Constantian sculptures of the Arch of Constantine.⁴

Disse utviklingstrekkene, med mindre detaljer og flere typer barbarer på samme monument, kommer sent inn i bildet. Grovt sagt representerer de en forskyving av barbarbildet fra *edle ville* i retning *foraktelige barbarer*. Barbarene blir mer hysteriske og mer underordnede. «Generelle» barbarer, som trenden i fremstillingen går mot, er mindre, og mer undertrykte, enn de som blir fremstilt med etnografiske karakteristika. Det har ikke vært like lett å «lyge på seg» total seier over navngitte barbarer. Men også de som ble totalt slått i virkeligheten fremstilles med større respekt enn den «generelle» barbaren/barbarsymbolet. Dette symbolet er mindre menneskelig fordi det bare representerer de negative og barbariske trekk, mens de konkrete (etnisk spesifikke) fiendene tross alt var mennesker.

¹ Tradisjonen etter Augustus tilsa at det bare var keiseren og hans mannlige familiemedlemmer som kunne feire triumf. Under republikken kunne forskjellige feltherrer tildeles denne æren. Frem til og med Hadrian kunne andre feltherrer enn keiserfamilien få æresbevisninger som triumfator (insigniene) uten at de fikk feire selve triumfen. Ifølge Tacitus' Annaler ble triumftradisjonen utvannet ved falske triumfer, som da Domitian kjøpte slaver på markedet, kledde dem ut med lange parykker, og feiret en germansk triumf. Men til og med Marcus Aurelius (161-180 e.Kr.) feiret man stort sett sine triumfer for konkrete og faktiske seire.

² Levi 1952, 33

³ Se Hannestad 1976, 219 og fig. 46

⁴ Levi 1952,

Hvorfor endringer?

Hvorfor skjer det en utvikling i retning av mer generelle triumfer og symboler, mens de tidligere var mer konkrete? Avspeiler det noen endring i synet på barbarene, er det bare i stilutviklingen kunsten som er årsaken, eller er det som i litteraturen snakk om politisk instrumentalisering?

Vi må ta stor høyde for den rent stilmessige utviklingen innen kunsten. Jeg vil ikke ta stilling til om det er snakk om orientalsk påvirkning, eller om det er en understrøm av lokal romersk kunst som dukker opp igjen rundt år 200 e.Kr. Utviklingen gikk i hvert fall bort fra de klassiske forbildene, og i løpet av det 3. århundre opphører kopieringen av klassiske og hellenistiske kunstverk helt. I senantikken gikk trenden generelt mot mer symbolsk kunst, standardisering, frontalitet og stivhet, samt et mer «kaotisk» uttrykk.¹ Derfor kan det være farlig å i for stor grad se den nye fremstillingen av barbarene som bevis på endringer i oppfatningen av dem.

Men det er ikke tilfeldig at utviklingen mot mer foraktelige barbarer kommer inn i bildet når den gjør. Det at barbarene blir mer underlegne i kunsten, kan skyldes at det ble større grensepress og mer uro. Myndighetene fikk dermed større behov for å legge vekt på underordning. I år 166 e.Kr., under Marcus Aurelius, trengte sarmatiske og germanske folk inn i riket. Det var også uroligheter blant barbarer som romerne hadde bosatt innen riket. Fra 200-tallet spesielt (utviklingen hadde vart lenge) kom barbarer til å true rikets grenser overalt. Når vi i denne situasjonen ser stadig flere undertrykte barbarer i kunsten, støter vi igjen på spørsmålet om det er *oppfatninger* eller *ønsker* man viser i billedkunsten. «Pr. definition er de underlegne, modsat tidligere, da de virkelig var underlegne, men alltid realistisk gengivne i samme størrelse som deres modstandere.»² Signaler om styrke og makt har vært viktige for keiseren, for å overbevise både folket og seg selv i den vanskelige situasjonen man var i. Samtidig med at de utemmede barbarene var underlegne, ble de *temmede* barbarene fremstilt mer positivt. *Provinsene* skulle, som vi har sett, vises som likestilte medlemmer av imperiet.

Etter hvert som *prinsipatet* ble mer akseptert som system, ble kunsten mer generaliserende og ensrettet. Man trengte ikke lenger underslå at det var keiseren som bestemte og som skulle forherliges. Under dominatet var slike tendenser naturlig nok enda sterkere. Keisernes ideologiske overbevisninger har også hatt innflytelse på billedkunsten gjennom tidene, i likhet med mer generelle ideologiske strømninger. For eksempel avspeiles forskjellen mellom Trajan, krigerkeiseren og Hadrian, administrator og hjelper, i myntpropagandaen.³

¹ Se Hannestad 1976, 208

² Hannestad 1976, 279

³ Levi 1952, 4

Om det var krig eller fred med det enkelte barbarfolk har naturligvis virket inn på fremstillingen av dem. Triumfmonumentene viser oss romernes fremstilling av egne seire i aktuelle kriger, men senere også «innbilte» seire, eller rettere sagt demonstrasjon av generell seiersdyktighet. Propagandaaspektet betyr imidlertid ikke at billedfremstillingene er uten rot i virkeligheten. For eksempel viser *submissio*-scenene, som blir vanlige fra Trajans tid, hos denne populære keiseren til *reelle* seire. Riket var på sitt sterkeste, og både økonomien og utenrikspolitikken lå godt an. Men denne typen scener ble en del av repertoaret i propagandakunsten, også senere da truslene fra barbarene var langt mer alvorlige (fra midten av 100-tallet og i enda sterkere grad på 200-tallet). Septimus Severus' program, som det vises på Forum-buen og mynter, går ut på at keiseren med sin seier over barbarene skal sikre riket velstand og lykke. Keiserens seire, eller i hvert fall *evne* til å seire, avspeiles i tittelen *invictus*.

Min antakelse blir da at i perioder der Romerstaten har reelle vansker overfor barbarene, trenger den mer enn før trenger å presentere seg selv som uslåelig. Da blir barbarene i den offisielle kunsten gjort både mindre edle og mindre truende. Propagandaen skal vise at samholdet — innen folket, mellom keiseren og hæren, eller mellom keiseren og medkeiseren — er så sterkt at man kan motstå barbarene. Men desto mindre rot i virkeligheten denne propagandaen har, jo sterkere preg får den av å være ondtaavergende trylleformularer.

Kapittel 4: KLIMA OG KULTUR: HVORFOR FOLK ER ULIKE

Hvorfor er verdens folk forskjellige både av utseende og av lynne? Det er fordi klima, terreng og årstidenes veksling former menneskenaturen, lyder svaret fra Hippokrates fra Kos og den århundrelange medisinsk-etnologiske tradisjonen som fulgte ham. Hvert folks egenart skyldes naturen, terrengets og klimaets innflytelse, ikke minst graden av veksling mellom årstidene. «Fruktbare land pleier å frembringe bløtaktige menn,» skrev Hippokrates.¹

Men hvordan kan da folkeslagene forandre seg gjennom tidene, når naturen forblir den samme? Det er fordi *kulturen* sprer seg fra et kjerneområde og utover som ringer i vann, og endrer menneskene både fysisk, psykisk og moralsk. Denne forklaringen eksisterte i antikken side om side med klimateoriene, og vi ser den anvendt bl.a. hos Julius Cæsar. De to forklaringsmodellene blir gjerne brukt sammen i romerske fremstillinger uten at det ser ut til at de har blitt oppfattet som motstridende. Men mens den første modellen har gresk opphav, er kulturspredningsmodellen i større grad et romersk konsept.

Klima og geografi

Det hippokratiske skriftet «Om det fysiske miljø» fikk innvirkning på tankegangen til både Herodot og Aristoteles. Grovt forklart går teorien ut på at det fysiske miljøet former menneskenes kropp og sinn. Menneskets egenskaper blir de motsatte av naturens egenskaper når det gjelder temperaturen: Kaldt klima gir en varm (aggressiv) natur, mens varmt klima gir en kald (feig) natur. Dessuten gir mye væske i luften stor legemsbygning og treg tankevirksomhet, mens lite væske gir mindre kropp, men desto større mental begavelse.²

Senere i den samme tradisjonen finner vi Poseidonios, «oppdageren» av de nordlige barbarene innen etnografien. Geografi, flora, fauna, mennesker og kultur var en organisk enhet, ifølge Poseidonios. Kontakt mellom slike enheter førte med seg utvikling, men «omplantning» ville føre til degenerasjon.

Som vi fikk et eksempel på allerede i kapittel 1, hadde også arkitekten og ingeniøren Vitruvius et kapittel om raser i sin bok om arkitektur, eller rettere sagt et kapittel om klimaets innvirkning på menneskenes fysikk og mentalitet. Vitruvius

¹ Hippokrates, eller i hans navn: *Om det fysiske miljø*, sitert i Lund 1993, 67

² Her synes det å være en inkonsekvens i de antikke teoriene, eller en uenighet mellom forfatterne. Det er vanskelig å se når menneskene får naturens egenskaper, og når de får de motsatte egenskapene for å veie opp for klimaet som omgir dem. Som oftest skjer det siste, men gallernes slapphet skyldes kulden (Livius i *De Ab urb.* VII 25,3), deres trege sinn skyldes det samme (Vitruvius), mens deres varme natur (raseri) også skyldes kulden (Seneca). Det er tydeligvis vanskelig å passe motstridende egenskaper inn i ett og samme skjema.

representerer altså, sammen med bl.a. Livius, Strabon, og Plinius d.e., den hippokratiske (og poseidonianske) tradisjonens forlengelse inn i det 1. århundre e.Kr.

I utgangspunktet har Vitruvius tatt med dette for å forklare hvordan man skal bygge boliger for å «rette opp der naturen har feilet», men med dette gir han oss en detaljert gjennomgang av den vanlige romerske oppfatningen av forholdet mellom klima og menneskelige egenskaper. Dette forholdet må man nemlig ta i betraktning, og ta hensyn til himmelens stilling og dens virkning på klimaet. Himmelhøydens effekter ser man nemlig også igjen i menneskenes egenskaper.

I de områdene hvor solen kun i middels grad lar sin varme strømme ut, holder den kroppen middels temperert. De områder solen kommer nærmest i sin bane, svir den av, og forstyrrer den rette væskeblandingen. I de kalde områdene som ligger langt fra Syden, får den derimot ikke væsken til å fordampe. Fra luften strømmer fuktighet inn i kroppen, noe som gjør kroppen større og gir stemmen en dypere klang.¹

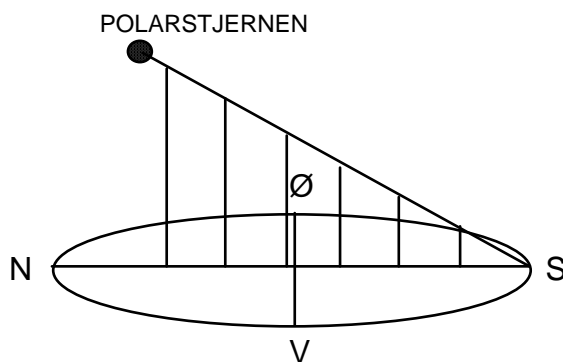

Fig. 31: Eksempel på naturgitte menneskelige egenskaper. Høyden på himmelen forklarer bl.a. hvorfor stemmeleiet er forskjellig i nord og i sør. Figuren har, sier Vitruvius, form som det greske instrumentet sambuca.

Luftfuktigheten er også grunnen til nordboernes størrelse, deres lyse utseende og deres store blodmengde.

Derimot får de som bor nærmest Syden, og er like under solens bane, på grunn av dens styrke en kortere statur, mørk hudfarge, krusete hår, mørke øyne, sterke ben og tynt blod. Av nevnte grunner, og på grunn av det tynne blodet, er de redde for å kjempe.²

Heter og feber, derimot, kan sørboerne lett klare, i motsetning til nordboerne, som har sin styrke på andre områder. Helt annerledes enn befolkningen i sør, kaster de nordlige barbarene seg modig ut i sverdskamp. Selv om de sørlige folkene er flinke til å legge

¹ *De arch.* VI 1,3. Egen norsk tekst etter dansk oversettelse i Lund 1993, 202

² *De arch.* VI 1,4. Egen norsk tekst etter dansk oversettelse i Lund 1993, 202

planer, svikter gjerne motet dem når det kommer til stykket, «fordi solen tapper dem for all manndomskraft».

Fig. 32 (og 33): Nordlig (& sørlig)barbar

De sørlige nasjonenes raskhet i tankegangen skyldes den lettere atmosfærene de befinner seg i. Den tette og fuktige atmosfæren i nord kjøler derimot tankene til de nordlige, og gjør dem trege og dumme. De har som nevnt ingen problemer med mannsmotet, «men på grunn av at de er så sløve til sinns, vil de styrte avgårde uten å tenke seg om, og på denne måten motarbeide sine egne planer.»¹

Ikke overraskende konkluderer Vitruvius, etter en gjennomgang av Nordens og Sydens fordeler og ulemper, med at det er italikerne som har kommet best ut av det fra naturens side:

For slik er naturens ordning av universet, at hos alle disse folkeslagene er sammensetningen av atmosfæren ute av den rette balanse. Men det perfekte landområde, som er plassert under himmelsens midte, og med verden og dens land utstrakt på begge sider, er det som har tilfalt romerfolket. Folkene i Italia er de som har fått den beste sammensetningen, både i legeme og i sinn, slik at tankegangen tilsvare motet. (...) Gjennom sin visdom slår hun (Italia) tilbake barbarendes modige angrep, og med sin styrke forpurrer hun sydlendingenes planer. Herav følger at det var en guddommelig visdom som plasserte romerfolket i et makeløst og temperert land, slik at det kunne få retten til å kommandere over hele verden.²

Teoriene går gjerne i arv, som her fra Hippokrates til så forskjellige forfattere som Aristoteles, Herodot, Poseidonios og Vitruvius. Men det skifter litt hvem som er i midten av verden. Her har vi etnosentrismen i bokstavelig forstand: Landet der ens eget folk bor, er jordens fysiske midtpunkt. Som vi skal se senere er det som oftest også verdens *kulturelle* sentrum.

Uansett er det middelhavsområdet som er det sentrale. Verden, som først og fremst består av middelhavslandene og nærområder, kalles Orbis Terrarum, landenes krets. Etter den mediterrane tankegangen ga beliggenhet på nordlige breddegrader villhet og dumhet, og sørlig opprinnelse ga feighet og smarthet. Og terrenget spilte inn i tillegg til klimaet: Tacitus skriver at chatterne var smarte «til germanere å være» på grunn av terrenget.³ Dette er også et eksempel på at han ikke alltid var så positiv til germanerne som man skal ha det til.

¹ *De arch.* VI 1,10. Egen norsk tekst etter dansk oversettelse i Lund 1993, 202

² *De arch.* VI 1, 12. Egen norsk tekst etter Morgans engelske oversettelse, 1960

³ Tac. *Germ.* XXX 2.

Vitruvius legger mest vekt på væskebalansen i lufta, og dermed i kroppen. Denne teorien blir også godt forklart av filosofen Seneca i hans bok *Om vrede*, der han plasserer vredens opphav i klimatiske forhold:

Den varme natur er nemlig spesielt aggressivt anlagt. For der finnes fire elementer, nemlig ild, vand, luft og jord, og de dertil svarende fire kvaliteter, nemlig varme, kulde, tørke og fuktighet. Og således bestemmer elementernes forskjellige sammensetninger landenes, de levende væseners, legemernes og karakterernes forskjellighet. Og derfor går karakteren i en bestemt retning, afhængig av hvilket element der kvantitativt dominerer. Derfor taler man om fuktige eller tørre, varme eller kolde lande. Tilsvarende forskelle gælder for både dyr og mennesker. Det afgørende er nemlig, hvor megen væske og varme den enkelte har i sig. For det er det element der dominerer, der præger karakteren. En varm natur bevirker aggressivitet, fordi ilden skaber bevægelse og er stedig. En kold natur skaber frygtsomhet, fordi kulden gjør ubevægelig og stiv.¹

Som vi har sett var det gjengse oppfatninger at nordboere var storvokste, sterke, modige og enkle, i motsetning til snartenkte, små, mørke og fryktsomme asiater eller andre sydlendinger. Romerne (eller rettere sagt, de som utformet teorien) er i besittelse av perfekte klimatiske og væskeblandingsforhold, og står dermed i en posisjon der de kan ringeakte de andre folkeslagene. Men hvilket innhold eller verdi man ga de forskjellige «utenlandske» egenskapene, kunne likevel variere.

Kulturspredningsmodell

Selv om folk etter antikk tankegang fikk sine grunnleggende egenskaper fra klimaet de levde under, kunne de også påvirkes av sivilisasjon og kultur. Kulturen spredde seg som bølger fra sentrum, være det seg ett eller flere kulturelle sentra.

Som oftest nevnes bare ett kultursentrum i den enkelte litterære kilde, og i romerske kilder er det Romerriket. Men romerne snakket ikke om «romersk kultur», fordi det egentlig bare fantes én kultur.

¹ Seneca, *De ira* II 19,1 - 2,19,2

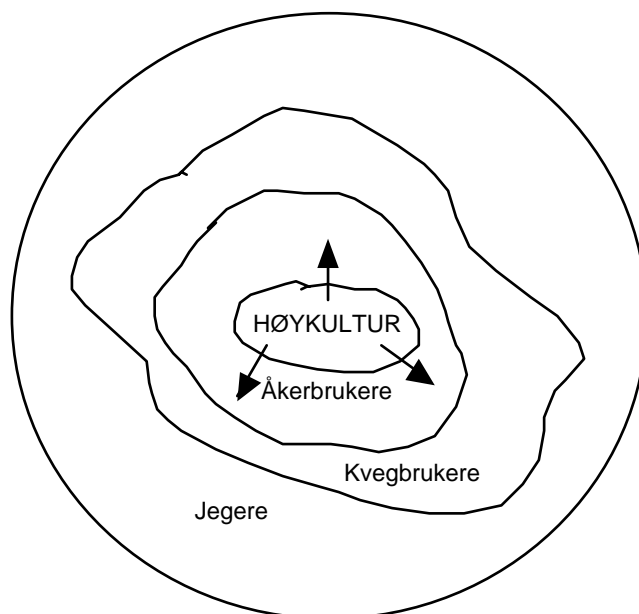

Fig. 34: Skjematisk fremstilling av kulturspredningsteorien i antikken (etter Lund 1993).

Det vi kaller utvikling, er i den antikke oppfattelsen ofte lik degenerasjon. (Jamfør gullalderbegrepet, som skal behandles nærmere i kapittel 5). Kulturell oppgang medfører moralsk nedgang, på grunn av *luxurias* skadelige innvirkning. Forfallet er både moralsk og fysisk. Men det er ikke alltid slik. Kulturspredningen kan også fremstå som *temming* av dyriske trekk hos de usiviliserte.

Ideen om kulturspredning har som nevnt bedre grobunn i romersk tankegang enn i gresk. Romerne hadde, om ikke nødvendigvis et mindre skarpt skille mellom kultur og barbarisme, så større tro på tidligere barbarer kunne *bli* siviliserte. Det kunne også finnes mellomstadier mellom sivilisasjon og barbari. Også etter hellenistisk oppfattelse kunne *paideia* (det greske ordet for dannelse) spres universelt, men «ekte» grekere var nok mindre liberale her.¹

Men selv om Strabon er græker, deler han dog som etnograf ikke verdens befolkning i civiliserte og barbarer, men differentierer mellom forskjellige kulturelle stadier (jvf. f.eks. keltere og germanere) og regner med eksistensen av forskjellige kulturelle sentre.²

Cæsar begynner *Gallerkrigene* slik:

Gallia som helhet omfatter tre deler. I den ene bor belgierne, i den andre akvitanerne, i den tredje et folk som selv kaller seg keltere, men som vi kaller

¹ Torresin 1993, 150

² Lund 1993, 206

gallere. Disse folk skiller seg fra hverandre i sprog, skikker og lover. Garonne danner grensen mellom gallerne og akvitanerne, Marne og Seine mellom gallerne og belgierne. Av disse folk er belgierne de tapreste. Dette har flere årsaker: de bor lengst borte fra den romerske Provins med dens forfinede dannelse; kjøpmenn finner sjelden veien til dem med varer som kunne svekke deres hårdførhet; og med sine naboer på den andre siden av Rhinen, germanerne, lever de i stadig krig. Av samme grunn overgår helvetierne de andre gallerne i tapperhet: de slåss så å si daglig med germanerne, enten for å holde dem borte fra sitt landområde, eller på krigstokter i germanernes land.¹

Her ser vi kulturspredningsteorien anvendt i praksis. Selv om det i noen deler av *Gallerkrigene* virker som om alle Gallias stammer blir betraktet som av mer eller mindre samme kategori, er alle keltiske stammer ikke like. Hovedforklaringene på dette er for det første forskjellig avstand til sivilisasjonen, og for det andre graden av nærkontakt med enda villere folk, nemlig germanerne.

I de seks første bøkene ser vi, på tross av Cæsars generelle omtale av gallerne, at de barbariske trekkene dukker opp først og fremst når det er tale om folk som bor fjernt fra provinsen, og som ikke er romernes allierte. Dette gjelder belgerne, aremorikerne og akvitanerne.² Helvetierne står i en særstilling, som den trusselen de er. Cæsar tegner tidlig et bilde der hæduere (romernes allierte) og helvetierne står i kontrast til hverandre.³ Hæduerne er siviliserte (noe Cæsar må gå tilbake på i år 52, der han faller tilbake på det nedarvede kelterbildet), mens helvetierne er barbarer. Det er noe nytt med Cæsar at to keltiske stammer stilles antitetisk på denne måten. Kelterne er ikke lenger en anonym masse, som de tradisjonelt har vært.

Også i andre tilfeller skiller Cæsar mellom stammene i Gallia. Nervierne blir skilt tydelig fra de ekte gallerne, og til og med fra de andre belgerne. Blant deres særheter er at de har forbud mot kjøpmenn og vin, motsetning til andre gallere. De er selv klar over effektene av kulturspredning, og ønsker å unngå dem. Nervierne ønsker ikke import av luksusvarer fordi «de mente at slike varer var karaktersvekkende og nedsatte krigsmotet. De var usiviliserte og meget tapre.»⁴

Cæsar skiller for det første mellom stammene etter nærhet til *Provinsen* (Gallia Narbonensis), og dermed hvor langt den politiske utviklingen (sivilisasjonen) er kommet. For det andre er det frekvensen av kjøpmenn som påvirker gallernes karakter, og for det tredje kontakten med germanerne. På det mest «moderne» nivået står de keltiske stammene nærmest Provinsen. Disse har valgt magistrater som ledere, men er likevel

¹ BG I 1

² Henholdsvis BG II 4,8; II 4,11 og II 4,16; III 10; IV 5; XIII (om belgerne); III 8; III 10 og III 19 (om aremorikerne) og III 10,26 (om akvitanerne).

³ BG I. Det synes likevel ikke som om Cæsar tar konsekvensen av skillet.

⁴ BG II 15,3 ff

politisk ustabile. De fjernere stammene holder på den gamle skikken med kongedømme, men er også villere og modigere.

Mest av alt skiller Cæsar mellom gallerne og germanere. Som nevnt i kapittel 1 overgikk gallerne før i tiden germanerne i tapperhet. Den nåværende forskjellen mellom dem skyldes at germanerne har forblitt på det lave kulturnivået som begge folk levde på på denne tiden, og må leve under fattigdom og mangel. Derfor

...fortsetter de med samme slags mat og kroppspleie, mens gallerne, som bor nær de romerske provinser og har lært å kjenne oversjøiske varer, nå vet hva velstand er. Litt etter litt er gallerne blitt vant til å bli beseiret, og etter å ha tapt i mange slag tenker de ikke engang på å måle seg med germanerne når det gjelder tapperhet.¹

Cæsar rangerer altså Nordens barbarer etter en skala med hensyn til krigsdyktighet og tapperhet. Denne skalaen er omvendt proporsjonal med sivilisasjonens innflytelse. Motivet «bevisst utestengning av sivilisasjonen fører til større *virtus*» går igjen flere steder hos Cæsar.² Germanerne er selve målestokken for *virtus*, og er øverst på listen over farlige krigere.³ Som nummer to kommer nervierne, gruppen av belgere som vi alt har hørt om. De har til og med beseiret kimbrer og teutoner, noe som gjør dem ekstra imponerende i en romers øyne. Men evnen til å måle seg med ville germanere skriver seg nettopp fra germanernes innflytelse.

Etter nervierne rangerer de øvrige belgere, og siden resten av gallerne (hvor det også er store innbyrdes forskjeller, for eksempel den tidligere nevnte kontrasten som er satt opp mellom helvetiere og hæduere).

Også hos Tacitus finner vi «smitten» fra kulturen: I *Germania* skriver han at de germanerne som er nærmere romerne setter større pris på edle metaller og vin.⁴ Dette temaet har han også tatt opp i *Agricola*. Først i høvding Calgacus' tale kalles påvirkningen direkte for smitte⁵, men kulturens nedbrytende virkning er med allerede i Tacitus' innledning til verket. Tacitus teoretiserer på konvensjonelt rundt britenes herkomst, og konkluderer med at gallerne nok har invadert denne naboøya i sin tid.

¹ *BG* VI 24,5

² I bok I, i II 15,3 ff, og i germanerekskursen i bok VI.

³ Men til og med germanere kan influeres av kulturspredningen. Som Cæsar skriver om ubierne i sin sveber-ekskurs: «Deres stat var stor og blomstrende etter germanske forhold, og innbyggerne er noe mer siviliserte enn andre germanere. De bor nemlig opp mot Rhinen, og det kommer ofte handelsmenn til dem. Og selv er de på grunn av naboskapet blitt vant til galliske skikker.» (*BG* IV 3,3)

⁴ *Germania*, kap. V og XXIII Se også kap. XXIX om mattiakene

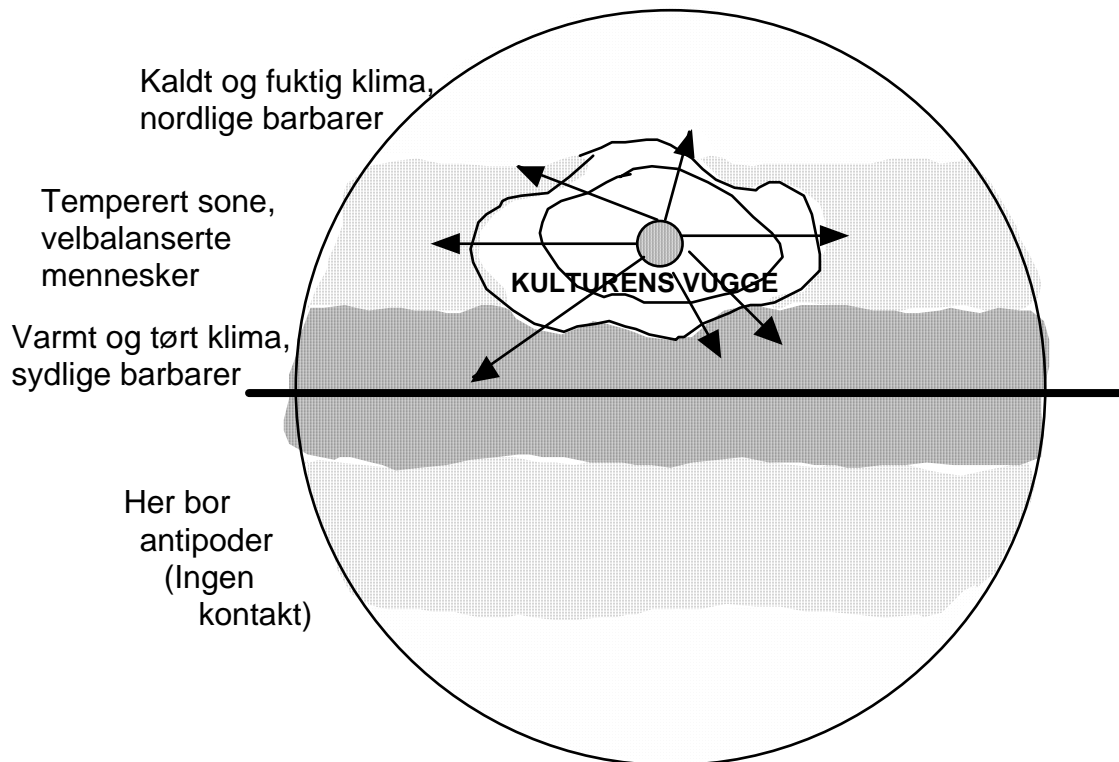
⁵ Tac. *Agr.* XXX.

Hvem var så de første mennesker som slo seg ned i Britannia? Hvor kom de fra? Som en kunne vente blant barbarer, har britene ikke større greie på det. De fysiske trekk veksler, og dette har gitt grunnlag for flere hypoteser. Innbyggerne i Caledonia har således rødlig hår og lange lemmer, noe som sikkert tyder på germansk opprinnelse, mens silurerne har brune ansikter og for det meste krøllet hår, og den omstendighet at de bor rett overfor Spania, viser at ibererne i gamle dager har seilt over havet og okkupert dette område. De som bor nærmest gallerne, ligner på dem, enten det nu skyldes at de har bevart sine opprinnelige anlegg, eller at klimaet har preget menneskenes utseende på samme måte i disse to landene som springer frem midt i mot hverandre. Betrakter man spørsmålet i sin alminnelighet, tør man imidlertid anta at gallerne i sin tid har invadert denne naboøen. Man kan her merke seg at briterne deler gallernes religiøse kultur og overtro, at sprogene ikke skiller seg meget fra hvaerandre, og at man finner den samme dristighet til å oppsøke farer, og når faren er der, den samme redsel og det samme hastverk med å komme unna den. Dog legger britene større villskap for dagen, fordi de ennå ikke er blitt bløtaktige på grunn av en langvarig fredsperiode. Som vi vet, har jo også gallerne engang vært ypperlige krigere; men med freden fulgte snart slappheten, og samtidig med at de mistet friheten, mistet de også sin tapperhet. Likedan gikk det med de briter som en gang ble overvunnet av oss, mens de øvrige fremdeles er slik som gallerne engang var.¹

Klimaforklaringen og kulturspredningsmodellen står ikke nødvendigvis i motsetning til hverandre, og begge modeller ble gjerne brukt i samme beretning. Fysiske og psykiske egenskaper skyldes da en kombinasjon av klima og kultur, og dyriske trekk kan temmes selv, om disse trekkene i utgangspunktet skyldes klima og natur.²

¹ Tac.*Agr.* XI 3-4 (Hans avstamningsteorier har ikke mye rot i virkeligheten.)

² «Smitten» kan også gå andre veien. For eksempel Livius (*Ab urb.* XXXVIII 17,12): «Massilia, der er omgivet av gallere, har overtaget en hele del af sine naboers sindelag.» (Sitert fra Lund 1993) Kombinasjon av kulturell smitte og uheldig «omplanting» kan virke ødeleggende, som det også har vist seg med galaterne i Lilleasia. Alt som vokser i egen jord, er ifølge Livius edlere.

«Og videre kan du se at jorden er omgitt av en slags belter eller soner. De to av dem som ligger lengst fra hverandre og vender mot himmelens poler, er, som du kan se, stivnet av kulde, mens midtsonen, som er den største, brennes av den glødende solen. Bare to av sonene er beboelige. Den sydlige av dem, hvis beboere står med føttene motsatt deres, har ingen forbindelse med dere. Hva den andre, den nordlige, sonen angår, legg da merke til hvor beskjeden del av den som tilhører romerne. For hele det kontinentet dere bebor er smalt fra nord til syd og bredest fra øst til vest, ja, det er faktisk bare en salgs øy som flyter i det havet som dere romere kaller Atlanten, Det store Hav eller Oceanet. Nå kan du se hvor lite det er i forhold til vår jord til tross for sitt store navn!»

(Cicero, Scipios drøm XIX 20-21)

Fig. 35: Kulturspredning og klimasoner: Kombinasjon av de to forklaringsmodellene. Den enkeltes egenskaper vil avgjøres av plasseringen både i forhold til det kulturelle sentrum, og i forhold til klimasonene.

Ett av problemene med disse forklaringene er i hvor stor egenskaper er *arvelige*. Arv og miljø var ikke nødvendigvis i motsetning til hverandre som forklaringsfaktorer. I motsetning til vår tids teorier, mente man i antikken at ervervede egenskaper også kunne bli arvelige, «for sæden kommer jo fra alle deler av kroppen, » som Hippokrates forklarte det.

Arvede egenskaper forklarer hvorfor galaterne i Lilleasia, ifølge Livius, fremdeles hadde egenskaper som Nordens klima hadde påført deres forfedre. Men kulturen i Lilleasia hadde hatt innflytelse også på dem, og i tillegg virket «omplantningen» degenererende.

Derfor hadde de ikke den opprinnelige styrken, og var ikke like farlige som de «ekte» gallerne.¹

I sitatet fra «Agricola» ovenfor diskuterer Tacitus hva som er arvelige forhold (avstamning) hos innbyggerne i Britannia, og hva som skyldes nyere kulturelle impulser. I og med at beboernes fysiske trekk veksler så kraftig, strekker de konvensjonelle klimatiske forklaringene ikke til, selv om Tacitus anvender disse også.

Hadde romerne et «rase»-begrep? Det er en vanlig oppfatning at romerne ikke diskriminerte folk på grunn av rase, men på grunn av kultur.² Men Augustus la ifølge Sveton vekt på å unngå blodblanding.³ Samme renhetstanke gjør seg gjeldende i aversjonen mot «omplanting» av folkegrupper som blant andre Livius legger for dagen. Men sivilisasjonen var for romerne ikke forbeholdt romerskheten på samme måte som den var forbeholdt greskheten hos grekerne.⁴ Dette var en forutsetning for at det i det hele tatt var mulig å tenke seg *spredning* av sivilisasjonen.

The Roman's Burden?

Hadde romerne i egne øyne noe ansvar overfor barbarerne med hensyn til kulturspredning, som for eksempel kan sammenliknes med den engelske kolonialismens «The White Man's Burden»?

Ja, det hadde de, skriver Bernhard Kremer⁵. Romernes oppdrag var å innføre *humanitas*, for eksempel gjennom å avskaffe menneskeofring. Også Allan A. Lund mener det var en historisk oppgave eller misjon for romerne å innlemme ville folk i imperiet.⁶ Dette eksemplifiseres blant annet av det Cicero har skrevet om å utbre sivilisasjonens goder til tilbakestående folk.⁷ Og slik skrev Vergil (Publius Vergilius Maro, 70-19 f.Kr.) i Aeneiden:

Du skal huske å råde med makt over folkene, romer!
Dette skal være din kunst, bring freden i ordnede former,
Skån også dem du betvang, men nedkjemp de trossige skarer!⁸

¹ Livius om Manlius' tale, *Ab urb.* 38,17,2-17.

² Diskutert i Balsdon 1979

³ Svet. *Aug.* XXXX 5.

⁴ I og med at begrepene kultur/barbarisme var mer etnisk bestemt hos grekerne, fortsatte også barbarer som hadde tilegnet seg gresk språk og kultur å være barbarer.

⁵ Kremer 1994, 193 og 217

⁶ Lund 1993, 21 og 24

⁷ Cicero *Pro. Leg. Man.* XXXXI

⁸ Vergil *Aeneiden* VI, 851-53.

Giuseppe Torresin forholder seg ganske tvilende til den romerske målsetningen om en sivilisatorisk funksjon:

Vi kan også konstatere, at hverken Cicero eller de stoiske filosofer overhovedet har uttalt seg om civilisationens utbredelse. Man har især villet tilskrive Poseidonios den idé. Han reiste nemlig til Gallien og Hispanien og beskrev disse folkeslags skikke. Poseidonios' lovprisning av de frie, primitive, krigerske barbarers adfærd ledsages alltid af konstateringen af den uundgåelige civilisationsprosess, som udjævner og ydmyger alt. Menneskene fjerner sig stadigt mere fra det naturlige ægte. Kunst bliver til kunstighet, teknik til luksus. Men det er en bitter konstatering og en form for kulturkritik, ikke en lovprisning av Roms mission!¹

Romernes «sivilisatoriske misjon» var nok helst en rettferdiggjøring av stadig ekspansjon og en strategi for å berolige de okkuperte samfunn. Men romerne trengte ikke legitimere imperiet på samme måte som for eksempel britene etter dem. Folkenes skjebne, som kunne være en skjebne som slaver, var allerede fastlagt, og dessuten var det naturlig for alle folkeslag å ville ekspandere og herske over andre.

Som vi skal komme tilbake til i kapittel 6 om *endringen* av barbarbildet, mener Tacitus at «sivilisasjonen» ofte er et bevisst skalkeskjul for å bryte ned moralen i de okkuperte områdene (her: Britannia). Britenes «sivilisasjon» er egentlig bevisst korrumpert fra romernes side, «...et vidnesbyrd om deres trelldom».²

Dette står i en viss motsetning til Cæsars og Ciceros fremstilling 150 år før, for på tross av at de legger vekt på at sivilisering kan virke svekkende, er romaniseringen hos dem i større grad positiv. Gjennom romanisering får romerne (mer eller mindre trofaste) forbundsfeller i de keltiske områdene, samtidig som barbarene får del i sivilisasjonens goder. (Cæsar og Cicero er mer representanter for den romerske *offentligheten* enn det Tacitus var når han skrev, selv om også han tidligere hadde vært embetsmann. Jamfør kapittel 5.) Som eksempel på dette nevner Cicero at man kan stole på de cisalpinske kelterne, og Cæsar at romerne har forbundsfeller i hæduerne.³

Den sivilisatoriske effekten kunne nok brukes som rettferdiggjøring av Imperiet — men det var mest overfor romerne selv at man prøvde å rettferdiggjøre seg. Siviliseringen av barbarene skulle gjøre Romerriket til et sikrere sted for romerne. Det rådet en viss oppfatning av at for barbarene var sivilisasjonen «synd, men uunngåelig». Tacitus skriver:

¹ Torresin 1993, 175

² Tac. Agr. 21,2

³ Romerne kunne opptre som *patroner* overfor skarer av trengende barbariske *klienter*. En romersk slekt kunne være patroner for en hel stamme, og slike klientforhold ble en del av administrasjonssystemet. Ved prinsipatet overtok *princeps*, keiseren, klintellet. Dette diskuteres i E. Badian: *Foreign Clientelae (264-70 BC)*, Oxford 1958

«Vi romere priser deres ukorruperte sjel og frihetstrang, men vi fortsetter å utvide imperium, bekjempe og slå dem.»¹

Romernes utviklingsbegrep var *kronologisk-kulturelt*.² Sivilisasjon både et spørsmål om tid og om sted. Dermed kunne barbarene i samtiden være på linje med de opprinnelige menneskene. En barbar var en som *foreløpig* ikke var innlemmet i sivilisasjonen, som etter hvert ble synonymt med Imperium Romanum. Dersom det var hindringer for at barbaren skulle bli sivilisert, var de ikke av prinsipiell art. Likevel var det en del som forble barbarer. «Skjebnen skåner sannelig mange til deres egen ulykke,» skriver Plinius d.e.³

De nevnte modellene, klimaforklaringer og kulturspredning, forklarer iboende egenskaper. Men også historiske hendelser og forhold ble brukt til å forklare hvorfor gallerne og germanerne var som de var.⁴ Vi hører om arvefiendskap, og om undertrykkelse. Cæsar skriver at alle mennesker streber etter *libertas* dersom de ikke har den.⁵ (Ergo er det ingen mangelen på frihetstrang, men historiske forhold som gjør at noen mennesker er ufrie.)

En annen forklaringsmåte på forskjellige egenskaper var barbarenes levevis: Bestemte oppvekstforhold ga store kropper, et sent kjærlighetsliv førte til høyreisthet og manndoms kraft. Leveviset er imidlertid en del av kulturen, og ikke noen selvstendig forklaring. I likhet med forholdet mellom historiske hendelser er det her fare for at forklaringen går i sirkel.

Det romerske synet på utviklingen hos barbarene må sees i sammenheng med det generelle historiesynet. Er det optimistisk eller pessimistisk? Er man i stadig degenerasjon på vei bort fra en gullalder, eller lever man selv i den beste av alle tider? Men i tillegg til utviklingsoptimisme eller -pessimisme, virket en rekke andre forhold inn på bildet av barbarene. Disse skal vi se nærmere på i kapittel 5.

¹ Tac.*Ann.* 1,37; Tac.*Germ.* 29-30.

² Lund 1993

³ Plinius *Nat.* 16.4.

⁴ Denne logikken går begge veier, fordi moralske egenskaper også blir brukt til å forklare utviklingen og skjebnen til det enkelte folk. Om historiske årsaksforhold: Se Ørsted kapittel 6.

⁵ BG III 10,3

Kapittel 5: HVA VAR GRUNNLAGET FOR BARBARBILDET? INNFLYTELSEN FRA POLITISKE OG KULTURELLE FORHOLD I OG UTENFOR ROMA

Vitenskapstradisjonen — som ble gjennomgått i kapittel 3 — satte rammer for forklaringene på hvorfor folkeslag var som de var. Den klimatiske forklaringsmodellen redegjorde for stabiliteten i de enkelte folks karaktertrekk, kultur, samfunnsorganisasjon og fysiske fremtoning, mens man med utgangspunkt i kulturspredningsmodellen vil forvente endringer (mot stadig større likhet) i samfunnet og til en viss grad — som følge av kulturelle endringer — også i fysikken.

Men det var ikke bare teoretiske betraktninger som lå bak romernes syn på og uttalelser om sine naboer. Mye av det som ble sagt ble naturligvis oppfattet som udiskutable faktaopplysninger, og en del var nok også ganske udiskutabelt, slik som nordboernes størrelsesmessige overlegenhet. Men observasjonene av gallere og germanere ble også påvirket av forhold hos romerne selv.

Langvarige forhold og strukturer

I hvor stor grad er fremstillingen konstant? Hvilke forhold er det som holder seg gjennom hele perioden, og som fører til de likhetstrekkene som finnes i beskrivelsene av gallere og germanere? Én mulighet er selvfølgelig at dette gjenspeiler reelle forhold hos disse folkeslagene. Enkelte likhetstrekk, og særlig de som går på tvers av barbarkulturene, må imidlertid ha andre forklaringer enn dette.

Den mest langvarige strukturen må være selve mekanismene som former *konstruksjonen av fremmedebilder*. Begrepspar som hjemme/ute, oss/dem, går gjerne over i en oppfattelse av sivilisert og usivilisert. Ofte formes bilder av andre mer som en kontrast til seg selv enn som en reell beskrivelse av de andre. Dette viktige fenomenet skal vi både diskutere i dette kapitlet, og komme tilbake til i kapittel 7.

Historiske og geografiske forhold

Men oppfatningene omkring keltere og germanere hadde også utspring i reelle historiske forhold og hendelser som hadde satt sine spor. Den keltiske plyndringen av helligdommene i Delfi i år 270 f.Kr. har preget den antikke etnografien. Det samme gjorde kelterne som opprinnelig var blitt invitert som leiesoldater av Bithynias konge i 278 f.Kr., men som fortsatte plyndringstoktene i Lilleasia på egen hånd. (Dette var de samme kelterne som kong Attalos beseiret, og som var modeller for Pergamonmonumentene nevnt i kapittel 3.) Og mest av alt hadde overfallet og ødeleggelsen av Roma år 387 f.Kr. satt sine spor på den romerske tenkemåten. Denne episoden var viktig i den romerske mytologien. En gruppe gallere prøvde å overrumple romerne som holdt stand på Capitolhøyden, byens sentrum, men gjessene ved foten av høyden skvaldret slik at

romerne ble advart. Slik reddet gjessene Capitol fra å falle i gallernes hender, og som takk for dette ble denne gåseflokket siden regnet for hellig.

En kan si at romerne som kollektiv hadde vonde minner om kelterne. De var det første utenomitaliske folket romerne kom i kamp med, og *metus Gallicus*, frykten for gallerne, var en langvarig rest av disse traumatiske opplevelsene. For noen forfattere kan lokalhistoriske tradisjoner ha styrket kelterhatet, som i tilfellet Livius fra Padua. Kimbrernes og teutonernes vandringer virket også skremmende.¹ Gallerne var fryktinngydende på grunn av sin tallmessige styrke og territorielle nærhet, og elementet av mystikk rundt disse folkene bidro til at de i fantasien ofte ble gjort til en enda større trussel.

I og med at gallerne lenge var romernes hovedfiender, ble de også for mange innbegrepet av alt ikke-romersk. Som Kremer uttrykker det: De representerte «die Barbarei par excellence».² *Metus Gallicus* hadde et reelt innhold i det 4.-2. århundre f.Kr., men den senere bruken av dette skremmebildet er et eksempel på politisk instrumentalisering. Gallerne var jo i mindre og mindre grad en trussel for romerne, særlig etter okkupasjonen av Gallia under Cæsar. Og under Augustus var den reelle situasjonen fredelig: Roen ble gjenopprettet i Gallia, og landet ble delt i en senatorisk og en keiserlig provins. Fredstilstanden etter borgerkrigens slutt ble symbolisert i Augustus' monument Ara Pacis (fredsalteret) som var ferdig år 9 f.Kr. Denne relative roen og tryggheten, Pax Romana, varte til langt uti det 2. århundre e.Kr.

I motsetning til gallerne var germanerne en gruppe folk romerne historisk sett hadde hatt liten kontakt med. Som vi har sett tidligere, var «germaner» ikke engang et alminnelig begrep før på Cæsars tid. På grunn av den manglende kontakten er bildet av germanerne heller ikke særlig klart. Men det gikk etter hvert opp for romerne, etter Cæsars og Augustus' mislykkede erobringforsøk, at de ikke klarte å beseire germanerne. Dette gjorde bildet av dem både frykteligere og mer glamorøst enn bildet av kelterne.

Situasjonen ved grensene var den viktigste variabelen i romersk historie. Da grensepresset stadig ble mer kritisk, kom dette til å påvirke forhold og holdninger innad i riket. Naturlig nok påvirket det også holdningen til de såkalte barbarene.

Den romerske samfunnsstrukturen

Ved å studere bildet romerne tegner av barbarene, får vi vite mer om romerne selv, deres idealer og politiske hverdag, enn vi får vite om barbarene. Den romerske samfunnsstrukturen og de politiske realitetene var med på å forme det bildet vi finner av både av Nordens barbarer og andre.

¹ På tross av at kimbrer og teutoner var germanere, styrket deres herjinger *metus gallicus* på grunn av det uklare skillet mellom keltere og germanere.

² Kremer 1994, 67

Behovet for rettferdiggjørelse av det romerske imperium har vi allerede diskutert i kapittel 4. Ønsket om dominans over andre folk trenger i og for seg ingen forklaring eller rettferdiggjøring, for i det antikke tankeklime var det naturlig å ønske ekspansjon. Likevel finner vi både hos Livius, Cæsar og Cicero at barbarenes egenskaper er med på å «rettferdiggjøre» imperiet. Men vi skal huske at standsdelingen, og forfatternes plassering i den sosiale strukturen også var med på å forme litteraturen. De som skrev, var menn fra den romerske overklassen: senatorer, riddere, hærførere og advokater. Timokratiet som oppsto i republikken ble fastfrosset av prinsipatet, og styrte mulighetene til utdanning og til å få viktige poster i administrasjon og samfunnsliv. Forfatterne skriver naturligvis ut fra sin posisjon, og *for* personer av samme klasse. Slik blir senatet og aristokratiske enkeltpersoner sentrum for historiske beretninger. Imperiet og overvinnelsen av barbarene vurderes hele tiden ut fra denne klassens interesser, og rettferdiggjørelsen er nok oftest myntet på toppsjiktet i det romerske samfunnet.

Men begrunnelsen var dobbel: Imperiet var best for barbarene selv — og så ble de mindre farlige for Roma. Det var en kvalitativ moralsk forskjell mellom romere og barbarer, og Romas storhet skyldtes moralsk overlegenhet. Hos Livius ser vi hvordan alle barbariske egenskaper, eksemplifisert ved kelterne, blir satt opp som en motsetning til positive egenskaper hos romerne.¹ Utviklingen mot en romersk stat ble styrket under Augustus. Enkelte vil hevde at det aldri ble verken noen romersk nasjon eller romersk stat, men glorifiseringen av det romerske riket både i kunst og litteratur peker i hvert fall i denne retning, selv om vi ikke kan gå så langt som å kalle det en romersk nasjonalstat. I denne glorifiseringen kommer barbarene inn som en naturlig kontrast.

Den litterære tradisjonen og synet på historie

Den litterære tradisjonen som forsyner forfattere og talere med *topoi* og stilistiske kriterier, er også en langvarig struktur. Denne strukturen utgjør en del av forfatternes tankeramme og kulturelle forutsetninger for beskrivelsene av andre folk. Den romerske etnografien er så å si alltid innbakt i historiske, politiske eller andre verk. Unntaket er Tacitus' *Germania*, som er noe så sjeldent som et rent etnografisk verk. Historieskrivningen som sjanger var en kunst, og var knyttet nært opp til den retoriske tradisjonen, som var basis for all litterær aktivitet.

Romerne hadde to tradisjoner innen historieskrivningen. For det første den greske arven, med vekt på samtidshistorie. Hver generasjon skriver sin tids historie, og fortsetter der forrige generasjon slapp. Her er årsaksforklaringer og analyse viktig. I motsetning til dette står den romerske annalistikken, som tenderer mer mot universalhistorie i en oppramsende form. Også denne formen for historie tok konsekvensene av det synet at man egentlig bare kan beskrive det som skjer i ens egen tid, og derfor ble den eldre historien

¹ Men kanskje helst hos *tidligere tiders* romere.

ofte fremstilt relativt kritikkløst. «Jeg vil verken bekrefte eller avkrefte...» er en vanlig formel som innleder tvilsomme eller utrolige historier.

For historikere som Sallust, Livius og Tacitus skulle historien være *magistra vitae*, en lærer for livet. Leseren skulle i historiebøkene kunne finne eksempler på hvordan man skulle og ikke skulle oppføre seg, og på konsekvensene av forskjellige handlinger. Dyd ga samfunnets dets trivsel, og man trengte lærebøker i dyd. For at denne lærdommen skulle være reell, var det selvfølgelig et poeng at historiene var sanne. Likevel var det ikke egentlig den historiske undersøkelsen, men fremstillingsformen som sto i fokus, og man la stor vekt på de retoriske kontraster. En slik forkjærlighet for antiteser kunne opplagt føre til en del overdrivelser i skildringen av andre folk. Det praktiske aspektet fulgte altså av det etiske. «Den romerske historieskriver forskede kun når det var absolutt nødvendig. Det primære var at skrive, ikke at forske.»¹

Det er vanskelig å vite om man skal plassere historieanskuelsen — oppfatningen av historiens vesen og formål — som et trekk ved samfunnet eller ved den enkelte forfatter. Historien er ikke bare tilfeldig sammensatte begivenheter, men har en retning, og i den forstand kan vi si at romerne hadde tro på en historisk *utvikling*. Den vanlige oppfatningen er at ville folk på et eller annet vis er «bak» romerne i utviklingen, selv om man ikke nødvendigvis styrte mot samme mål. Den romerske tenkemåten var grunnleggende konservativ, og «utvikling» var ikke nødvendigvis noe positivt begrep for romerne i samme forstand som det er i dag. Ofte ble det brukt i betydningen *degenerasjon*. *Res novae* er ikke noe å strebe etter, og alt er best om det blir ved det gamle.² Derfor kan det variere om «forsinkelsen» hva angår utvikling er heldig eller uheldig for de ville folkeslagene som ennå ikke er blitt siviliserte.

«The soft radiance of the Golden Age has shone as a constant comfort and an equally constant delusion to many men from Homer to today,» skriver Stuart Piggott.³ *Gullalderen* er et svært viktig begrep i forståelsen av den antikke historieskrivningen. Gullalderen er for grekere og romere (og andre) den første tidsalderen, en tapt høydepunkt. Det er ofte det urkommunistiske samfunn det er tale om, der det verken er eiendomsrett til jord eller kvinner. Allerede Hesiod brukte begrepet «gullalder», det samme Poseidonios og forfatterne i tradisjonen etter ham. Bruken av slike begrep henger gjerne sammen med tro på en fastsatt utvikling, predestinasjon. Man går fra «Paradis» til en mindre perfekt nåtid.

Når optimisme eller pessimisme kommer til uttrykk hos en forfatter, kan dette enten være uttrykk for hans personlige mening, eller vise et generelt trekk i samtiden. I motsetning til gullaldernostalgikerne mener de optimistiske blant romerne og deres

¹ Ørsted 1978, 194

² Trangen til nye forhold og omskiftelighet blir jo nettopp brukt som en negativ karakteristikk av kelterne.

³ Piggott 1968, 165

kompanjonger at gullalderen var deres egen samtid, ikke i en fjern fortid. Et eksempel på dette er den talen grekeren Ælius Aristides holdt til det romerske folk år 143 e.Kr. Dette var under Antoninus Pius' styre, lenge før borgerretten ble utvidet til alle rikets innbyggere. Aristides lovpriser romernes styre som «et felles verdensomspennende *demokratia* under den beste hersker og regent». ¹ Den optimismen og positive oppfattelse av fremskrittet som rådet i antoninernes tid, blir representert av Aristides.

Vi har til nå brukt begreper som utvikling, forsinkelse i forhold til denne utviklingen, etc. Muligens er denne språkbruken for moderne, selv om det finnes mye belegg for oppfatningen om at barbarene følger *etter* romerne i en fastsatt utvikling, og at barbarene i samtiden tilsvarte et stadium som romernes forfedre en gang hadde vært på. Dette modereres imidlertid av tanken om at forskjellige folk kan ha forskjellige skjebner. Mens den moderne evolusjonistiske tankegangen omfatter et felles utgangspunkt og utvikling mot et ukjent mål, finner vi i antikken at forskjellige folk har *forskjellige* utgangspunkt. Menneskene har ikke nødvendigvis noen felles opprinnelse, *monogenese*, som vi tenker i dag. I stedet er det snakk om *polygenese*, nemlig at menneskeslag har oppstått uavhengig av hverandre i hver sine land. ² I forlengelsen av dette har hvert folk også sin skjebne, og skal ikke nødvendigvis utvikle seg i samme retning. Men om folkeslagenes skjebner er forskjellige, er de like fullt predestinerte.

Determinisme hørte til den tradisjonelle romerske religiøse tankegangen, og delvis til stoicismen. Den er særlig sterk i den eldre stoa. Her handler det om å lære å akseptere sin skjebne. Slik er det også for folkeslagene — de må godta det som er bestemt for dem. «Andre folk er født til slaveri, romerfolkets bestemmelse derimot er frihet.» ³ Men determinismen ble dempet i den mellomste stoiske etikken, som la mer vekt på fri vilje. Poseidonios utgjorde bindeleddet mellom den greske verden og Roma med hensyn til den dempede determinismen. Den tidligere teorien om forfatningenes kretsløp (*anacyclosis*) ble skjøvet til side til fordel for troen på at menneskenes valg avgjør. *Etikken* avløste altså *fysikken* som den drivende kraft i historien. Etikk, moral og kardinaldydene ble årsaker til utviklingen. Peter Ørsted bruker Polybios (203-120 f.Kr.) som eksempel på at «der ligefrem sker en glidning — for at bruke de latinske gloser — fra *fatum* mot *fortuna* og *fors*.» ⁴ *Fatum* vil si den uunngåelige skjebne, mens *fortuna* i denne sammenhengen representerer hell/uhell, og *fors* er tilfeldigheten.

«Problemet determinisme overfor 'fri vilje' er (...) ikke kun et internt stoisk filosofisk problem, men også en modsætning mellem traditionel romersk religiøs

¹ Sitert fra Torresin 1993, 179

² Jamfør diskusjonene om folk var *opprinnelige* eller innvandret som var at fast etnografisk topos. Vi kan her oppfatte ordet *opprinnelig* bokstavelig.

³ Cicero, *Phil.* 6,19. Sitert fra Lund 1993, 20

⁴ Ørsted 1978, 123

tankegang og stoisk etik.»¹ Etter hvert fikk etikken større betydning, og erkjennelsen av menneskenes frie valg økte. Men det tradisjonelle metafysiske aspektet ble aldri helt borte.

Kortvarige forhold: Opportunisme og politisk instrumentalisering

Det politiske forholdet til barbarene — krig eller fred — har naturligvis virket inn på hvordan de ble beskrevet. Det samme gjorde politiske forhold innen Romerriket, og også dag-til-dag-politikken i Roma.

De forfatterne vi benytter oss av har forskjellige roller, og levde i forskjellige tidsaldre. Cæsar var feltherre, Cicero advokat, og begge levde under republikken. Livius var historiker (privatperson) under Augustus, og var påvirket av den augusteiske restaurasjon. Seneca skrev under Nero, i en tid av reflekterende kulturpessimisme. Tacitus var historiker og tidligere embetsmann under Trajan. Det var altså forskjell på forfatternes situasjon, og på i hvor stor grad de representerte den romerske *offentlighet*.

Men én ting er felles for dem alle, og det er at ingen av dem var bare etnografer. Det er alltid en annen hensikt bak beretningen enn de rene etnografiske beskrivelsene. Det er — spesielt for Cæsar og Cicero — konkrete og vekslende politiske mål som skal fremmes, og pragmatismen gjennomsyrrer den politiske bruken.

Livius sto en tradisjon som avspeilet kelterbildet fra 3. århundre f.Kr. — selv om han var mer negativ enn denne tradisjonen. Livius var militærhistoriker, og han står fjernt fra en etnografisk teoridannelse i poseidoniansk forstand. Han generaliserer, og er, i tråd med den romerske historietradisjonen, mer opptatt av det retoriske poenget enn av det historiske granskingsarbeidet. Livius representerer en gammel tradisjon av kelterskrek, mens Cicero og Cæsar viser den politiske *instrumentaliseringen* av fiendebildet.

Cicero gir oss et godt eksempel på fiendebilder brukt i politisk spill og propaganda. Han fremstår som selve super-opportunisten i sin politiske bruk av kelterbildet, og «stoler på» eller sverter gallerne alt etter som det passer med den saken han fører i øyeblikket. Cicero var «homo novus», og måtte bygge opp sin posisjon i samfunnet som anerkjent advokat og taler. Ord var makt, og diverse midler kunne tas i bruk. Her skal vi ta for oss talen «Pro Fonteio», der Cicero har forsvaret for stattholderen Fonteius. Fonteius var anklaget for å ha utbyttet allobrogene, et keltisk folk i Gallia Narbonensis (undervunget 121 f.Kr.) i sin tid som stattholder der. Dette er en av de få kildene vi har til galliske forhold før Cæsar.

Fonteius-saken ga Cicero en mulighet til å samarbeide med ridderstanden, og spesielt *publicani*, som hadde sammenfallende interesser med stattholderne. Forsvaret til Cicero går stort sett ut på å sverte anklagerne, allobrogene, og å skremme romerne med disse «busemennene». Gallerne er romernes arvefiender, *hostes perpetui*, som romerne alltid må være på vakt overfor. Romerne er naturlige verdensherskere, og kelterne er dem

¹ Ørsted 1978, 137

underlegne, og dessuten mer skrekkelige enn alle andre barbarer. Det passer fint å trekke inn gallernes velkjente menneskeofring for å underbygge dette punktet. Cicero viser både til gamle synder (Delfi, Capitol) og dramatiserer den samtidige situasjonen i Gallia (både i provinsen og det frie Gallia). Tidene har ikke endret seg siden 387 (!), og disse upålitelige gallerne nekter å la seg integrere ordentlig.

Cicero kan ikke tilbakevise allobrogenes anklager, men fremstiller det som om Fonteius bare har tjent Romerstaten. Anklagen er dermed et angrep både på Fonteius' person og romerne, og må besvares som et krigsangrep. Han forespeiler romerne at de viser svakhet dersom de gir etter for gallernes krav — uavhengig av om anklagene skulle være korrekte. Dersom Fonteius blir funnet skyldig, vil dette utløse en ny gallerkrig! Cicero unnsår seg heller ikke for å trekke argumentasjonen ned på et så lavt nivå at han gjør narr av gallernes bukser. I og med at Cicero brukte denne argumentasjonen, må han ha regnet med en viss grobunn hos sitt publikum for denne typen «bevisførsel».

Også i talen mot Catilina ripper Cicero — på samme måte som Cæsar kom til å gjøre i Gallerkrigene — opp i sårene som romernes sinn fikk ved herjingen av Roma. I saken mot Catilina, som foregikk i år 63 f.Kr, er det en gallisk delegasjon (også denne gang allobroger) som har avslørt sammensvergelsen som de ble forsøkt vervet til. Disse gallerne hadde kanskje blitt sendt til Roma av sin stamme for å søke beskyttelse mot romerske panteutlånernes ågerrenter. På et eller annet vis har de blitt forsøkt trukket inn i sammensvergelsen, muligens som agenter for Cicero.¹ I hvert fall forteller de Cicero alt de vet. Altså har de reddet *res publica* fra generalens skumle planer. Men Cicero yter dem ingen takk for det, tvert imot! Gallernes samarbeid var en dobbel gave til Cicero: For det første selve avsløringen, og for det andre den propagandaeffekten det har.

His own explanation of the reason for their cooperation is no explanation at all. The cause, Cicero surmises, was divine intervention (*In Catil.* 3.22). For the purposes of his indictment of the conspirators the Gauls must not be allowed themselves to have any sentiments towards Rome other than hostility and aggression.²

Samtidig som Cicero tydeligvis stoler på deres vitnemål i så stor grad at han kan bygge anklagene på dem, får han det i sine taler til å høres ut som om allobrogene var med på konspirasjonen, og dermed at faren som *han, konsul Cicero*, i samarbeid med gudene, har reddet republikken fra, var større enn den virkelig var. Dette viser hvor kalkulert Ciceros bruk av *metus Gallicus* var. «In short, Cicero trusted the Allobrogic envoys; but he represents them as untrustworthy.»³

Cicero har to hovedstrategier med bruken av kelterne som skremmebilde: For det første å glatte over interessemotsetninger (eller forbrytelser, som i talen for Fonteius) ved å

¹ Gardner 1983, 183

² Gardner 1983, 182

³ Gardner 1983, 182

appellere til romernes samhold mot den galliske fare. For det andre prøver han å isolere sine politiske motstandere ved å beskyldte dem for å konspirere med gallerne. Dette gjelder spesielt Catilina, men også Antonius. Talen mot Antonius ble holdt i år 44 f.Kr., og på dette tidspunktet var alle i Italia romerske borgere. I denne talen fremhever Cicero tross alt disse de positive trekk (trofasthet) til gallerne i Gallia Cisalpina. Men de er like fremt gallere, ifølge Cicero, og det er et stygt trekk ved Antonius at han vil alliere seg med dem og med germanere og på ny herje Roma.

Det var ikke bare Cicero som måtte «vri» litt på virkeligheten for å få den til å passe med egne strategier. Det var alltid personlige interesser hos den som skrev som virket inn på fremstillingen.¹ For eksempel kunne en politiker — av våre kilder er Cæsar den mest aktuelle — ha behov for å forsvare sin egen kontakt med og behandling av barbarene.² På den ene siden sto det respekt av å ha slått en flott og modig fiende, men samtidig måtte man kunne forsvare at man hadde slått dem, og av den grunn måtte de tillegges en del negative egenskaper.

Bellum iustum var et viktig begrep for romerne. Fra å være et begrep som betydde at krigen var ført etter visse formelle regler, fikk det et mer substansielt innhold fra og med Cicero.³ En skulle ha en rettferdig grunn for å gå til krig, og selv om disse grunnene ofte kunne være ganske søkte, var *bellum iustum* hele tiden der som en del av overbygningen.

I de delvis selvbiografiske bøkene om «Gallerkrigene» skal Cæsar både glorifisere seg selv som person, og forsvare okkupasjonen av Gallia politisk. Det som gjør gallerkrigen til en rettferdig krig er trusselen som enkelte stammer utgjør mot Provinsen (Gallia Narbonensis), samt at romerne må hjelpe sine forbundsfeller i nød. I dette tilfellet er det hæduerne.

Ofte er det gallernes folkekarakter som brukes som grunn for inngripen. Gallernes påståtte vankelmot og omskiftelighet er noe Cæsar ofte bruker politisk, og det keltiske fiendebildet ble på denne måten brukt til å gjøre Cæsars påstander troverdige. Den politiske ustabiliteten i Gallia henger sammen med en ustabil gallisk mentalitet. At gallerne er så vinglete og upålitelige, er det mentalitetstrekket Cæsar i sterkest grad fremhever, og han grunngir nesten alle sine operasjoner med dette. Spesielt har han behov for å rettferdiggjøre seg når han går utenfor sitt fullmaktsområde, som når han drar på felttog over Rhinen og til Britannia. Det samme behovet oppstår når han har bedrevet ekstra harde nedslaktninger, avstraffelser og «preventive» angrep. Den brutale behandlingen av atuatukerne (slaveri) forsvares med et voldsomt utbrodert fiendebilde samt atuatukernes

¹ Men det betyr ikke at det ikke også var virkelig overbevisning som lå bak. Ciceros privatbrev viser for eksempel en reell angst for galliske opptøyer.

² Både Cæsar og Sallust er mer positive til gallerne enn det Cicero er.

³ Torresin 1993, 174

perfidia.¹ Rettferdiggjøringen var viktig både fordi Cæsar ønsket å få forlenget sitt imperium, og siden bli gjenvalgt som konsul, og fordi enkelte av hans handlinger som feltherre var så drastiske at han kunne risikere å bli stilt for retten for dem i Roma.² I 56 f.Kr. har han pasifisert hele Gallia, men freden er skjør, og Cæsar mener han må ha tropper der lenge ennå. I denne sammenheng taler Cicero for å få Cæsars kommando forlenget, og slutter seg da til Cæsars egen argumentasjon. Cicero bruker Gaius Marius som historisk eksempel på at dyktige hærførere i krisesituasjoner må få spesielle fullmakter for å hankses med barbarene.

Vi skal ikke her ta stilling til om situasjonen i Gallia virkelig var så farlig at den rettferdiggjorde romersk inngripen, eller hvor klare planer Cæsar hadde for erobringen av Gallia. Det som i alle fall er sikkert, er at Cæsar måtte vise til statsinteresser i sine begrunnelser, da han visste at hans fiender i Roma fulgte ham nøye. Så Cæsars aksjoner var propagandistisk godt forberedt. Han utnytter hendelsene femti år tidligere, og appellerer til skrekken som ble satt i romerne av kimbrier og teutoner. Denne skrekken overfører Cæsar bl.a. til helvetierne og germanerne, og deres påståtte ambisjoner om å hærta hele Gallia og mer til. «Så ville og barbariske folk ville sikkert ikke nøye seg med å ta Gallia, men gå inn i Provinsen og derfra marsjere mot Italia, slik kimbrier og teutoner før dem hadde gjort.»³ Cæsar viser også flere ganger til L. Cassius' nederlag mot helvetierne i 107 f.Kr. Men samtidig skulle romerne ikke være *for* fryktsomme, for fienden var jo «den samme som de hadde målt seg med i våre fedres tid, da kimbrier og teutoner ble slått av Gaius Marius».⁴

Også Cæsars kelterbilde skifter med forholdene. Cæsar blandet vanlige keltertopoi med uvanlige, og har flertallige unntak fra de vanlige fordommene.⁵ Cæsars beretninger om trusler, skryt og omskiftelighet er fullt ut i overensstemmelse med det overleverte kelterbildet, og når Cæsar har pasifisert Gallia, er feltherrestoltheten stor over å ha slått gallerne, som er innbegrepet av barbarer. Men de mest avskyelige barbartrekkene finner Cæsar hos germanerne (og helvetierne, som er så godt som germanere).⁶ Hovedfienden blant gallerne, arvereren Vercingetorix, var derimot ekstra farlig fordi han manglet en del av de typiske galleregenskapene.⁷

Cæsar måtte kjøre en dobbel linje i skildringen av gallerne. På den ene side måtte han vise at de var modne for innlemmelse i Romerriket med hensyn til sosial struktur, religion etc. Altså må kelterne ikke være så håpløst barbariske at det ville være umulig å

¹ Kremer, 153

² Se Kremer s 174-175.

³ *BG* 1, 33

⁴ *BG* 1. 40

⁵ For eksempel atuatukernes tapperhet og kampmoral, *BG* II 33,4.

⁶ Dette er de samme trekkene som Livius tillegger kelterne. Jf. kapittel 6 om forskjellige folk i samme barbarrolle.

⁷ *BG* VII 4-20

organisere dem inn i imperiet. De har ifølge Cæsar et sosialt system som ligner romernes clientela, de har en gudeverden som kan «oversettes» i romerske termer (*interpretatio romana*), og de er lærenemme. På den annen side måtte Cæsar vise til det faremomentet de stadig utgjorde: Det kunne oppstå farlige situasjoner så lenge de *ikke* var underordnet.

Ideologi og synet på tingenes tilstand

Ideologi vil alltid påvirke forfattere, bevisst eller ubevisst. Og i beskrivelsen av «de ville» ser vi gjerne projeksjon av egne ideer eller egenskaper over på barbarene, for eksempel Poseidonios' stoisisme. Eller det motsatte kunne skje, at barbarene ble en antitese til egne ideer. Dette har blant annet sammenheng med synet på historisk utvikling.

Er ideologi individuelt, eller er for eksempel stoisismen av så langvarig og altomfattende karakter at den burde plasseres under «langvarige forhold og strukturer»? I hvor stor grad har stoisismen konkurranse slik at ideologisk perspektiv kan veksle fra person til person? Stoisismen kan kalles den «romerske nasjonalfilosofi». Men selv om stoisismen var den dominerende filosofiske retningen, kan man ikke snakke om noen stoisk ortodoksi. Tacitus, for eksempel, vaklet som de fleste andre mellom determinisme og selvbestemmelse i årsaksforklaringene. Han hadde ikke noe bestemt filosofisk system «Mange forfattere var eklektikere, og valgte fra de enkelte filosofiske systemer, hvad de syntes best.»¹

Stoisismen forandret seg veldig gjennom tidene, mens barbarbildet er svært konservativt. Dette kan tyde på at denne typen filosofi eller ideologi ikke er det mest avgjørende for bildet av barbarene. Og for å bevege oss lit utenfor «vårt» tidsrom: Den ideologiske endringen som innføringen av kristendommen medførte, spilte tydeligvis liten rolle for fremstillingen av barbarene generelt sett. Vi har dog eksempler som Salvian, som har et helt annet verdensbilde enn sine forgjengere, og definerer barbarene deretter. Men Salvian taler på egne vegne, mot det offisielle Romerriket, som ham oppfatter som dekadent og ødelagt. Resten av våre forfattere er derimot ikke særlig opposisjonelle, heller ikke Tacitus som gjerne er blitt oppfattet som en refser av romerske samfunnsforhold.

Men én ting er ideologien, en annen ting er trangen til å moralisere. Kanskje har enkelte forfattere sterkere individuell legning for moralisering enn andre? Romerne er generelt mer moraliserende enn grekere, hevder Kremer.² Men romerne var også gjerne pragmatiske og dennesidige.

En skulle kanskje tro at den romerske utviklingen og ekspansjonen sto i motsetning til den grunnleggende romerske konservatismen. Men fra de fleste forfatterens synspunkt er det ikke noe galt i ha et ekspanderende imperium, i og for seg. Det er naturlig for alle folk å kjempe for å bli størst, og så lenge drivkraften bak imperiet var moralsk og ikke

¹ Ørsted 1978, 122-123

² Kremer 1994, 79. Som eksempel nevner han at Polybios' kelterbilde er mer differensiert enn romernes.

økonomisk eller politisk, var det helt i orden. Spredningen av imperiet var ikke imperialism (som de ikke hadde noe ord for), men fredsskapning. (Dette henger sammen med diskusjonen om utvikling i kapittel 4.)

Torresin nevner mange forskjellige fenomener som tradisjonelt blir betegnet som «opposisjon mot imperium» i keisertiden¹:

1. barbarenes motstand og opprør mot den romerske ekspansjonen
2. tumulter og opprør i provinsene
3. opposisjon mot keiserdømmet prinsipielt eller mot den enkelte keiser. Senatets opposisjon
4. den kristelige opposisjon
5. religiøs opposisjon i alminnelighet
6. kritikk av romernes skikker som typisk romerske
7. kritikk av hovedstaden Romas romere
8. kritikk av sosiale tilstander i imperiet
9. forventning om verdens undergang
10. klager over imperiets tilstander og forslag til endring av ett eller annet, ledsaget av en konstatering av at det ikke nytter, fordi dekadansen er for stor.

Alle disse opposisjonsformene rammer imperiet, også når de ikke sikter mot imperiet i og for seg. Men det er egentlig bare barbarenes motstand som nødvendigvis er en virkelig opposisjon mot Imperium Romanum. Romernes eget barbarbilde som samfunnskritikk kommer vi derimot tilbake til i kapittel 7.

I løpet av keisertiden påvirket utviklingen av keiserens og senatets rolle i forhold til hverandre stemningen i overklassen, og dermed hos forfatterne. Dette ga seg utslag i deres syn på «rikets tilstand» og dermed synet på utviklingen. Livius' og Tacitus' kritikk av det romerske samfunnet har sammenheng med en teori om stadig dekadanse, men har også mer jordnære grunner. Tacitus er prinsipielt mot prinsipatet, og ønsker den «frie» adelsrepublikken tilbake. Samtidig er han berømt for utsagnet om at det også kan finnes store menn under slette herskere, og at man ikke skal gjøre seg til martyr ved unyttig og unødvendig opposisjon.

Også graden av utenlandsk påvirkning, forholdet til provinsene og til fremmede makter var viktig. Tacitus ønsker seg større militær ære på Romerrikets vegne, og idealiserer germanerne som en kritikk mot sine landsmenns bløtaktighet. Samtidig fungerer hans skrifter som en advarsel, og har trolig et politisk formål, nemlig å understreke det riktige i Trajans defensive Germaniapolitikk. Problemet med å analysere bakgrunnen for Tacitus' skrifter, som vi har gjort med Cicero og Cæsar, er ellers at vi vet

¹ Torresin 1993, 180-181

så lite om ham. Dermed blir det også vanskeligere å gjennomskue motivene for det han gjør. Hans forfatterskap faller etter Domitians despoti, og hans embetskarriere bedret seg etter at Domitian ble myrdet. Under Trajan ble han til og med prokonsul over Asia (112-116). Det er det siste vi vet om ham.

Vi har her gått gjennom en del forhold som virket inn på den romerske beskrivelsen av keltere og germanere. I alle disse forklaringene på *hvorfor* barbarene ble oppfattet slik og slik, og hvorfor oppfatningene endret seg, må vi selvfølgelig ikke undervurdere det reelle innholdet i beskrivelsene. Ikke alt skyldes trangen til et fiendebilde eller til å snu opp/ned på eget samfunn. For å si det slik: Vi må også ta høyde for realitetene. Men både realitetene og de andre forholdene som formet bildet kunne endre seg. Det skal vi ta for oss i kapittel 6.

Kapittel 6: HVA ENDRET BARBARBILDET?

Forholdet mellom «sivilisasjon» og «barbari» er en prosess som aldri tar slutt. Så lenge det eksisterer kontakt, vil det foregå påvirkning begge veier, og aktørenes oppfatninger av hverandre vil endre seg. Det vil også kunne skje endringer i hvem som hører til i de respektive gruppene — som egentlig ikke er grupper, fordi bare den ene parten, sivilisasjonen, er definert.

Kjennskap til barbarene, og barbarenes faktiske forandring

I tillegg til kelternes tallmessige styrke og den territorielle nærheten, var også *det ukjente* en faktor bak den tradisjonelle romerske skrekken for gallerne, *metus Gallicus*. Når kelterne ble mer «dagligdagse» og romerne hadde mye kontakt med dem, endret oppfatningen seg, naturlig nok. Etter hvert ble faktisk denne gruppen av «andre», kelterne, mer eller mindre assimilert i det romerske riket.

Med kjennskapen til og dominansen over kelterne forsvant altså den verste skrekken fra romernes side. Fordommer hang igjen, men de var ikke alltid like reelle.

Fig. 36: Imperium Romanums utbredelse

Det området som senere ble Gallia Narbonensis ble okkupert av romerne i år 121 f.Kr., og resten av Gallia Transalpina ble annektert av Cæsar.¹ Området ble administrativt organisert under Augustus, og i tillegg til Gallia Narbonensis opprettet han «De tre provinsene» med samlenavnet Gallia Comata, som betyr «det langhårede Gallia».

Den nye typen keltene lærte av sine feil, og ble dermed mindre keltiske i romerske øyne. Romersk påvirkning eller kulturspredning ga «Merkurs seier over Mars». Gallerne ble undersåtter, de viktigste byene fikk latinerrett, og enkelte gallere ble etter hvert borgere i Imperium Romanum. Selv om det var få kolonier og forholdsvis få romerske borgere i Gallia, gjorde den romerske innflytelsen seg likevel sterkt gjeldende. Spesielt sterkt og tidlig skjedde det i Gallia Narbonensis. Allobrogene, som vi møter i Cæsars «Gallerkrigene», var bosatt i denne provinsen. På Cæsars tid var de i alle fall delvis romanisert, og forsvarte derfor Provinsen i stedet for å delta i opprøret i 52 f.Kr. Som følge av undertrykkelse og «kultivering» ble gallerne mindre farlige, selv om tilbakefall kunne skje.² Et eksempel på dette er opptøyene i år 21 e.Kr., der den galliske hæren er blitt redusert til «en skare av byfolk uten krigserfaring».³

¹ Den greske (fokiske) kolonien Massilia var blitt etablert i dette området allerede ca. 600 f.Kr.

² Tac. Agr. XI: «...med freden fulgte snart slappheten, og samtidig med at de mistet friheten, mistet de også sin tapperhet.»

³ Tac. Ann. 3,46.

I år 48 e.Kr. fikk de første gallerne fra Gallia Comata rett til embeter og dermed til å bli tatt opp i senatet. I debatten den gang ble de gamle motforestillingene om gallere igjen trukket frem:

Alt ville komme i hendene på rike gallere hvis bestefedre og oldefedre som feltherrer for fiendtlige stammer med våpen i hånd hadde tilføyd våre hærer nederlag og beleiret den guddommelige Julius i Alesia. Ja, dette var fra nyere tid. Men hva så om man også mintes dem som under Capitol og byborgen var blitt tilintetgjort i de selvsamme galleres hender? De kunne gjerne få glede seg ved ordet borgerrett; men de måtte ikke få nedverdige senatordrakten og embetsmennes ærestegn.¹

Keiser Claudius ville imidlertid ikke gå med på dette, og påpekte at selv om gallerne tidligere var romernes fiender, hadde det senere vært «en varig og pålitelig fred» med dem. Gjennom historien hadde det nemlig vist seg at «ikke bare enkelte menn, men hele landskaper og folkstammer kunne smelte sammen med vårt romerske folk».²

Sammen med andre «utlendinger» ble gallerne viktigere deltakere i det romerske samfunnet fra 100-tallet — både i senatet og i kunsten. Peregrini (provinsbefolkningen) ble mer og mer likestilt med romerne, i alle fall formelt sett. Alle frie undersåtter, inkludert gallere, ble romerske borgere i 212 e.Kr., under Caracalla. Dette kan sees som kulminasjonen av likestillingspolitikken, men vi må huske at borgerretten på denne tiden ikke lenger var forbundet med privilegier. Tvert om mistet faktisk de mest fremstående i provinsene sine spesialrettigheter — som de tidligere hadde hatt nettopp i kraft av å være romerske borgere — ved denne manøveren.

På tross av den formelle likestillingen var fortsatt noen likere enn andre. Men som tiden gikk, var det flere og flere som kunne si «vi» når det var tale om imperiet og romerne. Denne inkluderende holdningen har av Giuseppe Torresin blitt omtalt som «imperiets økumenisme».³

Romernes tillokkende laster

Som provinsboer ble man naturlig nok påvirket av romersk smak og romerske skikker. Romaniseringen kunne ellers være et tilfeldig biprodukt av kontakt med romerske områder. Den kunne skje gjennom handel, og ved rekruttering av leiesoldater. Eller romaniseringen kunne være en tilsiktet strategi fra romernes side. Tacitus skriver dette om sin svigerfar Agricola i Britannia:

For å venne disse spredte og uvitende og derfor desto mer krigslystne folk til fredens velsignelser oppmuntret Agricola dem privat og hjalp dem offentlig til å bygge templer og torv og vakre våningshus. Han roste de villige og irectesatte

¹ Tac. Ann. 11,23-25

² Loc.cit.

³ Torresin 1993, 180

de sendrektige, og på den måten ble den tidligere følelse av tvang avløst av kappelyst om å vinne hans anerkjennelse. Han sørget også for at høvdingenes sønner fikk undervisning i filosofi og litteratur, og personlig satte han britenes medfødte begavelse over gallerne flid, for etter at britene først hadde stilt seg avvisende til romernes språk, ble de nu ivrige etter å tilegne seg romersk veltalenhet. Til og med vår klededrakt ble moderne blant dem, og følgelig så man mange i toga. Litt etter litt lot de seg imidlertid også lokke av våre laster, av smaken for søyleganger og bad og raffinerte fester. Uerfarne som de var, kalte de dette sivilisasjon, enda det i virkeligheten var et vidnesbyrd om deres trelldom.¹

Enkelte av britene adopterte altså togaen, symbolet fremfor noe på en fri romer. De trodde at de ble kultiverte, mens de ifølge Tacitus ble underlagt slavekår og fratatt sin naturlige styrke. Sivilisasjonen og freden hadde både fordeler og ulemper, og britene fikk smake begge. Undertrykkelsen var hard, og romaniseringen skjedde ikke over natten. Som Tacitus lar kaledonerhøvdingen Calgacus si:

Dere tror da vel ikke at gallere, germanere og (det er skam å si det) også mange briter som ofrer sitt blod for dette fremmede tyranni, virkelig føler seg knyttet til det i lojalitet og hengivenhet?²

Det var en vanlig oppfatning hos romerske forfattere at romanisering, som var synonymt med sivilisasjon, førte til mindre tapperhet og stridslyst hos de tidligere barbarene. Ett tidligere eksempel er germanerekskursen hos Cæsar, som viser at gallerne hadde sunket i tapperhet og ikke lenger kunne måle seg med germanerne, fordi de var blitt påvirket av kulturspredningen. At barbarene tapte noe av sin *virtus* var selvfølgelig fint for romerne når man betraktet barbarene som fiender, men respekten for de fryktinngydende villmennene forsvant også samtidig.

Germanerne: Fremdeles ville

Folkene som var undertvunget var ikke lenger «de andre». Derfor skjedde det forandringer i beskrivelsen av gallerne, både i litteraturen og billedkunsten. Germanerne, derimot, ble ikke assimilert slik som gallerne ble. Dette på tross av at det eksisterte kontakt, at romerne tvangsflyttet germanske stammer, at lyd konger ble innsatt av romerne, og at romerne brukte germanske leiesoldater. Både den faktiske situasjonen og romernes kjennskap til germanerne var derved en annen.

I år 5 f.Kr. gjennomførte Tiberius, keiser Augustus' stesønn og arving, en flåteekspedisjon til det nordlige osean. På to bronsesøyler utenfor sitt mausoleum skriver Augustus:

¹ Tac. Agr. XXI 2

² Tac. Agr. XXXII

Min flåte seilte over oseanet fra Rhinens munning mot øst til helt til kimbrenes grenser, hvor ingen romer før den tid hadde vært verken over land eller hav. Og kimbrier og charyder og semnoner og andre av germanernes folk fra dette området søkte gjennom utsendinger mitt og romerfolkets vennskap.¹

Fig. 37: Tiberius' flåteekspedisjon ankommer det nåværende Danmark.

Augustus sier også på sitt gravmæle at han har «pasifisert Gallias og Spanias provinser, Germania, og de områder oseanet omslutter fra Gades til Elbens munning.» «Pasifisering» må for Germanias del bety at han sikret grensen, og truet germanerne til fred. Etter at Gallia var okkupert, hadde romerne stasjonert soldater ved Rhinen, for å slå ned lokale opprør og beskytte riket mot germanerne.

For fremstøtene mot selve Germania var ikke særlig vellykkede. I år 9 e.Kr. endte romernes okkupasjonsforsøk med det såkalte Varusslaget i Saltus Teutoburgiensis. Rhinarmeen ble slått av den germanske offiseren Arminius,² som også erobret alle de romerske kastellene på høyre side av Rhinen. Hærføreren Publius Varus fikk i ettertid skylden for fiaskoen, men i virkeligheten var det hele Augustus' Germaniastrategi som slo feil. Etter Varusslaget ble det ikke gjort noen seriøse forsøk på å utvide imperiet til Elben, slik som planen var tidligere. Romerne trakk seg tilbake bak Rhinen og Donau, og der holdt de seg stort sett siden. De krigene som siden ble ført mot germanerne ble ifølge Tacitus ført mer for å vaske bort skammen over tapet i Teutoburgerskogen enn for ekspansjon eller materiell vinning.

I år 15 e.Kr. ledet Germanicus et felttog inn i Germania³, og to provinser kalt Øvre og Nedre Germania ble etablert på venstre Rhinbredd på denne tiden. Grunnen til at de ble kalt dette var kanskje en tilsiktet propagandaeffekt, eller det kan være en språklig levning fra felttogene som falt i fisk med Varusslaget. Det som skjedde var at militærgrensen ble skilt ut fra resten av Gallia. Kolonien Køl'n (Colonia Agrippinensis, etablert 51 e.Kr.) ble siden et brohode inn i Germania. Under Domitian, som var keiser 81-96 e.Kr., bygget man de 506 kilometer lange såkalte «limes». De bandt sammen de øverste delene — «hjørnet» — av Rhinen og Donau, og kom dermed til å omfatte de sydlige delene av Germania (Agri Decumates).⁴ Domitian førte også noen mislykkede kriger mot germanere og dakere. All denne krigføringen gjorde sitt til at germanerne lærte noen knep av romerne: «I langvarige kriger mot oss hadde de vendt seg til å følge fanene, sikre seg ved reserver og adlyde feltherrens ordre,» skriver Tacitus.⁵

¹ Innskriften fra Augustus' mausoleum kjennes i dag fra en kopi satt opp på Caesartemplet i Ancyra (Ankara i Tyrkia). Teksten har jeg hentet fra C. Deleurans *Illustreret Danmarkshistorie*, 1991, og oversatt til norsk.

² Leiesoldater fra Germania var nemlig vanlig i Rhin- og Donauhærene. Også i Britannia var det germanske leiesoldater.

³ Jamfør Thusnelda og resten av familien til Arminius, kap. 2.

⁴ I det 3. århundre løsrev Gallia seg (med egen keiser) fra Romerriket i 17 år. I denne perioden var derfor ikke grensen ved Limes så viktig.

⁵ Tac. Ann. 2,45

Strabon opplyser at romerne har tvangsflyttet germanere til Gallia¹, og vi vet at Augustus flyttet en del svebere fra høyre til venstre Rhinbredd. Romerne støttet også germanske stammer i rivaliseringen mot hverandre.² Vi kjenner eksempler på germanske lyd konger, for eksempel Marbod som er satt inn som konge over markomannerne i Böhmen etter at han har vært i Roma.³ Det var en gammel og hevdvunnen tradisjon, skriver Tacitus, at romerne brukte «selv konger som redskaper for trellbinding».⁴

Sikkert er det at de tidligere «barbarfolkene» fikk endret sin levemåte gjennom kontakten med romerne. Ikke minst gjaldt dette de av dem som var leiesoldater hos romerne. Eller, for provinsboernes del, deltakere i *auxilia*, hjelpetropper, som besto av provinsboere som ennå ikke var blitt borgere. De tjenestegjorde hos romerne i 25 år, og fikk deretter arvelig borgerrett.⁵

Barbarene forandret seg, og romernes tilgang på faktiske opplysninger om dem forandret seg også. Da Gallia var blitt erobret og konsolidert, var ikke gallerne lengre barbarer. Dette både fordi man hadde mer kontakt med dem, og derfor ikke kunne spinne myter på samme måten, og fordi barbarene faktisk hadde endret seg. Men det mentalhygieniske behovet for barbarer var der fremdeles.

Gallernes forfedre var barbarer, og fordommene var innbitte i hundrevis av år. Men germanerne hadde fra Cæsars tid begynt å overta rollen som de fremste barbarene. Cæsar skildrer germanere og helvetiere mye på samme måte som Livius skildrer keltere, nemlig som anarkistiske kriger-nomader. Livius skrev i en eldre tradisjon, selv om han skrev litt *etter* Cæsar, og delvis også brukte Cæsar som kilde. Cæsar måtte gjøre en del endringer i bildet av taktiske hensyn, og med ham starter en ny trend. Trekk som før var blitt tillagt kelterne, legges i den nye tradisjonen til germanerne.

Cæsar var altså den som begynte å endre bildet av gallerne, og som startet forskyvningen av skremmebildet som «Nordens barbarer» fra keltere til germanere. Man gikk fra *metus Gallicus* til *metus Germanicus*: Germanerne overtok den rollen som kelterne hadde spilt i århundrer. Hos Tacitus, 150 år senere, møter vi også germanerne som «de ville», men med en ganske annerledes positiv innstilling.⁶

Hvilke egenskaper barbarene blir tillagt kan endre seg. Samtidig kan *samme* egenskap endres fra positiv til negativ (eller omvendt) i oppfatningen til skribentene. For eksempel var begrepet «villhet» gjerne brukt i en positiv betydning i den greske

¹ Geo. 7,1,3

² Tac. Ann. 2,44

³ Strabon Geo. 7,1,3

⁴ Tac. Agr. 14

⁵ I løpet av det 2. århundre e.Kr. smeltet *auxilia* og legioner sammen.

⁶ Se Kremer 1994, 33

tradisjonen. Det hang gjerne sammen med idealisering av naturfolk. Livius bruker derimot ordet i svært negativ mening, men hos Tacitus blir bruken igjen mer positiv.

Ellers omfatter egenskapenes vandring også de fysiske trekk. De samme trekkene — fysisk styrke, enorm størrelse, rødblondt hår og blå øyne — som vi hos Livius finner hos gallerne, ser vi hos Vitruvius om nordlige folk generelt, og hos Tacitus om germanerne.

Går trenden i en bestemt retning?

Dersom det finnes en trend i utviklingen av galler- og germanerbildet, går den fra «hard» til «myk» primitivisme, eller omvendt? Myk og hard primitivisme er begreper som er hentet fra idéhistorien. Hard primitivisme betegner et nøkternt eller negativt syn på «de primitive», et syn som skal stamme fra førstehånds kontakt, mens myk primitivisme betyr at man er idealiserende. Dette betinger avstand, i tid eller rom, kulturelt og idémessig, til de folkeslagene som beskrives.

Ifølge Piggott, som skriver om synet på *druidentene* hos antikke forfattere, går utviklingen fra en poseidoniansk (hard) til aleksandrinsk (myk) tradisjon.¹ Tønnes Bekker-Nielsen presenterer i «De få og de mange» en annen rekkefølge, som dog gjelder barbarer mer generelt: Barbarer som er langt vekk, er lette å idealisere. Med nærmere kontakt oppstår det gjerne misunnelse, frykt og fremmedhat, som igjen svekkes når man virkelig kommer i nær berøring. Slik mener han det gikk i forholdet mellom romere og keltere.² Men Piggott og Bekker-Nielsen ser ut til å være enige om at den «harde» primitivismen bygger på førstehåndskjennskap til barbarene.

Kelterbildet var negativt under den romerske republikken, men da gallerne ble slått og underlagt Roma, endret bildet seg. Det gikk fra reell skrekk til et skremmebilde som kunne brukes instrumentelt. Germanerne «fantet» først ikke, men da de kom inn i romernes bevissthet, kom de etter hvert til å overta kelternes rolle som «utopisk» folk. De ble dog mer idealisert enn det kelterne noen gang ser ut til å ha vært.

Da skrekken for kelterne forsvant ved assimileringen, forsvant også mulighetene til fri fantasi omkring dem. Kanskje kan da *mindre* kjennskap til andre barbarer, fordi barbarene igjen er blitt fjerne, utgjøre grunnlaget for en senere, idealiserende tradisjon? Slik ble den aleksandrinske tradisjonens druider «en variasjon av gullaldermyten og fortellingene om de fjerne hyperboreere».³

Det er mange faste tema i barbarbildet, og samtidig så mange varierende motiver bak beskrivelsene. Dette gjør det vanskelig å se en bestemt trend i utviklingen. Men dersom det finnes en trend, går den muligens slik: fra reell frykt for barbarene, til politisk

¹ Egentlig er dette Nora Chadwicks inndeling. Se Piggott 1968, 77

² Bekker-Nielsen 1989, 21

³ Bekker-Nielsen 1989, 22

instrumentalisering av barbarbildet, via «hverdagsliggjøring» på grunn av integrasjon, videre til idealisering. Overgangen til idealisering kan skje på to måter, når de opprinnelige barbarene fjerner seg fra barbarrollen: For det første ved at de «tapte» barbarene (forfedrene til de assimilerte barbarene) blir så fjerne i tid og erindring at man kan begynne å idealisere dem, eller for det andre ved at man finner et nytt folk å idealisere.

For én ting er å se på eventuelle trender for fremstillingen av bestemte folk og folkegrupper — for eksempel fra «barbar» til «sivilisert» — en annen ting er utviklingen av selve *barbarbildet*. Som vi har sett, finnes det enkelte faste «barbaregenskaper» som er deler av dette bildet. Behovet for å opprettholde et slikt bilde forsvinner nemlig ikke, selv om et barbarfolk eller flere skulle finne på å tre ut av sine roller.

Forskjellige folk kan altså tillegges fastsatte roller som «barbarer». Dette utelukker selvfølgelig ikke at beskrivelser kan ha en viss rot i virkeligheten. Men i de situasjonene der beskrivelsen av barbarene først og fremst skal brukes til å vise skillet mellom «oss» og «dem» (positivt eller negativt), kan den ha mer eller mindre det samme innholdet selv om det skifter hvem som hører hjemme i beskrivelsen. Siden germanerne forble mer eksotiske, kunne de lettere tillegges trekk som man ikke trengte verifisere. Dette gjelder både negative og positive trekk: Germanerne var «a kind of bogeymen»¹, eller de var edle ville.

I tråd med den antikke forkjærligheten for å generalisere og fastsette mønstre, og da helst i form av sykluser, har jeg laget en figur (fig. 38) for å illustrere en mulig utvikling av barbarbildet. Jeg har kombinert utviklingssekvensen som Bekker-Nielsen setter opp — idealisering-frykt/hat-hverdagslighet — med begrepet om politisk instrumentalisering, som er hentet fra Kremer. Dermed blir den utviklingen Piggott beskriver, fra de fremmede (i det tilfellet han tar for seg: druidene) som «barbariske» til de fremmede som «edle», også inkorporert.

Fig. 0: Fire ulike måter å forholde seg til barbarene på. Figuren beskriver en mulig, men ikke nødvendig, utvikling av barbarbildet. Pilene står for rekkefølge i tid, ikke som bindeledd mellom årsak og virkning. Ved krigersk kontakt med «barbariske» stammer vil en eventuell tidligere idealisering gå over i reell frykt. Ved enda nærere kjennskap, eventuelt når barbarene er beseiret, kan frykten gå over. Men den hentes fram igjen til pragmatisk politisk bruk. Hvis (de tidligere) barbarene blir hverdagslige elementer i samfunnet, må man finne andre grupper å idealisere (eller å skremme med). Dette kan være folkeslag som er langt borte i tid eller i sted.

Dette tidsforløpet er ikke uavvendelig, men det ser ut til at det er slik utviklingen ofte går. Imidlertid starter ikke utviklingen nødvendigvis med "idealisering», og vi ser også at man «hopper over» stadier, eller går bakover. Det er for eksempel godt mulig å gå fra

¹ Gardner 1983, 181

hverdagslig omgang med «eks-barbarer», tilbake til en tilstand av frykt, eller i det minste politisk instrumentalisering av den gamle frykten. Dette har vi sett flere eksempler på i kapittel 5.

Romernes forandring

«Romerne» som kollektiv kom til å omfatte flere og flere barbarer, på grunn av den utvidede borgerretten. Begrepet «romer» var mer pragmatisk og kulturelt enn rasemessig betinget. Enkelte hevder at det ikke engang dreier seg om kultur: «Det at være romer er egentlig ikke noget bestemt anderledes. Det drejer sig om jura, ikke om at tilhøre en bestemt 'stat' eller bestemt nasjon.»¹ Men også om man oppfatter «romerskheten» som etnisk kategori, er ikke romaniseringen av barbarer nødvendigvis noe problem. Det viktigste kriterium for å være en etnisk gruppe er jo at man oppfattes slik av seg selv og andre.²

I tillegg til at noen fikk borgerrett, kom stadig flere utlendinger i romersk tjeneste. Den kjente Hadrians mur ble for eksempel patruljert av hjelpetropper (auxilia), som besto av provinsboere uten borgerrett, og som også inkluderte briter. Men selv hos de «ekte» romerne skjedde det endringer. Republikkens siste tid var preget av anarki, omveltninger og plyndringsmentalitet i forhold til okkuperte områder. Vi kan regne med at denne mentaliteten også gjorde sitt til å dreie beskrivelsen av barbarer i en negativ retning, for å rettferdiggjøre dominans og plyndring. Først i Augustus' tid endret denne mentaliteten seg. Men i det 1. århundre f. Kr. blåste det samtidig nye humanitære vinder påvirket av gresk kultur. Cicero var en representant for denne retningen, men dette avspeiler seg ikke alltid i denne pragmatikerens ordbruk om «barbarene».

På Augustus' tid var riket svært heterogent. Senere ble uniformiteten større både med hensyn til språk, kultur og administrasjon. Ørsted beskriver i Imperium Romanum en (litt for) hyggelig symbiose mellom romere og de okkuperte.

Senere tiders forskere har kaldt denne proses for «romanisering», men det er egentlig et misvisende begreb. Mere generelt har man også talt om «akkulturasjon», og det dekker bedre. For det er ikke kun romerne, som påvirker «de andre». Det er i like så høy grad «de andre», som påvirker romerne. Romerne keltiseres, germaniseres eller afrikaniseres, alt efter, hvor de befinner sig. De bliver Isis-dyrkere eller ofrer til de affaniske matroner ved Rhinen. De taler græsk eller måske illyrisk. Kort sagt: langsomt opphæves det, vi kalder modsætninger, og en ny kultur vokser frem.³

¹ Ørsted 1993, 201

² Men individuelt skifte av etnisk tilhørighet (for eksempel germanske leiesoldater som får romersk borgerskap) kan skje selv om gruppene som sådan fremdeles står i kontrast til hverandre.

³ Ørsted 1993, 199

Denne beskrivelsen kan nok synes vel idyllisk. Det er mange ting som viser at assimilasjonen av barbarer inn i «romerskheten» var større enn andre veien.¹ For eksempel avspeilte latin som dominerende språk, navneskikken etc. de politiske realitetene. Påvirkning begge veier behøver jo ikke bety at det er like mye hver vei. Og reduserte kulturforskjeller gjør ikke *nødvendigvis* at etnisk identitet og etniske grenser blir mindre relevante. Romerriket kan kanskje kalles et poly-etnisk system: Integret på markedsplassen og i en stat dominert av én av gruppene, men med stort rom for kulturelle forskjeller og ulikheter innen privatlivet.²

Men romerne endret seg altså, og deres bilder av de enkelte folkeslag endret seg. Likevel var behovet for barbarer der fremdeles. Grunnene til dette skal vi se nærmere på i kapittel 7.

¹ Endring av etnisitet er et emne man kunne gjøre mye utav i forhold til Romerriket. Diskusjonen om romanisering, assimilering, akkulturasjon etc. handler om hvordan etniske grupper tilpasser seg hverandre. Men før vi kommer så langt må vi vite hva som karakteriserer de etniske gruppene, og hvordan de er blitt definert nettopp som slike grupper.

² Se Barth 1969

Kapittel 7: TROLLSPEILET

Et trolspeil er et speil som fordreier bildet. Myter, inkludert myter og forestillinger om fremmede folkeslag, er slike magiske speil. Men det speilbildet viser, er først og fremst egenskapene til den som ser i speilet.

Sammenhengen mellom myte, religion og moralnormer er åpenbar. Men myter er ikke bare fortellinger om guder og helter. Viktige myter i vår tid er Historien og Vitenskapen.¹ Slik var det også i romertiden. Spesielt historieskrivningen skulle, som myter alltid skal, fremskaffe gode eksempler. Eksempelene kunne være til etterfølgelse, eller til skrekk og advarsel.² Historieskrivning og etnografi, som annen litteratur, speiler samfunnet den oppstår i, påvirker det samme samfunnet, og prøver å utøve sosial kontroll.³

Sivilisasjonens janusansikt

The question 'What is universal in human culture or experience or physical make-up, and what is more localized or personal?' is probably at the heart of both the sciences and the humanities.⁴

Det er alltid vanskelig å påstå at noe menneskelig er universelt. Men i den grad det finnes *noe* universelt mønster, har vi ett i konstruksjonen av fremmedebilder! Alle mennesker som føler at de hører til en sosial gruppe (*in-group*, som det heter på antropologspråket) vil stille denne i motsetning til en *out-group*, «de andre». Man definerer seg selv i forhold til de andre, med andre ord konstrueres en autostereotypi i motsetning til en heterostereotypi. Behovet for *barbaren* eksisterer i vårt samfunn, og det eksisterte i antikken. Kontrasten er relativ — *sivilisasjon* versus *noe annet* — men konstanten er alltid «sivilisasjon». Barbaren er per definisjon det motsatte av sivilisasjonen.

Hos Herodot møter vi for første gang begrepsparet *hellenere* — *barbarer*. Dette forutsetter at hellenerne hadde begynt å se på seg selv som en gruppe i motsetning til andre. Det bipolare begrepsparet er assymetrisk, fordi barbarene bare er negativt definert som «ikke-hellenere». «Standardbarbarene» var likevel perserne. Ifølge både Aristoteles og Platon var barbarene *physei polémoi*, naturlige fiender. Som sagt var nok denne oppfattelsen sterkere i det greske samfunnet enn i det romerske.

¹ Jeg bruker ordet «myte» i en funksjonell sosialantropologisk betydning, en tro, overbevisning eller »sann» fortelling (som kan tolkes bokstavelig eller som symboler) som gir rettesnor for handling, ikke i betydningen en falsk tro.

² Antropologisk sagt: «Patterns of misconduct». Berndt 1973, 101

³ Milton Albrecht, referert i Berndt 1973, 104

⁴ Berndt 1973, 11

Myter blir viktigere i tider med stor sosial forandring. Barbaren som en kontrast til de romerske dyder og idealer som man ønsket å holde fast på, var alltid en del av den romerske «mytologien» i utvidet forstand. Men kontrasten ble naturlig nok ekstra viktig når man så disse dydene som truet. Likevel har barbarene ikke bare blitt sett på med ublide øyne. Vi har også en positiv utgave av barbaren, nemlig *den edle ville*.¹

(Fig. 39: Dekadent romer)

Hvordan konstrueres bilder av fremmede? Hvilke behov skal slike bilder dekke? Hvilke mekanismer virker inn? Myter oppstår, ifølge Claude Lévi-Strauss, i spenningen mellom to uforenlige ytterpunkter. Han legger vekt på «the essential *intellectual* similarity of mankind»² fordi alle mennesker benytter denne mekanismen for å forholde seg til livets motsetninger. Slike ytterpunkter er godt/ondt, død/liv, hellig/verdslig, etc. Mytene forholder seg til disse ekstremene, og setter opp alternative handlingsmønstre, gode eller dårlige eksempler.

I dialektikken mellom kjent/ukjent, hjemme/ute skapes et mentalhygienisk behov for *barbarene*, for positive eller negative kontraster til eget samfunn. Beskrivelsene av barbarer, deres skikker og gjerninger, er del av *mytekomplekset* med sine mange «bør»- og «bør ikke». Barbarenes verden blir en *mundus inversus*, en omvendt verden, i forhold til eget miljø.

I den romerske mytologien er det guden Janus som representerer begrepsparet ute/inne. Han er guden for dører og porter, guden for begynnelsen på noe nytt, og guden med de to ansikter: Ett som skuer innover og ett som skuer utover. For oss kan Janus' doble ansikt, i tillegg til å symbolisere Den Guddommelige Portvakt, også representere de to måtene å se sin egen sivilisasjon på: den optimistiske og den pessimistiske.

Devota morti pectora liberæ: Barbarene som forbilledlig motsetning til romerne

Når barbarene fungerer som redskaper til å beskrive forfatterens eget samfunn, enten som et forbilde eller som motsetning, har ikke det andre samfunnet i og for seg særlig interesse. Det fungerer heller som et standardisert «tilbakelagt stadium» som man kan forholde seg positivt eller negativt til. Et positivt syn på «barbarer» henger da gjerne sammen med et negativt syn på utviklingen, slik man ser den i sitt eget samfunn. Det er dette Stuart Piggott kaller «soft primitivism». Barbarene lever i en slags gullalder, som er tapt for romerne og deres likemenn. Når barbarene snakker latin og studerer retorikk, og er fullstendig integrerte og underdanige, er de også for lengst gått ut av denne «idylliske» (i hvert fall

¹ På engelsk/fransk: Noble savage. I nyere «utviklingsteorier» har Savage-Barbaric-Civilized blitt satt opp som tre forskjellige trinn. Jeg finner imidlertid ikke noe grunnlag for så skille mellom «ville» og «barbarer» i den romerske oppfattelsen.

² Berndt 1973, 94

naturlige) tilstanden. Men før det er kommet så langt, er de eksempler på hva romerne har mistet.

Gjennom å idealisere livsstilen hos en bestemt gruppe av «ville» mennesker — som gjerne ble gjort enda mer primitive enn de var — kunne forfattere indirekte kritisere forhold i Roma. De dydene som romerne hadde mistet på veien mot det nåværende samfunnet, gjennom luksus og pengejag, kunne en finne igjen hos de primitive folkene. Nordboerne ble regnet som hardføre og naturlige, og passet godt som kontrast til romernes påståtte veikhet og dekadanse. Et mye brukt eksempel på dette er Tacitus' *Germania*. Tacitus' beskrivelse skiller seg fra tidligere barbarskildringer ved å være mer positiv. Det synes ikke å være tvil om at Tacitus bruker barbarerne, i dette tilfellet germanerne, som en kritikk mot det han oppfatter som romernes forfall. Men dette er ikke det eneste formålet med skildringen, og han gjør det ikke konsekvent.

Kritiske synspunkt er sjelden så direkte formulert fra forfatterens side som vi så den hos Salvian. Kritikken mot eget samfunn, den bestående orden og verdinormer er ikke alltid uttalt, og den er heller ikke nødvendigvis rettet mot imperiet som system. Kritikk mot konkrete feil, eller bestemte keisere, er ikke per definisjon sivilisasjonskritikk. Kanskje støtter forfatteren systemet som sådan, men har innvendinger mot den enkelte keiser eller «tidens tilstand».

Like sjelden som kritikken mot imperiet er direkte, er barbarenes rolle som forbilde for romerne utvetydig. Forfatteren sier det ikke på den måten. Likevel er det ofte denne funksjonen de idealiserende fremstillingene av barbarer har. Direkte kritikk kan legges i barbarenes munn, i de såkalte «noble savage speeches». Bemerk for eksempel den talen som Tacitus legger i munnen på kaledonerhøvdingen Calgacus:

Efter at disse menneskene har røvet hele verden og lagt alt øde, har de ikke flere land å herje, og derfor gjennomsøker de nu også havet for å finne mer. Dersom motstanderen er rik, er de griske, og dersom han er fattig, søker de ære. Hverken Østen eller Vesten har stilt dem tilfreds, og de er de eneste av alle mennesker som begjærer både rike og fattige områder med samme lidenskap. Å røve, massakre og plyndre — det kaller de å herske, og når de lager en ødemark, kaller de det falskelig å skape fred.¹

Barbarenes rolle som forbilde eller skremmebilde må ikke sees som et spørsmål om enten/eller, men som ytterpunkter på en skala. Mange forfattere og diktere har også innslag av idealisering eller beundring, selv om de stort sett er tilfreds med Romerriket og tingenes tilstand. For eksempel Augustus' hoffdiker Horats, som rørt skrev om alpefolkene som ble slått av Augustus, at de hadde «hjerter viet til en fri død».²

¹ Tac. *Agr.* XXX

² «Devota morti pectora liberæ»: Horats, *Carm.* IV 14, 18.

Barbarene som det romerne kunne være glade for at de ikke var

Krigen er det viktigste her i livet, og dermed også det området som blir mest omtalt når det gjelder barbarer. Både her og på et annet viktig felt, nemlig seksuallivet, finner vi i romersk litteratur både nostalgiske blikk på de nordlige barbarene som ennå ikke har forfalt, og grøsninger ved tanken på at noen kan være så skrekkelige. Når sexlivet er kyskt og ekteskapelig trofasthet blir poengtert (som i Tacitus' *Germania*), er det som kritikk mot sedløysa i Roma. Når barbarene har åpenlys sex og felles koner, er det for å minne romerne om hvordan man *ikke* skal oppføre seg! Som et eksempel har vi Cæsars beskrivelse av britene i Gallerkrigenes femte bok.¹

Barbarenes grusomhet og villhet er også eksempler på hvordan man ikke skal være.² Et skremmende barbarbilde har sammenheng med det Berndt kaller «the bad-example aspects of myth-etc». Et slikt bilde kunne brukes til en positiv konstruksjon av et «vi» i motsetning til et foraktelig eller skrekkelig «dem». Denne «harde primitivismen», som Piggott kaller det, er tydelig hos Livius. (I moderne antropologi kalles det etnosentrisme.) Livius kan i sannhet sies å bruke *kelterne* som en *åndelig-moralsk antitese* til de romerske dyder og verdier.³ Hos Livius er kelterne barbarene *par excellence*, eller prototypen på barbarer.

Alle disse negative egenskapene som Livius tillegger barbarene, har sine positive motstykker hos romerne: Barbarenes *impetus* står i kontrast til romernes *patientia*. Mens barbarer ble oppildnet av *ira*, holdt romerne fast på sitt *consilium* og *disciplina*. Og mens barbarenes troløshet, *perfidia*, gjorde at man aldri kunne stole på dem, var en god romer preget av *fides*. Barbarenes *ferocia/feritas* kunne ha sitt motstykke i enten *virtus* eller *moderatio*, etter som det passer med situasjonen.

Hos Cæsar er det først og fremst *mobilitas* og *levitas*, ustadighet og «letthet» som fremheves. Disse egenskapene kontrasteres til det romerske alvor, *gravitas*. Det gjør også *ostentatio* (skryt, brauting) og *superbia* (overmot). I tillegg kommer den vanlige motsetningen mellom barbarisk *ira* og romersk *consilium*, samt barbarenes *crudelitas* i motsetning til Cæsars egen påståtte *clementia*.⁴

¹ BG V 14,4-5

² Men også en advarsel til romerne om at barbarene kan komme og ta dem hvis de ikke skjerper seg.

³ Livius regnes vanligvis som en romersk «patriot». En annen mulig forklaring på at han skriver så mye om de romerske dydene, er at det for det meste er hans beretning om den romerske *oppgangstiden* som er bevart.

⁴ Mildheten må nok dessverre sies å ha vært ganske teoretisk fra Cæsars side. I praksis viste han liten *clementia* både overfor beseirede stammer som han hogget hendene av eller solgte som slaver, og den beseirede Vercingetorix, som ble ydmyket og henrettet i Roma.

Barbarene var en negasjon av den romerske kulturen.¹ De langhårede (*comati*) og buksekledde (*bracati*) nordboerne sto i kontrast til de kortklippede, togakledde romerne.² Disse ytre kjennetegnene var nok spesielle for nordboerne, men i essens er barbarene som sådanne representanter for et tilbakelagt stadium for romerne. Dette gjelder uansett positivt eller negativt syn på dette stadiet, naturtilstanden. Romerne har ved å forlate barbarstadiet (altså et tidligere stadium i utviklingen) enten tapt sin uskyld og tilfredshet, eller oppnådd sivilisasjon.

Tilfredshet eller misnøye med eget samfunn

...the dialogue between 'civilization' and 'barbarians' is a continuing process, one that is relevant to all human societies - because ultimately it is concerned with the problem of social order, social cohesion, and social integrity...³

Barbarene setter sivilisasjonen i relieff. Personlig eller sosial utilfredshet med tingenes tilstand fører til en større søken etter primitive samfunn som forbilde. Kultur- eller utviklingspessimisme fører gjerne til et mer positivt syn på «barbarstadiet», altså til myk primitivisme. På den annen siden vil kultur- og utviklingsoptimisme, og tro på sin (fremadskredne og kultiverte) samtids *ethos*, føre til en hardere primitivisme. Man kan si at den harde primitivismen setter pris på eget samfunn som det er. På den annen side ser representantene for den myke primitivismen feil ved eget samfunn, og gjerne ønske seg tilbake til «det gode, gamle». De bruker de primitive som et forbilde, og som et utgangspunkt for sin kritikk.

Selvfølgelig er det fullt mulig å ikke like *verken* tingenes tilstand og regjeringssituasjonen i Roma, *eller* barbarer. Dio Cassius' beskrivelse av keiser Caracalla er et eksempel på dette, selv om det er keiseren som kommer dårligst fra det. Han har nemlig samlet i én person både Gallias, Afrikas og Syrias dårlige egenskaper!⁴ Men hos andre forfattere ser vi klarere påvirkningen på barbarbildet av synet på egen tid og samfunn. Derfor er kelterne ville og skrekkelige hos Livius, mens slike usiviliserte folk er *idealisert* hos kulturpessimister, som germanerne er hos Tacitus.

I kulturoptimismens eller hard-primitivismens ånd er barbarenes hovedtrekk ubeherskethet, raseri og villskap. Også andre enn de nordlige barbarene blir beskrevet slik, selvfølgelig. Men når dette blir brukt om *romere*, er det kun om ens verste fiender, og folk

¹ En romer ville, som nevnt i kapittel 4, ikke selv ha brukt uttrykket «romersk kultur», men bare «kultur». Som alle i den hellenistiske kulturkretsen oppfattet de bare «kultur» i entall - det fantes ikke andre, derfor trengte man ikke presisere.

² En toga er symbolet på en fri romer og etterhvert på Pax Romana. Buksene, derimot, er antikkens svar på bastskjørtet.

³ Berndt 1973, 184

⁴ Hannestad 1976, 256

som har oppført seg spesielt skrekkelig. Dette gjelder Ciceros omtale av stattholderen Verres: Verres er utenfor sivilisasjonen, han er et vilddyr og et ondskapsfullt beist. Også Catilina er et *monstrum*, i tillegg til at han er gal og styrt av sitt «tøylesløse og avsindige begjær».¹

Slik omtale av andre romere ser vi flest eksempler på i republikken, under taler i senatet. Ikke engang «de gale keiserne» får slik medfart av historikerne som Ciceros motstandere får i senatet. «Men om den romerska senaten var rik på monster og vilddjur, tycks den — av Ciceros vitnesbörd at döma — ha varit i det närmaste fylld av galningar och dårar,» skriver Ørjan Wikander.² At romere kunne tillegges barbariske trekk, har sammenheng med den tilsynelatende etiske og ikke etniske barbar-definisjonen som romerne hadde. Den som lar seg styre av sin dårlige natur, som Catilina eller Verres, er en barbar. Men likevel ble ordet «barbar» helst brukt om utlendinger.

Dog, som poengtert mange ganger, gis de faste barbaregenskapene forskjellig valør. Dette har jeg beskrevet i skjemaet nedenfor (fig. 40).

Oppfatningen av «de usiviliserte»	
Edle ville Forbilde	Barbarer Skremmebilde
Samme egenskap kan være positiv eller negativ	
Mot Frihetstrang Stolthet	Dumdristighet Opprørskhet Stahet
Romerne har ved å forlate barbarstadiet	
Tapt sin uskyld og lykke	Oppnådd sivilisasjon
Menneskenaturen er	
God	Dårlig
Utviklingen (kulturspredning) er	
Negativ	Positiv

Fig. 40: Kultur- og natursyn. Oppfatningen av de usiviliserte befinner seg på en skala fra «edle ville» til barbarer.

¹ *Catilina* 1,10

² Wikander 1991

Kapittel 8: KONKLUSJON

For any given society, the 'outsiders' on its regional and linguistic and cultural borders represent a potential threat, even if they offer other advantages - in trade, for instance, or as intermediaries in communication with more distant peoples, or simply as fighting partners or someone to 'identify against'. They are foreigners who don't speak the same language or observe the same customs and rules. But they are also sources of new ideas as well as goods.¹

Dette skriver Catherine H. Berndt og Ronald M. Berndt på generell basis i sin bok «The Barbarians». I denne gjennomgangen om romernes oppfatning av noen av sine «outsiders», nemlig keltere og germanere, har vi sett på barbarene som faremoment, som motstandere i kamp, som noen å «identifisere seg mot», og også som inspirasjon og middel til å kritisere det romerske samfunnet.

Vi har sett at det var stor konservatisme i overleveringene. Klima- eller miljøteoriene førte til treghet i oppfatningene av folkeslagenes bestemte egenskaper. Det samme gjorde behovet for «standardbarbarer» til retorisk bruk. På den ene side forutsatte idealet om «rettferdig krig» at motstanderne var temmelig fæle. På den annen side skulle de også være verdige motstandere, og måtte besitte egenskaper som mot, styrke og krigslyst.

Den typiske nordlige barbar er altså stor, sterk, grovbygd, blond og blåøyd. Han er aggressiv, bråsinnt og udisiplinert. Han elsker å herje, plyndre og krige, angriper med dyrisk villhet, men er lite utholdende i stillingskrig og beleiring. Barbarenes hushold er enkelt, de har ingen kultur, og de har en primitiv samfunnsorganisasjon. Dette er faste trekk som går igjen i greske og romerske beskrivelser over flere hundre år. Kulturspredningsmodellen, som sto sterkt hos romerne, åpnet imidlertid for utvikling også hos barbarene. Gjennom kontakt med romerne og sivilisasjonen kunne også de ville temmes.

I skriftlige kilder ser vi forskjellige holdninger til de nordlige barbarene: Frykt, politisk instrumentalisering, nordboerne som hverdagslige fenomener, og idealisering. Også de billedlige kildene reflekterer de politiske forholdene. Skriftlige og billedlige kilder er ofte ganske samsvarende. Niels Hannestad skriver om monumentene:

Iøvrigt kan det konstateres (...) at det utviklingsforløp de samsvarende illustrerer svarer ganske godt til det billede, de litterære kilder (i videste forstand) giver. Men selvfølgelig må det indrømmes, at monumenterne i endnu høyere grad enn de litterære kilder tegner historien set ud fra magthavernes synsvinkel.²

¹ C.H og R.M. Berndt, *The Barbarians*, 1973, 183

² Hannestad 1976, 10

³ Se Hannestad 1976, 286

Med en del unntak er de tidlige billedlige fremstillingene forholdsvis positive. I alle fall ser vi ikke noen demonisering av fiendene, ikke så lenge de fremstår som spesifikke folkeferd. På den annen side er barbarene heller ikke like *farlige* som i litteraturen. Den billedlige fremstillingen endrer seg til det negative senere i keisertiden, med de mer generelle barbarysymbolene. Heller ikke der er det umennesker som vises frem, men graden av undertrykking er sterkere. Det synes like fullt som om billedlige kilder fra den perioden vi her har omtalt gir et mindre truende inntrykk av barbarene enn det de skriftlige gjør, selv om vi ikke skal overdrive forskjellene. Grunnene til ulikhetene kan være mange.

For det første er mange av de skriftlige kildene vi her har brukt, *eldre* enn kunstverkene. Eventuelle forskjeller mellom billedlig og skriftlig fremstilling kan dermed være uttrykk for endringer gjennom tid. Men dette ser bare delvis ut til å stemme med de utviklingslinjene vi ser. Det må altså være andre forklaringer, som går på vesensforskjellen mellom kildetyperne.

For det andre fremstiller litteratur og avbildning barbarene i to forskjellige situasjoner, og mellom disse to situasjonene har barbarene gjennomgått en metamorfose. De litterære kildene presenterer oss for de *ville* barbarene, de som truer Romerriket og som de lesende — eller lyttende — borgerne må advares mot. De billedlige fremstillingene, derimot, viser gjerne barbarene *etter* at de er slått. Disse barbarene er gjerne fredeligere og mindre fryktinngydende enn de vi finner i mye av litteraturen. Grunnen kan være at de brukes som illustrasjoner på *Pax Romana* som er til det beste for alle, inkludert barbarfolkene selv.

For det tredje ligger det forskjeller i hvem fremstillingene var beregnet på. Litteraturen var ikke et massemedium som nå, men beregnet på høytlesning i små grupper. Billedkunsten var mer beregnet på massene, og og med at den var oppstilt på plasser der mange kunne betrakte den.³ Vi kan vanskelig vite hvem som hadde kunnskaper og dannelse nok til å «lese» billedkunsten, og i hvor stor grad makthaverne trengte å bry seg om massene. Men den propagandistiske virkningen har i alle fall ikke vært utilsiktet.

For det fjerde tegner monumenter, som Hannestad så riktig påpeker, i enda større grad enn skriftlige kilder historien ut fra makthavernes synsvinkel. Monumentene viser virkeligheten slik makten vil at den skal fremstå, mens litteraturen viser enkeltpersoners oppfattelse. Billedkunsten presenterer ikke et så bredt spekter av holdninger som litteraturen gjør. Litteraturen står for forfatterens regning, mens kunsten i større grad uttrykker statens offisielle synspunkter. Dermed avbildes barbarene i en mer underlegen og mindre skremmende posisjon enn de har i litteraturen. Det kan synes som om i kunsten gjennom tid går mot en mer negativ fremstilling av barbarene, men samtidig blir de også mindre farlige.

I litteraturen, men ikke i bildene, ser vi en tydelig sirkelbevegelse i beskrivelsene, fra idealisering til reell til frykt. Etter at den verste frykten har gitt seg, kommer gjerne en

periode der den vekkes tillive igjen gjennom politisk instrumentaliering. Når barbarene assimileres eller blir hverdagslige, får man et mer avslappet forhold til dem, og ender opp med å måtte skifte besetning i rollene som barbarer.

Enkelte forfattere, som Vitruvius og Seneca, tar ikke sterk stilling til barbarene i politisk henseende. De beskriver heller de nordlige barbarene som en fysisk og åndelig ekstremitet på den ene siden, og de sydlige barbarene på den andre siden. Slik kan de vise romernes begunstige situasjon i midten av verden. Til denne bruken er det ikke nødvendig med et sterkt skille *innen* barbargruppene, for eksempel mellom keltere og germanere. Dette skillet er viktigere for de som var politisk involverte i de nordlige områdene.

Romerne var selv barbarer da hellenerne tok ordet i bruk — så det var naturlig at de mente at sivilisasjonen kunne utbre seg. Men *metus Gallicus*, og siden *metus Germanicus*, hjemsøkte romerske sinn gjennom flere århundrer. Allerede Polybios så denne redselen som en irrasjonell sosial konstruksjon, ja, som en «psykose».¹ Likevel står det fast at *redselen* var en realitet. Det vi har å gjøre med, er et bilde av *standardbarbarer*, som kunne «flytte» fra folkeslag til folkeslag. Germanerne overtok etter hvert rollen som «de nordlige barbarene», som tradisjonelt var kelternes rolle. Da ble *de* standardbarbarene.

Barbarbildets tre funksjoner

På tross av konservatismen i barbarbildet, kunne de nordlige barbarene fungere på helt forskjellige måter i den romerske kunsten og litteraturen. Fremstillingen var preget av historiske og geografiske forhold, og de vonde minnene som romerne som kollektiv hadde om de nordlige barbarene. Den litterære tradisjonen med sine mange fastsatte emner bidro til å videreføre allerede etablerte sannheter. I tillegg kom forfatterens sosiale posisjon, ideologi, opportuniste og politiske instrumentaliserings av barbarbildet. Endringer i disse forholdene førte også til endringer i bildet av de nordlige barbarene. Det samme gjorde den økte kjennskapen til barbarene, og barbarenes faktiske forandring i forbindelse med romaniseringen.

Et avgjørende punkt for barbarfremstillingen var synet på historisk utvikling hos den enkelte forfatter. Hadde man et optimistisk eller pessimistisk syn på utvikling og kulturspredning? Vi kan skille mellom tre hovedtilnæringsmåter til Nordens barbarer i de kildene vi har behandlet. Disse tilnæringsmåtene korresponderer med synet på kulturspredning. Vi ser tydelig de tre aspektene av barbarbildet når vi analyserer forfatterens motiver for fremstillingen. Barbarene — standardbarbarene — kunne for det første være eksempler på en opprinnelig, positiv naturtilstand, ja, som et forbilde for romerne. De står for dyd, enkelthet og mot, og motsetning til romerske intriger,

¹ Polyb. II 35,2ff.

spyttslikking og generell dekadanse. Tacitus' beskrivelse av germanerne er det meste kjente eksemplet på denne tilnærmingen, som avspeiler en pessimistisk holdning til «kulturens» virkninger.

For andre var barbarene eksponenter for en opprinnelig naturtilstand som var negativ, og en antitese til romernes dyder. Et eksempel på denne fokuseringen på barbarenes dårlige egenskaper ser vi i Livius' fremstilling av kelterne. Dette aspektet, barbarene som antitese, går tilbake til et grunnleggende negativt syn på menneskenaturen. Dermed ser man positivt på kulturens spredning, som vil forbedre menneskene. Barbarene er mennesker som ikke er blitt kultiverte, og viser foruroligende sider ved menneskenes vesen — sider som også finnes i den sivilisertes egen natur, og som derfor blir særlig skremmende. Nettopp derfor blir det viktig å fremheve de edle trekkene ved sin egen sivilisasjon.

Og for det tredje kunne barbarene være et skremmebilde for å legitimere bestemte handlinger. Det negative og skrekkinngydende barbarbildet hadde følgelig også en mer pragmatisk funksjon enn å sette opp barbarene som en motsetning til de dydene som romerne burde dyrke. Ofte er det ikke vanskelig å se at forfatteren har hatt behov for en direkte skremselseffekt, for å legitimere visse handlinger. Ciceros pragmatiske bruk av fordommer mot kelterne i sin sakførerpraksis er et eksempel på barbarene som skremmebilde. Hos Cæsar, som skal forsvare sin aggressive ekspansjonspolitik, er druidene «characters of terror» som brukes for å skaffe støtte til Cæsars handlinger; det samme er germanerfaren og senere Vercingetorix' grusomhet. Barbarenes funksjoner som antitese til romerne og som skremmebilde kunne gli over i hverandre. Det er ingen motsetning mellom disse aspektene — barbarene som antitese til romerske dyder, og som skremmebilde for å legitimere bestemte romerske handlinger — tvert imot går de ofte hånd i hånd.

Var barbarene busemenn, edle ville, eller begge deler? Man kunne være ambivalent med hensyn til om naturtilstanden var positiv eller negativ. Slik kunne også aspektene «ideal» og «skremmebilde» være flettet inn i hverandre. Dette skjer fordi enkelte av barbarenes *positive* egenskaper nettopp gjorde dem egnet som skremmebilde. Slike egenskaper, som mot og styrke, gjorde i tillegg at de var en slags forbilder. Dette idealiserings-skremmebildet — her av germanerne — finner vi hos både Cæsar og Tacitus. Tacitus beskriver som nevnt de naturlig sterke og krigerske germanerne, rene og opprinnelige som de var, som en kritikk av romerne. Men samtidig skal han advare romerne mot faren som germanerne utgjør, og propagandere for Trajans germanerpolitikk. Cæsar vektlegger skremselsaspektet mest mulig, men denne effekten skyldes jo nettopp et positivt trekk ved barbarene, i dette tilfellet germanerne, nemlig deres villhet og styrke. Enkelte fremstående barbarer representerer denne dobbeltheten i én person, som Boudicca

(hos Tacitus) og Vercingetorix (hos Cæsar). I kunsten er det også en slik dobbelthet å spore. *Amasonen* er den mest idealiserte av barbarfigurene, men samtidig er hun den mest barbariske av alle barbarer. Dette forsterkes av amasonenes reversjon av de naturlige kjønnsrollene, som romerne så dem.

En barbar er en som står utenfor den sivilisasjonen en selv tilhører. Barbaren viser en andre sider ved menneskenaturen enn dem en selv er, eller vil være, i besittelse av. Slik blir barbaren et speil for en selv: Trollspeilet. De nordlige barbarene oppførte seg ikke alltid slik som romerne syntes det var naturlig å gjøre. Men samtidig, og det er det avgjørende, lå barbarenes styrke i deres naturtilstand. Synet på barbarer grunner nettopp i oppfatningen av forholdet mellom natur og kultur. Kulturen har nemlig et janusansikt: På den ene siden vakkert og kultiverende, på den andre siden råttent og degenert. Oppfattelsen av barbaren bunner i hvilket av kulturens to ansikter en er best i stand til å se.

KILDER OG LITTERATUR

Forkortelser

Ab urb. = *Ab urbe condita*

Agr. = *Agricola*

Ann. = *Annales*

BG = *De Bello Gallico*

CIL = *Corpus inscriptorum Latinarum*

De arch. = *De architectura*

Geo. = *Geographia*

Germ. = *Germania*

A. SKRIFTLIGE KILDER

Gaius Julius Caesar. 1964. *Gallerkrigene*. Oversatt av J.H. Rosback. Oslo.

Marcus Tullius Cicero: 1917. *Orationes: Pro Tullio. Pro Fonteio. Pro Sulla. Pro Archia. Pro Plancio. Pro Scauro.* (*Scriptorum classicorum Bibliotheca Oxoniensis*). Oversatt av A.C. Clark. Oxford.

Marcus Tullius Cicero: *Somnium Scipionis* (utdrag trykket i Lund 1993)

Titus Livius: *Ab urbe condita* (utdrag trykket i Lund 1993)

Seneca: *Om sinne* (utdrag trykket i Lund 1993)

Strabon: *Geografien* (utdrag trykket i Lund 1993)

Cornelius Tacitus .1968. *Germania* og *Agricola*. Oversatt av T. Widt. Oslo.

Cornelius Tacitus. 1988. *Annaler* . Oversatt av H. Mørland. Oslo.

Vitruvius: 1960. *The ten books on architecture*. Oversatt av M.H. Morgan. New York.

B. LITTERATUR

Balsdon, J.P.V.D. 1979. *Romans and aliens*. London.

Barth, F. (ed.). 1969. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Universitetsforlaget.

Bekker-Nielsen, T. et al. 1989. *De få og de mange*. Århus.

Berndt, C.H. og R.M. Berndt.1971. *The Barbarians*. London.

Due, O.S. og J. Isager (red.). 1993. *Realitet, idé, ideal. (Imperium Romanum, bd. 1)*. Århus.

Gardner, J. 1983. The Gallic Menace in Caesar's Propaganda. *Greece & Rome* 3: 181-189.

Hannestad, N. 1976. *Romersk kunst som propaganda*. København.

Hannestad, N. 1986. *Roman Art and Imperial Policy*. Århus.

- Hannestad, N. *Imperiets speilbilde: billedkunst og monumental arkitektur fra Augustus til Hadrian*. I Due et al. 1993: 99-120.
- Hedeager, L. og H. Tvarnø. 1991. *Romerne og germanerne*. (S. Mørch (red.) *Det Europeiske Hus*, bd. 2). København.
- Kremer, B. 1994. *Das Bild der Kelten bis in Augusteische Zeit*. (*Historia-Einzelschriften*). Stuttgart.
- Levi, A.C. 1952. *Barbarians on Roman Imperial Coins and Sculpture*. (*Numismatic Notes and Monographs* No. 123.) New York.
- Lund, A.A. 1978. *Cæsar som etnograf*. København.
- Lund, A.A. 1979. *Nordens barbarer*. Århus.
- Lund, A.A. 1993. *De etnografiske kilder til Nordens tidlige historie*. Århus.
- Piggott, S. 1968. *The Druids*. (*Ancient Peoples and Places*). Harmondsworth.
- Ramage, N.H. og A. Ramage. 1991. *The Cambridge Illustrated History of Roman Art*. Cambridge.
- Ridgway, B.S. 1982. The Gauls in Sculpture. *Archaeological News* 11: 85-104.
- Tierney, J.J. 1960. The Celtic Ethnography of Posidonius. *Proceedings of the Royal Irish Academy* 60: 189-224.
- Torresin, G. *For og imot imperiet i samtidens syn*. I Due et al. 1993: 141-192.
- Wikander, Ø. 1991. Galninger og monster. *Medusa*, 4: 22-28.
- Ørsted, P. 1978. *Romersk historieskrivning*. København.
- Ørsted, P. *Det romerske imperium og de andre*. I Due et al. 1993: 93-210.

C. BILLEDIGE KILDER OG ANDRE BILDER BRUKT I OPPGAVEN

Dersom kilde ikke er oppgitt, er fotografiene mine egne.

Tegner: Ole Anders Rødland.

Forside

Nordlig barbar (tegning av O.A.R.)

Kapittel 2

Fig. 1: Statue av Julius Cæsar. Capitolmuseene.

Fig. 2: Byste av Cicero. Capitolmuseene.

Fig. 3: **Tacitus**. Tegning hentet fra C.Deleuran. *Illustreret Danmarkshistorie for folket*, 19.

Kapittel 3

Fig. 4: Den døende galater. Romersk kopi i hvit marmor, funnet på området til Villa Ludovisi. Originalen fra Pergamon ca. 200 f.Kr. Capitolmuseene i Roma.

Fig. 5: Galateren som dreper sin kone og seg selv. Reproduert etter Due et al. 1993, 176

Fig. 6: Mynt, 135 f.Kr. Antikmuseet i Århus. Reproduert etter Due et al. 1993, 100.

Fig. 7: Prima Porta-statuen. Kopi i Vatikanmuseet.

Fig. 8: Mynt, Cæsar 49 f.Kr. Bakside. Reproduert etter Due et al. 1993, 100.

Fig. 9: Mynt, Trajan. Reproduert etter Due et al. 1993, 113.

Fig. 10: Trajansk dakerstatue. Gipskopi i Museo della Civiltà Romana.

Fig. 11: Constantinbuen. Reproduert etter Hannestad 1986.

Fig. 12: Statue av barbarkvinne fra Trajans tid. Fra Palazzo Capranica. Gipskopi i Museo della Civiltà Romana.

Fig. 13: Detalj av panseret til Prima Porta-statuen. Reproduert etter Hannestad 1986.

Fig. 14: Hadrianstatue fra Hierapytna. Nå i Istanbul. Reproduert etter Hannestad 1986.

Fig. 15: Sarkofag med amasoner. Utsnitt. Midten av 2. århundre. e.Kr. Befinner seg på Capitolmuseene i Roma.

Fig. 16: Sarkofag med romere og gallere. Reproduert etter Ramage 1991.

Fig. 17: Ludovisisarkofagen. Reproduert etter Ramage 1991.

Fig. 18: Slagscene fra den store trajanske frisen på Constantinbuen. Reproduert etter Hannestad 1986.

Fig. 19: Germanernes submissio. Avstøpning fra Marcus Aurelius-relieff på Constantinbuen. Gipskopi i Museo della Civiltà Romana.

Fig. 20-22: Baser med seiersgudinne og barbarer. Fra Diokletians eller Aurelians tid. Gipskopier i Museo della Civiltà Romana.

Fig. 23: Det seirende Roma og det sørgende Gallia. Hvit marmor. En hadriansk versjon av en statue fra *Phidias*-epoken. Overdelen restaurert på 1500-tallet. På 1500-tallet satt sammen med en sluttstein fra en triumfbue fra Trajans tid, som nå utgjør sokkelen. Befinner seg nå i borggården på Capitolmuseene i Roma.

Fig. 24 og 25: Provinsrepresentasjoner fra Divus Hadrianus-templet. Befinner seg nå i borggården på Capitolmuseene i Roma.

Fig. 26: Trajansøylen. Reprodusert etter B. Brizzi. 1988. *The model of Rome and the column of Trajan*. Roma.

Fig. 27: Gallisk soldat på Trajansøylen. Reprodusert etter Bekker-Nielsen et al. 1989.

Fig. 28: Krigsfanger på Trajansøylen. Reprodusert etter Due et al. 1993, 102-103.

Fig. 29: Germanere blir halshogd. Marcus Aurelius-søylen. Reprodusert etter Hannestad 1986.

Kapittel 4

Fig.30: Figur fra *De arch.* VI 5. Tegnet i Claris Works etter Morgan 1960.

Fig. 31: Kulturspredningsteorien, figur etter Lund 1993. Laget i Claris Works.

Fig. 32: Kombinasjon av klimasoner og kulturspredning. Egen figur laget i Claris Works.

Kapittel 6

Fig. 33: Kart som viser utbredelsen av Romerriket på forskjellige tidspunkt. Reprodusert etter J.H. Schreiner. 1992. *Antikkens Historie*. Oslo.

Fig. 34: Tegning fra C. Deleuran. 1991. *Illustreret Danmarkshistorie for folket*, bd. 4.

Fig. 35: Utviklingen av barbarbildet. Egen figur laget i Claris Works.

Kapittel 7

Fig. 36: Dekadent romer (tegning av O.A.R.)

Fig. 37: Skjema over syn på barbarer. Laget i Claris Works.